ВСТУП

запитання і завдання (с.9-10)

Повторюємо

1. Пригадайте, як виник термін «література» і хто його запровадив.

- Термін «література» походить від латинського слова *literatura*, що означає «писемність», «записане слово». У класичному розумінні цей термін вживався для позначення всієї сукупності писемних творів. Сучасне значення як форми мистецького вираження цей термін набув у період Ренесансу, коли письменники та науковці почали відрізняти художню літературу від інших видів писемності.

2. Назвіть мистецькі епохи, які знайшли своє відображення в національній літературі.

- В українській літературі знайшли своє відображення такі мистецькі епохи:
  - **Бароко** (XVII–XVIII століття) – характерне для релігійних та світських творів, насичених образами і символами.
  - **Класицизм** (XVIII століття) – прикладом є творчість Івана Котляревського, автора «Енеїди».
  - **Романтизм** (XIX століття) – зображав народну культуру та історичне минуле, прикладом є творчість Тараса Шевченка.
  - **Реалізм** (XIX–XX століття) – у творах Івана Франка, Панаса Мирного

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

зображалися проблеми суспільства, соціальні конфлікти.

- **Модернізм** (кінець XIX – початок XX століття) – Ольга Кобилянська, Леся Українка досліджували психологічні та філософські питання.
- **Авангардизм** (XX століття) – характеризувався експериментами у формі та мові, прикладом є творчість Миколи Хвильового.

3. Поясніть, як ви розумієте термін «книжна» література.

- «Книжна» література – це літературні твори, створені в письмовій формі, з дотриманням певних літературних норм і правил. Вона відрізняється від усної народної творчості тим, що має авторів і часто використовує більш складну мову та стилістику. Це писемна література, яка зберігається в книгах і слугує основою для освіти та культурного розвитку.

4. Які зразки усної народної творчості ви пам’ятаєте? Чи зустрічаються елементи або цілі фольклорні твори в текстах художньої літератури? Наведіть приклад з прочитаного.

- Зразки усної народної творчості: казки, легенди, думи, пісні, прислів'я та приказки, коломийки.
- Елементи фольклору часто зустрічаються в українській літературі. Наприклад, у поемі **Тараса Шевченка «Гайдамаки»**

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

використані народні мотиви, фольклорні образи й стилістика козацьких дум і пісень. Це підсилює народний колорит твору та показує зв'язок Шевченка з українським фольклором.

Міркуємо

1. Поясніть, як у художньому творі поєднуються національне й загальнолюдське. Творчість яких митців є цьому взірцем у вітчизняному та світовому письменстві?

- У художньому творі національне й загальнолюдське поєднуються через зображення культури, історії, менталітету певного народу, яке водночас відображає універсальні теми та проблеми, що стосуються всіх людей. Наприклад, теми любові, справедливості, боротьби за свободу, людської гідності та самопожертви є зрозумілими людям незалежно від національності.
- **Вітчизняні митці**: Тарас Шевченко в своїй поезії відобразив біль українського народу, його боротьбу за свободу і незалежність, що є національною темою. Водночас його твори порушують загальнолюдські питання, такі як справедливість, боротьба з тиранією.
- **Світові митці**: Вільям Шекспір у своїх трагедіях показує людські почуття й

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

вчинки, які близькі різним народам і культурам. Наприклад, його трагедія «Гамлет» порушує питання сумнівів, помсти, зради, які є зрозумілими будь-якому читачеві.

2. Яке значення має література для кожної людини? Аргументуйте свою думку.

- Література має велике значення для кожної людини, оскільки вона збагачує духовний світ, розширює уяву і знання, допомагає краще розуміти себе та інших. Література також формує цінності, виховує моральність, розвиває мислення та здатність до аналізу.
- Наприклад, читаючи твори Лесі Українки або Івана Франка, людина дізнається про цінності свободи, боротьби за права та патріотизм. Література також допомагає зануритися в інші культури та епохи, що робить людину більш відкритою до різноманіття світу.

3. Прокоментуйте слова М. Старицького та І. Франка про секрети літературної майстерності. Як ви їх розумієте?

- **Михайло Старицький** вважав, що для справжнього митця важливо відчувати слово і мову. Це означає, що письменник повинен володіти тонким відчуттям стилю, багатством мови, щоб передати свої думки і переживання.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Іван Франко** говорив про важливість щирості в літературі. На його думку, літературний твір має бути правдивим і відвертим, щоб досягти свого читача.
- Я розумію ці слова так: для створення гарного твору письменник має бути не тільки майстерним у володінні мовою, але й щирим у своїх почуттях та ідеях. Літературна майстерність полягає у здатності передавати складні емоції й думки так, щоб вони були зрозумілі й близькі читачеві.

4. Поміркуйте, чи може літературний твір вплинути на хід історії тієї чи іншої держави. Спробуйте навести приклади, якщо ви знаєте такі твори.

- Так, літературний твір може вплинути на хід історії, оскільки література здатна формувати суспільні ідеї, впливати на свідомість людей і закликати до змін. Наприклад:
  - **«Кобзар» Тараса Шевченка** пробудив національну свідомість українців і став символом боротьби за свободу та незалежність України.
  - **«Хатина дядька Тома» Гаррієт Бічер-Стоу** – цей роман, що розкривав жахи рабства в США, відіграв значну роль у підготовці суспільства до відміни рабства.
  - **«Думки про громадянську війну» Віктора Гюго** стали потужним аргументом проти смертної кари у Франції.

Аналізуємо

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

1. Виберіть із запропонованих правильне твердження і прокоментуйте відповідь.

Правильне твердження: Г. Потужна національна література здатна виконувати функцію консолідації народу.

Коментар: Національна література відображає цінності, традиції та ідеали народу. Вона сприяє єднанню людей, допомагає формувати національну свідомість і самоповагу, підсилює ідентичність та солідарність серед населення. Наприклад, твори Тараса Шевченка стали символом національного відродження України, підтримували ідеї незалежності та боротьби за свободу, що об'єднало людей навколо спільних ідеалів.

2. Поясніть, як приходить література в життя кожної людини. Чи може людина взагалі обходитися без літератури?

Література приходить у життя кожної людини з раннього віку через казки, вірші, байки, які читають діти разом із батьками. У шкільні роки людина знайомиться з класичними та сучасними творами, що розширює світогляд, розвиває уяву та емоційний інтелект. Література допомагає зрозуміти інших людей, культуру та історію, розвиває критичне мислення.

Людина може жити без літератури, але це буде збідненим життям, оскільки література – це джерело мудрості та духовного розвитку. Без літератури важче

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

формувати моральні цінності, розвивати мислення та емоційну сферу.

3. Пригадайте вивчені твори Тараса Шевченка і на конкретних прикладах проаналізуйте, що в цих творах свідчить про їхню національну закоріненість, а що – про приналежність до світової класики.

Твори Тараса Шевченка, наприклад, «Кобзар», відображають національну закоріненість у багатьох аспектах:

- **Національна закоріненість**: У поемах «Гайдамаки» та «Катерина» Шевченко зображує український народ, його страждання, боротьбу за свободу, патріотизм і любов до рідної землі. Він використовує народні мотиви, українську символіку, мову та стилістику, що робить його твори глибоко національними.
- **Приналежність до світової класики**: Теми, які розкриває Шевченко – свобода, боротьба проти гноблення, соціальна справедливість – є універсальними. Його твори перегукуються з творчістю великих світових митців, таких як Байрон, Пушкін, Гюго, які теж писали про свободу і людські права. Твори Шевченка стали частиною світової класики завдяки їхній актуальності та глибині людських переживань, які вони передають.

4. У чому сила впливу літературного твору? Чи всі твори однаково потужно

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

впливають на свідомість читача? Аргументуйте свою думку.

Сила впливу літературного твору полягає в його здатності пробуджувати емоції, змушувати задуматися над важливими життєвими питаннями, формувати погляди і цінності. Література дозволяє людині пережити почуття і досвід героїв, ставити себе на їхнє місце, що допомагає розвивати емпатію та розуміння інших.

Не всі твори однаково впливають на свідомість читача, оскільки сила впливу залежить від тематики, стилю написання, особистого досвіду читача, його віку та емоційного стану. Наприклад, твори Тараса Шевченка або Олександра Дюма можуть залишити глибокий слід у свідомості читача завдяки їхній емоційності та драматичним темам. Водночас твори більш розважального характеру можуть не мати такого ж глибокого впливу, оскільки не викликають сильних емоцій чи моральних рефлексій.

Дискутуємо

1. Чим відрізняється усна словесність від «книжкової» літератури? Свою думку доведіть.

- Усна словесність – це народна творчість, що передається з уст в уста, без письмового фіксування. Вона існує у вигляді казок, пісень, легенд, прислів'їв, які зберігають історичну пам'ять народу, його вірування

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

та моральні цінності. Усна словесність змінюється з часом, адаптуючись до нових поколінь, але зберігає основний зміст.

- «Книжкова» література, на відміну від усної, фіксується в письмовій формі, що дозволяє зберегти точний текст для майбутніх поколінь. Вона є авторською, тобто її створює конкретний автор, і може містити його унікальні думки, стиль та мову. Наприклад, казка, записана Іваном Франком, зберігає авторський стиль і не змінюється з часом.

2. Що, на вашу думку, потрібно людині, щоб стати письменником?

- Щоб стати письменником, людині потрібні не тільки талант і натхнення, але й значна праця над собою. Письменник повинен мати багатий життєвий досвід або вміння глибоко розуміти людей і події навколо. Він повинен володіти хорошою мовою, вміти передавати емоції та думки так, щоб вони зачіпали читача. Важливо також мати знання з літератури та культури, щоб створювати оригінальні твори, які викликають інтерес і впливають на читача.

3. Порівняйте такі поняття, як роль особистості в історії і роль літератури в житті нації. Що відіграє важливішу роль: непересічна особистість письменника, який є активним громадським і культурним діячем, чи його твори, визнані народом?

MATEMA-BOOK.ORG

Аргументуйте прикладами з життя і творчості відомих вам митців.

- Роль особистості в історії часто залежить від її впливу на політику, економіку чи культуру, тоді як роль літератури полягає в збереженні культурної спадщини, формуванні національної ідентичності та вихованні майбутніх поколінь. Письменник може мати значний вплив на суспільство завдяки своїм творам.
- Наприклад, **Тарас Шевченко** був не тільки поетом, але й національним символом боротьби за свободу. Його твори, такі як «Кобзар», стали голосом українського народу і зіграли величезну роль у формуванні національної самосвідомості. В цьому випадку важливою є не тільки його особистість, а й вплив його творів.
- Ще один приклад – **Іван Франко**, який був активним громадським діячем, але саме його твори, такі як «Захар Беркут» та поезія, що оспівує боротьбу за свободу, зробили його великим. Отже, особистість письменника важлива, але саме його твори мають довготривалий вплив і залишаються в культурі народу.

4. Наскільки важливою є роль фольклору для розвитку літератури? Чи може література виникнути сама по собі, без опертя на значний масив усної народної творчості?

- Фольклор є основою для розвитку літератури, оскільки він містить багатий

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

запас образів, сюжетів, символів та мовних зворотів, які надихають письменників і служать матеріалом для їхніх творів. Фольклор також передає моральні цінності, національні традиції, що впливають на літературну творчість.

- Наприклад, багато українських письменників, як-от **Іван Нечуй-Левицький**, **Михайло Коцюбинський**, використовували фольклорні мотиви у своїх творах, що допомагало їм краще передати національний колорит і зблизити літературу з народом.
- Література могла б існувати і без фольклору, але вона була б набагато біднішою та менш пов'язаною з національною культурою. Фольклор надає літературі основу, яка допомагає зберігати і передавати національні особливості.

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

запитання і завдання (с. 19)

Повторюємо

1. Пригадайте відомі вам жанри і види народних пісень. До якого жанру належать пісні про кохання?

- Відомі жанри та види українських народних пісень включають: колискові, календарно-обрядові, козацькі, історичні, бурлацькі та чумацькі, родинно-побутові, жартівливі та ліричні пісні. Пісні про

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

кохання належать до жанру **ліричних пісень**, які описують почуття, стосунки, взаємну або нерозділену любов.

2. Перелічіть образи, які найчастіше використовують у піснях про кохання.

- У піснях про кохання часто використовуються такі образи: **дівчина та парубок** (закохані), **квітка** (символізує красу та ніжність), **вода** (символ глибоких почуттів), **калина** (символ дівочої краси), **верба** (асоціюється з сумом), **вишня** (уособлює ніжність), **зозуля** (символ розлуки).

3. В якій формі було створено народну пісню «Ой під вишнею…»?

- Пісня «Ой під вишнею…» створена у формі **діалогу між парубком і дівчиною**, що є традиційною формою для ліричних пісень. Це дозволяє передати різні точки зору та емоції героїв, показати напругу або взаємність їхніх почуттів.

Міркуємо

1. Проілюструйте прикладами роль фольклору в житті народу.

- Фольклор відіграє важливу роль у збереженні історичної пам’яті народу. Наприклад, українські козацькі пісні зберігають спогади про боротьбу за свободу, героїзм та самопожертву козаків.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Народні казки та легенди виконують виховну функцію, передаючи дітям моральні цінності та життєві уроки, як-от казки про Івана-дурника, які вчать мудрості та кмітливості.
- Колядки та щедрівки збагачують святкову культуру, додаючи атмосферу обрядів Різдва та Нового року, підтримуючи національну ідентичність.

2. Продовжте твердження:

А. Українські народні пісні про кохання розповідають про **щирі почуття, переживання закоханих, взаємність або ж розлуку, нерозділене кохання**.

Б. Відомі мені пісні про нещасливе кохання – це **«Цвіте терен», «Гуде вітер вельми в полі», «Ой не ходи, Грицю»**.

В. Пісні про кохання можуть бути побудовані у формі **діалогу між закоханими, монологу, у якому один герой висловлює свої почуття, або розповіді від третьої особи**.

Г. Часто в піснях про кохання згадується про **природні образи, такі як вода, квіти, калина, дерева, які символізують почуття та переживання героїв**.

3. Поясніть, чому провідним образом-символом пісень про кохання є вода.

- Вода символізує глибину і чистоту почуттів, а також їх невпинність, як потік

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

річки. Вона часто асоціюється з життям і відродженням, що добре підходить для вираження емоцій любові. Крім того, вода уособлює мінливість та нерозривність почуттів: як вода може бути тихою і спокійною або бурхливою та непередбачуваною, так само і любов може бути як щасливою, так і нещасливою.

Аналізуємо

1. Узагальніть здобуті знання про фольклор. Наскільки вагомою є його роль у розвитку літератури? Чим це зумовлено?

- Фольклор – це народна творчість, яка включає пісні, казки, легенди, приказки, обряди й інші форми усної народної творчості. Він виконує важливу роль у збереженні культурної спадщини, передаючи знання, цінності та уявлення про світ від покоління до покоління. Фольклор став основою для формування національної літератури. Багато письменників, таких як Іван Котляревський, Тарас Шевченко та Леся Українка, використовували фольклорні мотиви й образи у своїх творах, що надало їм глибини та національного колориту. Це зумовлено тим, що фольклор є відображенням народної свідомості, він містить у собі ідеали, емоції та досвід людей, які надихають митців і в літературі.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

2. Чому Іван Котляревський включив пісню «Ой під вишнею…» до п’єси «Наталка Полтавка»?

- Іван Котляревський включив пісню «Ой під вишнею…» до п’єси «Наталка Полтавка», оскільки вона допомагає передати глибокі почуття героїв та підкреслити національний колорит твору. Ця пісня про кохання символізує щирість і простоту українського народу та його традицій, а також збагачує емоційну атмосферу п’єси. Через використання цієї народної пісні Котляревський створює живий образ українського побуту та характеру, додаючи автентичності та народного духу до твору.

3. Проаналізуйте особливості поетики календарно-обрядових і родинно-побутових пісень, визначте їхні спільні й відмінні риси.

- **Календарно-обрядові пісні**: Це пісні, пов’язані з різними обрядовими подіями, як-от колядки, щедрівки, веснянки, купальські пісні. Вони мають сакральний характер і пов’язані з природними циклами, відображають вірування народу, його прагнення до захисту та достатку. Їх поетика включає символіку природи, багатий ритм і повтори, що надають їм магічного звучання.
- **Родинно-побутові пісні**: Це пісні, що відображають повсякденне життя та почуття людей, зокрема пісні про кохання, про сімейні стосунки, про жіночу долю.

MYTHIKI-DOMA.ORG

Вони мають більш особистий, ліричний характер і часто зосереджуються на емоційних переживаннях, використовуючи образи кохання, розлуки, смутку або радощів.

- **Спільні риси**: Обидва жанри мають сильну образність, звернення до природи, часто використовують символи (квітка, вода, сонце, калина) та звернення до повтору для підсилення емоційного ефекту.
- **Відмінні риси**: Календарно-обрядові пісні орієнтовані на громаду, обряд, їхній зміст колективний і пов'язаний з віруваннями. Родинно-побутові пісні більше особисті, емоційні та зосереджені на стосунках і переживаннях конкретних людей.

Дискутуємо

1. Обговоріть кожну з розглянутих пісень за такими характеристиками:

- **а) Провідний мотив:**
  Кожна народна пісня має свій центральний мотив. Наприклад, у пісні «Ой під вишнею…» головним мотивом є кохання та взаємовідносини закоханих. У піснях про нещасливе кохання («Цвіте терен») домінує мотив страждання через розлуку або нерозділене кохання.
- **б) Особливості поетики, наявність образів-символів:**
  Народна пісня багата на образи-символи, що надають їй глибокого змісту.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Наприклад, **вишня** в «Ой під вишнею…» символізує дівочу красу та ніжність, **терен** у «Цвіте терен» символізує колючий біль, страждання. Інші образи природи, як вода чи річка, також додають пісням багатогранного значення.

- **в) Центральні образи:**
  Центральними образами є закохані (дівчина та хлопець), часто представлені як символи щирості, юнацьких почуттів. Пейзажні образи, як-от дерева, квіти, вітер, також підсилюють емоційний фон пісень.
- **г) Провідний настрій та особливості пісенної форми:**
  Настрій пісень про кохання варіюється від радісного до сумного та трагічного. Пісні часто мають ритмічну, повторювану форму, яка підкреслює ліричність та емоційність, що легко запам’ятовується і сприяє їх популярності.

2. Поміркуйте, чому пісня «Ой під вишнею…» мала таку популярність у народі та привертала увагу стількох знаменитих виконавців.

- Пісня «Ой під вишнею…» популярна завдяки своїй простоті та щирості, вона зображає знайомі кожному емоції й побутові ситуації. Її мелодія легка та лірична, а текст передає природність стосунків, що робить її привабливою для виконавців, які прагнуть передати автентичний колорит. Ця пісня, з її образами та діалогічною формою, підкреслює типові риси народного кохання,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

що було цікаво й зрозуміло багатьом поколінням.

3. Висловте свою думку щодо змісту, який вкладали невідомі автори в певні пісенні образи. Що саме вони прагнули виділити в кожному конкретному випадку?

- Невідомі автори вкладали в пісенні образи глибокий зміст, пов’язаний із життєвими досвідами та емоціями. Наприклад, образи природи в українських народних піснях часто мають подвійне значення. **Вишня** уособлює ніжність і чистоту дівчини, її красу та привабливість. **Терен** у «Цвіте терен» символізує біль та страждання від нерозділеного кохання, що боляче, наче колючки терену. Таким чином, кожен образ підсилює емоційне забарвлення і виразно передає почуття закоханих або сум розлуки, додаючи глибини та автентичності народним пісням.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

Для того, щоб проаналізувати репродукції картин українських художників Миколи Пимоненка та Сергія Васильківського і підібрати відповідні пісні, розглянемо їх стиль і тематику творчості:

Картини Миколи Пимоненка

Микола Пимоненко відомий своїми зображеннями українського села,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

побутових сцен, природи та свят. Його картини, такі як «Святочне ворожіння», «Ворожіння», «Весілля в Київській губернії», відображають сцени із сільського життя, народні обряди і традиції.

- **Пісня до картини «Ворожіння»**: Цю картину можна проілюструвати піснею «Цвіте терен» або «Ой на горі два дубки», оскільки пісні відображають елементи українських народних звичаїв і романтичний настрій.
- **Критерій підбору**: На картині відображено інтимний момент ворожіння, характерний для молодіжної культури українських сіл. Відповідно, пісні, що передають народні мотиви й романтику, будуть ідеальним доповненням.

Картини Сергія Васильківського

Сергій Васильківський у своїх роботах часто зображував українські краєвиди та історичні сцени, такі як «Козак у степу», «Дніпровські простори», «На Україні», які відображають природу та козацький дух українського народу.

- **Пісня до картини «Козак у степу»**: До цієї картини підійшла б пісня «Їхав козак за Дунай» або «Ой на горі та й женці жнуть», оскільки вони передають козацький дух і любов до рідної землі.
- **Критерій підбору**: Картина передає настрій спокою, свободи і незалежності, притаманний козацькій культурі. Пісні з

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

козацької тематики доповнюють цей настрій і відображають патріотичний дух.

Підбір ілюстрацій до пісень

При доборі ілюстрацій до пісень визначальним критерієм для мене були **настрій, сюжет і тло**, на якому відбуваються події. Наприклад, якщо пісня має романтичний або ліричний настрій, картини, що передають інтимні моменти або природу, можуть створити відповідну атмосферу. Якщо ж пісня розповідає про героїзм або історичні події, доречними будуть картини з козацькою тематикою або українськими степами.

Приклади ілюстрацій

Ви можете скористатися Інтернет-ресурсами, такими як веб-сайти українських музеїв (наприклад, Національний художній музей України) або Google Arts & Culture, щоб знайти репродукції картин Миколи Пимоненка та Сергія Васильківського.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ БАЛАДИ

запитання і завдання (с. 25-26)

Повторюємо

1. Поясніть, що таке балади.

- **Балада** – це ліро-епічний жанр народної та авторської поезії, який об'єднує елементи

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

епосу (розповідь про події) та лірики (емоційний аспект). Балади часто зосереджені на драматичних або містичних подіях, трагічних історіях кохання, пригодах або надприродних явищах. Характерними для балад є напружений сюжет, особлива емоційна напруга, присутність конфлікту та символізму. У народній традиції балади зазвичай передаються в пісенній формі, де музика підкреслює драматизм і глибину сюжету.

2. Назвіть, до якої групи належить кожна з вивчених вами балад.

- Балади можна поділити на кілька основних груп, залежно від тематики та характеру сюжету:
  - **Історичні балади**: розповідають про важливі події, героїчні вчинки або битви. Наприклад, українська балада «Дума про Марусю Богуславку».
  - **Родинно-побутові балади**: зосереджені на сімейних конфліктах, зрадах, драмах у родинному житті. Наприклад, «Ой не ходи, Грицю» розповідає про нещасливе кохання і зраду.
  - **Соціально-побутові балади**: зображають життя і побут народу, конфлікти між представниками різних соціальних груп.
  - **Містичні балади**: пов'язані з надприродними явищами, фантастичними елементами та зображенням загадкових подій.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Міркуємо

1. Поясніть, чим балада вирізняється з-поміж інших пісенних жанрів. Аргументуйте свою відповідь.

- Балада відрізняється від інших пісенних жанрів своєю **сюжетністю, драматичністю** та присутністю **ліро-епічних елементів**. Вона поєднує емоційний зміст лірики з оповідною структурою епосу, що надає баладі глибокого змісту та драматизму. На відміну від інших народних пісень, що можуть зосереджуватися на простих почуттях або буденних ситуаціях, балада розповідає про драматичні події, часто з трагічним або містичним відтінком. Наприклад, балада «Ой не ходи, Грицю» розповідає про нещасливе кохання, яке призводить до трагедії, і це робить її напруженою, глибокою історією з моральним змістом.

2. Підтвердьте відповідними цитатами, що в баладах використовуються традиційні для інших фольклорних творів художні засоби.

- У баладах часто застосовуються традиційні художні засоби, характерні для фольклорних творів: **епітети, символи, порівняння та повтори**. Наприклад:
  - В баладі «Ой не ходи, Грицю» використовується епітет **«чорнії брови»**, який символізує красу і молодість дівчини.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Повтори** («ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці…») підсилюють драматичне звучання.
- Використання **символів**, як-от зілля, яке героїня дає Грицю, підкреслює містичний характер історії та додає алегоричності, символізуючи отруєну душу героїні.

3. Застосуйте до кожної з балад прийом коментованого читання.

- **«Ой не ходи, Грицю»** – цю баладу слід читати речитативом, оскільки її текст має ритмічну структуру, що підходить для драматичного виконання.
- **Коментар**: Логічний наголос на словах **«не ходи, Грицю»** і **«вечорниці»**, щоб підкреслити основну тему застереження. Інтонація має бути суворою, щоб передати драматичний ефект трагедії.
- **«Дума про Марусю Богуславку»** – рекомендується виразне читання, особливо на початку та в кульмінаційні моменти, щоб підкреслити силу почуттів героїні.
- **Коментар**: Наголос на імені **«Маруся Богуславка»**, що надає образу виразності та героїзму. У кульмінаційні моменти слід виділити фрази, що описують її вчинки, наприклад, **«випустила козаків»**, передаючи рішучість і сміливість героїні.

Аналізуємо

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

1. Проаналізуйте поетику текстів прочитаних балад.

- Поетика балад включає використання яскравих символів, емоційно насичених епітетів, метафор та повторів. Наприклад, у баладі **«Ой не ходи, Грицю»** домінують символічні образи (як-от отруєне зілля, що символізує фатальність дій героїні). Такі елементи як **епітети** («чорнії брови»), **символи** (вишня – символ кохання) та **повтори** надають тексту мелодійності та підкреслюють драматизм сюжету. Крім того, у текстах балад часто присутні елементи фольклорної символіки, які надають їм глибини та багатозначності.

2. Зіставте прочитані твори зі зразками раніше вивчених балад і виберіть ті сюжетні елементи й поетичні особливості, які їх споріднюють, і ті, за якими вони різняться.

- **Спільні елементи**: Більшість балад мають трагічний або драматичний сюжет, що завершується фатальними подіями. Вони часто включають образи закоханих, сімейних конфліктів або соціальних конфліктів, як у баладі **«Ой не ходи, Грицю»** чи **«Дума про Марусю Богуславку»**. У багатьох баладах присутні традиційні фольклорні засоби, такі як символіка природи, повтори та ритмічна організація тексту.
- **Відмінності**: Деякі балади більшою мірою схильні до містики та фантастики, як-от ті,

MYTEMATIK-DOMA.ORG

що зображають надприродні події чи втручання фантастичних сил (у містичних баладах). Інші, як «Дума про Марусю Богуславку», більш реалістичні, з історичним підґрунтям, і акцентують на героїчних подвигах. Таким чином, балада може бути більш фантастичною чи реалістичною залежно від її сюжету та тематики.

3. Чим пояснюється наявність у баладі реалістичного й фантастичного? Свою точку зору доведіть.

- Наявність як реалістичних, так і фантастичних елементів у баладі пояснюється тим, що вони дозволяють глибше передати суть народного світогляду, поєднуючи події реального життя з фантастичними уявленнями та віруваннями. Фантастика в баладі виконує роль підсилення емоційного впливу та додає драматичності. Наприклад, у баладі **«Ой не ходи, Грицю»** реалістичний сюжет із отруєнням доповнюється символічним значенням цього вчинку, що ніби виходить за рамки звичайної помсти і сприймається як містичний наслідок кохання і зради.
- Реалістичні елементи забезпечують зв’язок із життєвими ситуаціями, роблять баладу близькою та зрозумілою для людей, тому історія стає водночас і повчальною, і емоційно захопливою.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Дискутуємо

1. Доведіть, що літературна балада споріднена з фольклорною баладою.

- Літературна балада походить від фольклорної, запозичуючи її основні жанрові риси, як-от драматичний сюжет, символічні образи та конфліктну структуру. Обидві типи балад зазвичай присвячені драматичним подіям, темам кохання, зради, містики чи героїзму, що часто закінчуються трагічно. Наприклад, літературна балада, як і фольклорна, зберігає фольклорні символи та традиційні образи, але в ній автор уже використовує індивідуальний стиль. Це дозволяє літературній баладі зберігати зв’язок з фольклорною основою, при цьому додаючи елементи авторської інтерпретації.

2. Визначте роль і місце балади в системі фольклорних жанрів.

- Балада займає унікальне місце серед фольклорних жанрів, оскільки поєднує риси епосу та лірики, а також включає драматичний елемент. Вона є водночас емоційно насиченою та сюжетно виразною. Балади стали важливою частиною усної народної творчості, зберігаючи пам’ять про життєві події, соціальні проблеми й навіть надприродні явища. В системі фольклорних жанрів балада тісно пов’язана з історичними піснями, думами та іншими епічними жанрами, але відрізняється тим,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

що зосереджена на емоційному стані героїв і частіше включає моральний конфлікт.

3. Чому, на вашу думку, дума була надбанням фольклорної творчості лише українського народу, а балада стала одним із найпоширеніших жанрів світової літератури?

- Дума є унікальним жанром української культури, адже відображає історичний досвід та суспільну свідомість українського народу, особливо козацької доби. Думи зберігають дух героїзму та волелюбства, оповідаючи про боротьбу за свободу й незалежність, що мало значення для українців через їхню історичну боротьбу за національну ідентичність. Балада ж отримала ширше поширення в світі, оскільки її форма та тематика – трагедії, кохання, моральний конфлікт – універсальні й зрозумілі для багатьох культур. Ці теми близькі й зрозумілі різним народам, тому балада органічно вписалася в літератури різних країн, надаючи можливість авторському переосмисленню.

4. Чи актуальними для людини XXI століття є моральні проблеми, про які йдеться в прочитаних баладах? Яким є для вас значення давньої культурної спадщини народу?

- Так, моральні проблеми, що порушуються в баладах – такі як зрада, кохання, честь, відданість – залишаються актуальними і в

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

XXI столітті. У сучасному суспільстві люди продовжують стикатися з подібними дилемами та моральними конфліктами. Багато балад містять універсальні цінності, які не втрачають своєї значущості. Давня культурна спадщина, як фольклор, дає нам можливість зрозуміти своє коріння, зберігати національну ідентичність і навчатися на прикладах попередніх поколінь. Вона підтримує зв'язок між минулим і сучасністю, допомагає краще зрозуміти себе й свої моральні орієнтири.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Добір музичного супроводу для балад та сучасні виконавці:

- Для балад, як **«Ой не ходи, Грицю»** чи **«Дума про Марусю Богуславку»**, підійдуть музичні супроводи, які створюють атмосферу глибоких емоцій і драматизму. Вибір музичного супроводу може базуватися на народних або акустичних інструментах (наприклад, бандура, скрипка, гітара), щоб передати традиційний колорит і підкреслити емоційну складову.
- Серед сучасних українських виконавців, які могли б включити такі твори до свого репертуару, варто назвати **Олега Скрипку** та його гурт «Воплі Відоплясова» з їхнім стилем етно-року, а також **гурт «ДахаБраха»**, який вдало поєднує етнічні

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

мотиви з сучасною музикою. Тексти про кохання і драматичні сюжети добре передають і **Марія Бурмака** або **Тіна Кароль**, у яких є ліричний стиль, що підходить для балад.

2. Вибір музичних інструментів:

- **Скрипка** та **бандура** ідеально передають трагічну й настроєву тональність балад, створюючи глибокий звуковий фон, що дозволяє зануритися в атмосферу історії. **Гітара** добре підходить для виконання балад, особливо якщо є потреба в м'якшому, мелодійнішому звучанні. Для додаткової глибини може бути використано **віолончель**, що підсилює драматичний і навіть містичний настрій балад.

3. Приклади сучасних іноземних балад:

- Серед іноземних виконавців жанр балади представлений в репертуарі **Лани Дель Рей** («Summertime Sadness»), **Адель** («Someone Like You»), **Леонарда Коена** («Hallelujah»). Їхні твори також мають ліричну драматичну основу, як і традиційні балади, і часто звертаються до тем кохання, втрат і життєвих труднощів.

4. Імпровізований концерт:

- Для такого концерту можна підготувати балади у різних стилях. Одну частину – записати за участю сучасних інструментів і обробок, наприклад, з елементами електронного звучання, як у «ДахаБраха».

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Інші – виконати самим з мінімалістичним супроводом бандури або гітари. Це допоможе зберегти зв'язок із фольклорною традицією, але водночас зробити звучання балад більш сучасним та доступним для слухачів.

СЕРЕДНЬОВІЧНА ЛІТЕРАТУРА XI–XV ст.

запитання і завдання (с. 45)

Повторюємо

1. Назвіть найдавніші рукописні книги Київської Русі.

- Найдавнішими рукописними книгами Київської Русі є:
  - **Остромирове Євангеліє** (1056–1057) – найстаріша збережена рукописна книга, створена для новгородського посадника Остромира.
  - **Ізборник Святослава** (1073, 1076) – збірка релігійних та навчальних текстів, укладена для князя Святослава Ярославича.
  - **Реймське Євангеліє** – рукопис, створений у Київській Русі в XI столітті, пізніше переданий до Франції.
  - **Служебник** – рукопис, створений для проведення богослужінь.

2. З яких двох частин складається Біблія? Коротко схарактеризуйте кожну з них.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Біблія складається з **Старого Завіту** і **Нового Завіту**.
  - **Старий Завіт** – це частина Біблії, яка містить книги, написані до народження Ісуса Христа. Вона розповідає про створення світу, історію єврейського народу, заповіді Божі та пророцтва. До цієї частини входять такі книги, як Буття, Вихід, Псалми, Пророки.
  - **Новий Завіт** – це частина Біблії, яка розповідає про життя, вчення та діяння Ісуса Христа, а також про життя перших християн. Складається з Євангелій, Дій Апостолів, Послань апостолів та Об'явлення Івана Богослова.

3. До яких частин Біблії належать вивчені вами легенди і про що в них розповідається?

- Легенди, вивчені у шкільній програмі, здебільшого належать до **Старого Завіту**. Вони розповідають про створення світу, перших людей (Адама і Єву), потоп і Ноєв ковчег, Авраама, Ісаака, Мойсея та інші події, які відображають стосунки між Богом і людиною, закони життя, моральні цінності та випробування, які зустрічаються на шляху віри.

4. Хто з письменників, учених, релігійних діячів перекладав Біблію українською мовою?

- Серед відомих діячів, які перекладали Біблію українською мовою, були:

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- **Пантелеймон Куліш** – здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою у XIX столітті.
- **Іван Огієнко** (митрополит Іларіон) – переклав Біблію на сучасну українську мову, робота була завершена у 1962 році.
- **Митрополит Андрій Шептицький** – сприяв перекладу та виданню окремих частин Біблії.
- Також над перекладами працювали релігійні діячі та науковці Українського біблійного товариства, яке сприяло виданню Біблії українською мовою.

Міркуємо

1. Які рукописні книги Давньої Русі називались Ізборниками?

- **Ізборники** – це збірки релігійних та повчальних текстів, створені для читання і навчання. Одними з найвідоміших є:
- **Ізборник Святослава 1073 року** – збірка текстів, що містить богословські твори, моральні настанови, а також твори з медицини, астрономії, історії.
- **Ізборник Святослава 1076 року** – ще одна збірка повчальних текстів, написана для київського князя Святослава Ярославича. Цей Ізборник включає мудрі вислови, молитви та інші тексти, призначені для освіти і виховання.

MATEMATIKA-DOMA.ORG

- Ізборники були важливими освітніми посібниками на Русі, використовувалися для навчання княжих родів та духовенства.

2. Обґрунтуйте прикладами з вашого життя чи з життя ваших друзів справедливість і мудрість притчі про блудного сина.

- **Притча про блудного сина** розповідає про молодшого сина, який покинув батьківський дім і марно розтратив свою спадщину, але, зрештою, повернувся, і батько прийняв його з любов'ю і прощенням. Ця притча показує силу любові та прощення, нагадуючи, що людина завжди може повернутися на правильний шлях.
- **Приклад з життя**: Один з моїх друзів вирішив спробувати самостійно жити в іншому місті, хоча це рішення виявилося невдалим. Згодом він повернувся додому, і його сім'я з радістю прийняла його, підтримала морально і допомогла почати нове життя. Цей приклад підтверджує мудрість притчі: важливо прощати і приймати близьких, навіть якщо вони роблять помилки.

3. Перекажіть і прокоментуйте притчу про сіяча.

- **Переказ**: У притчі про сіяча Ісус розповідає про сіяча, який сіяв зерно. Частина зерна впала на дорогу і була склювана птахами;

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

частина – на кам'янистий ґрунт, де швидко проросла, але швидко загинула через нестачу вологи; частина впала між терня, яке задушило паростки; і лише частина впала на добрий ґрунт, де принесла багатий врожай.

- **Коментар**: Ця притча символізує різні типи людей та їх ставлення до Божого слова. Зерно – це слово Боже, яке може потрапити до різних сердець: байдужих (дорога), слабких (кам'янистий ґрунт), зайнятих земними справами (терня) і відданих (добрий ґрунт). Притча закликає бути відкритими та щирими до віри, щоб слова Божі приносили плоди у нашому житті.

4. Закінчіть розпочате висловлювання: «Більшість талановитих українських письменників зверталися до Біблії, перекладали її українською мовою, використовували біблійні мотиви у своїй творчості, тому що...»

- «Більшість талановитих українських письменників зверталися до Біблії, перекладали її українською мовою, використовували біблійні мотиви у своїй творчості, тому що Біблія є джерелом мудрості, моральних цінностей та духовного натхнення. Вона відображає універсальні теми боротьби добра і зла, любові та прощення, які близькі всім людям. Використовуючи біблійні мотиви, письменники могли не тільки передати

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

глибокі істини, але й звернутися до вічних цінностей, які формують національну культуру і моральність».

Аналізуємо

1. Використовуючи знання з історії України, схарактеризуйте епоху, коли в Україні з'являлися перші друковані книги.

- Перші друковані книги в Україні з'явилися у **XVI столітті** під час епохи Ренесансу і розвитку гуманістичних ідей. Це був період культурного та духовного відродження, коли українські землі входили до складу Великого князівства Литовського, а згодом Речі Посполитої. Потреба у книгах для освіти і богослужінь спонукала українців до створення власних друкарень.
- **Першодрукар Іван Федоров** у 1574 році у Львові видав першу друковану книгу – **«Апостол»**. Вона мала релігійний характер, але також відіграла важливу роль у розвитку української писемності. У цей же період було видано «Буквар» – перший підручник для навчання грамоти.

2. Зіставте легенду про створення світу Богом і свої знання з біології. Як пояснити співіснування біблійної легенди і теорії Чарльза Дарвіна?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Легенда про створення світу Богом з Біблії стверджує, що світ і всі живі істоти були створені за шість днів, кожен з яких мав свій етап творіння. Водночас, **теорія еволюції Чарльза Дарвіна** говорить про те, що всі живі істоти з'явилися в результаті тривалого еволюційного процесу.
- Співіснування біблійної легенди і теорії Дарвіна можна пояснити різними підходами до розуміння походження життя: **Біблія дає духовне, символічне пояснення**, яке відповідає потребам віруючих у розумінні творіння як божественного дива. Натомість, теорія Дарвіна – це науковий погляд, який пояснює розвиток живих істот на основі доказів і природних законів. Важливо розуміти, що ці підходи можуть доповнювати один одного, якщо розглядати біблійну легенду як метафору, а науку як пояснення процесу.

3. Які моральні чесноти визначає в житті людини Біблія? Назвіть їх, прокоментуйте свою відповідь, підтверджуючи її посиланнями на біблійні тексти.

- **Любов**: «Люби свого ближнього, як самого себе» (Євангеліє від Матвія, 22:39). Біблія вчить ставитися до інших з любов'ю, турботою та повагою.
- **Прощення**: «Простіть, і проститься вам» (Євангеліє від Луки, 6:37). Біблія закликає

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

до прощення, навіть якщо завдано образи, щоб уникнути ворожнечі.

- **Справедливість**: «Що хочете, щоб робили вам люди, те саме робіть і ви їм» (Євангеліє від Матвія, 7:12). Ця заповідь вказує на необхідність справедливого ставлення до інших.
- **Смирення**: «Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю» (Євангеліє від Матвія, 5:5). Біблія вчить скромності та лагідності, відмови від гордощів.

4. Поясніть, чому до основоположної релігійної книги, якою є Біблія, було додано «Пісню над піснями».

- **«Пісня над піснями»** є частиною Старого Завіту та виражає тему кохання, зображеного у формі поетичного діалогу. Ця книга має алегоричне значення, і багато теологів вважають її символом любові Бога до свого народу або любові Христа до Церкви. Додавання «Пісні над піснями» до Біблії підкреслює, що любов – це божественне почуття, а її краса і чистота є важливими в духовному житті людини.

5. Подивіться на географічну карту і поясніть, навіщо Бог змусив євреїв сорок років блукати пустелею, не дозволивши за короткий час пройти незначну відстань від Єгипту до Палестини.

- Відповідно до біблійної історії, Бог змусив євреїв сорок років блукати пустелею, щоб

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

вони змогли очиститися від гріхів, навчитися покладатися на Бога і стати єдиним народом. Сорок років блукань стали випробуванням віри та слухняності для них. Це було необхідно для їх духовного переродження, щоб вони увійшли в Обіцяну Землю вже як зміцнілий народ, відданий Богові.

6. Поясніть, чому Біблія – духовне надбання Сходу – стала осердям релігійного життя християн різних частин світу.

- Біблія, будучи написаною на Сході, містить універсальні духовні істини, які звертаються до людей будь-якої національності чи культури. Християнські місіонери поширювали біблійні вчення по всьому світу, і вони стали основою вірувань і моральних цінностей для мільйонів людей.
- Біблія має універсальні теми, які є актуальними для всіх: любов до ближнього, прощення, прагнення до справедливості та віра в Бога. Ці принципи стали фундаментом релігійного життя християн у різних країнах, зробивши Біблію найвпливовішою книгою в історії людства.

Дискутуємо

1. Доведіть чи спростуйте думку, що давня література вплинула на весь

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

подальший розвиток українського красного письменства.

- Цю думку можна **довести**. Давня література, створена в епоху Київської Русі, стала фундаментом для подальшого розвитку українського письменства. **«Слово о полку Ігоревім»**, **«Повість минулих літ»** та інші твори давньої літератури заклали основи української мови, літературних традицій та ідей патріотизму, які передавалися з покоління в покоління.
- Крім того, давня література надихала майбутніх митців на звернення до теми національної ідентичності, героїзму, боротьби за свободу, що знайшло своє продовження у творчості Тараса Шевченка, Лесі Українки та інших українських письменників. Давні твори стали джерелом фольклорних сюжетів, релігійних ідей і тем моралі, які надалі використовувалися в українській літературі.

2. Висловіть власну думку з приводу того, чому Біблія та окремі її частини були найпопулярнішими серед перших перекладних і друкованих книг в Україні.

- Біблія була надзвичайно популярною серед перших перекладних і друкованих книг в Україні, тому що вона мала велике значення для духовного та культурного життя. Біблія була джерелом моральних

MATEMATIKA.DOMA.ORG

цінностей, настанов і законів, що об’єднували народ і формували світогляд.

- Окрім релігійної значущості, Біблія була важливим джерелом освіти та грамотності. Вона слугувала основою для викладання грамоти та виховання духовності, що робило її популярною серед українців. Перші друкарі, такі як Іван Федоров, прагнули зробити Біблію доступною для ширшого кола людей, щоб кожен міг черпати з неї знання і моральні уроки.

3. Використовуючи знання з історії України, а також ресурси Інтернету, спробуйте визначити, чим відрізнялася християнська релігія від вірувань наших далеких пращурів.

- **Християнська релігія**, прийнята в Україні у 988 році за правління князя Володимира, мала чітко визначену систему віри, засновану на поклонінні єдиному Богові, вченні про Ісуса Христа, заповіді та священні книги, зокрема Біблію.
- **Пращури-язичники** вірили в багатьох богів, кожен з яких уособлював природні сили, такі як Сонце (Дажбог), Земля (Мокоша), Грім і блискавка (Перун). Їхня віра не мала єдиної священної книги або чіткої ієрархії; вірування передавалися через обряди та усну традицію.
- Основною відмінністю було те, що **язичництво** спиралося на поклоніння силам природи і міфічним істотам, тоді як

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

християнство пропонувало єдиного Бога і визначену моральну структуру, що привело до змін у світогляді, культурі та освіті українців.

4. Спробуйте пояснити значення понять «віра», «надія», «любов», «гріх», «покута», «рай», «пекло». Свою точку зору аргументуйте.

- **Віра** – це глибоке переконання в існуванні Бога або вищої сили, яка керує життям. Віра спонукає до довіри, духовного зростання і дотримання моральних принципів.
- **Надія** – це почуття очікування кращого майбутнього або віри у щасливий результат. Надія дає людині силу пережити важкі моменти та рухатися вперед, спонукаючи до добрих справ.
- **Любов** – це сильне почуття прив’язаності та турботи про інших. Біблія наголошує на важливості любові до Бога і ближніх: «Люби свого ближнього, як самого себе».
- **Гріх** – це порушення Божих заповідей або моральних принципів, що віддаляє людину від Бога. Гріх може бути скоєним як навмисно, так і випадково, і вимагає каяття.
- **Покута** – це процес каяття і очищення від гріха через молитви, сповіді чи добрі справи. Покута дозволяє людині відновити зв'язок із Богом і повернутися на праведний шлях.
- **Рай** – це місце вічного блаженства та щастя, куди потрапляють душі праведних після

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

смерті. Рай є символом нагороди за добрі вчинки і праведне життя.

- **Пекло** – це місце вічних мук, куди потрапляють душі грішників. Пекло символізує відчуження від Бога і покарання за свідомі порушення моральних законів.

ПАМ'ЯТКИ ОРИГІНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ КНЯЖОЇ РУСІ-УКРАЇНИ

запитання і завдання (с. 54)

Повторюємо

1. Назвіть героїв «Повісті временних літ». Коли і де саме відбуваються події, описані в цьому творі?

- **Герої «Повісті временних літ»** включають київських князів і видатних діячів, таких як:
  - **Князь Олег** – об'єднав північні та південні руські землі, переніс столицю в Київ.
  - **Княгиня Ольга** – відома своїми реформами та правлінням після смерті чоловіка Ігоря.
  - **Князь Ігор** – чоловік Ольги, загинув під час повстання древлян.
  - **Князь Святослав** – син Ігоря та Ольги, відомий своїми військовими походами.
  - **Князь Володимир Великий** – запровадив християнство як державну релігію на Русі.
  - **Князь Ярослав Мудрий** – побудував Софійський собор і розвинув правову систему.

МАТЕМА-ДОМА.ORG

- **Час і місце подій**: Події відбуваються в Київській Русі, охоплюючи період з IX по початок XII століття. Головною локацією є Київ, а також інші землі, що входили до складу Київської Русі, зокрема Новгород, Чернігів, Полоцьк.

2. Опишіть, яким у вашій уяві постає Нестор Літописець.

- **Нестор Літописець** постає в уяві як мудра, скромна і побожна людина, віддана своїй справі. Він був монахом Києво-Печерської лаври, який не тільки описував історію Русі, але й прагнув зберегти духовні та культурні надбання свого народу. Уявляється, що він був спокійним, уважним до деталей і чесним літописцем, який писав свої твори з любов'ю до Батьківщини та бажанням навчати нащадків. Нестор сприймав свою працю як духовний обов'язок, що робить його образ величним і шанованим.

3. Пригадайте, що вам відомо про Києво-Печерську лавру.

- **Києво-Печерська лавра** – це один із найстаріших і найвідоміших монастирів України, заснований у XI столітті на березі Дніпра у Києві. Засновниками вважаються преподобні Антоній і Феодосій Печерські. Лавра відігравала важливу роль у духовному та культурному житті Київської Русі. Вона стала центром розвитку монастирського життя, а також осередком

МЕГАЛІКА-ДОМА.ORG

науки, мистецтва і просвітництва. Тут зберігалися перші рукописи і створювалися літописи, зокрема **«Повість временних літ»**, написана Нестором Літописцем. Лавра також відома своїми підземними печерами, де поховані святі і монахи, які вели аскетичне життя. Сьогодні Києво-Печерська лавра є важливим релігійним і культурним центром, а також пам'яткою архітектури та частиною світової спадщини ЮНЕСКО.

Міркуємо

• **Сучасні відомості про Києво-Печерську лавру**: Києво-Печерська лавра сьогодні є важливим культурним і релігійним центром, а також частиною світової спадщини ЮНЕСКО. Комплекс Лаври містить численні історичні будівлі, включаючи Успенський собор, Троїцьку надбрамну церкву та Велику Лаврську дзвіницю. У Лаврі зберігаються підземні печери, де поховані святі й аскети. Лавра продовжує відігравати ключову роль у житті України, приймаючи паломників і туристів, а також проводячи культурні та освітні заходи. Після реставрацій у 1999-2000 роках Лавра стала доступнішою для відвідувачів, а її архітектурні шедеври відновили історичну красу

• **Унікальність «Повісті временних літ»**: «Повість временних літ» справді є

МАТЕМАТИКА.DOMA.ORG

унікальною пам’яткою давньоукраїнської літератури, оскільки вона не лише описує події Київської Русі, а й містить цінну інформацію про політичне, соціальне та культурне життя того часу. Цей твір також поєднує історичні факти з фольклорними елементами, що додає йому літературної цінності. Він став основою для літописання і розвитку літератури Київської Русі та подальших століть, що робить його безцінним джерелом для вивчення історії України.

• **Фольклорні мотиви у першій частині літопису**: Фольклорні мотиви у першій частині літопису відображають прагнення авторів показати зв’язок народу з його міфологією та усними традиціями. Ці мотиви допомагають глибше зрозуміти світогляд тогочасного суспільства, де природа та надприродні сили відігравали важливу роль у житті людей. Включення фольклору надає твору виразності та національного колориту, зберігаючи пам'ять про давні вірування та звичаї, які були важливою частиною культурної спадщини Київської Русі.

Аналізуємо

1. Наукова й загальнокультурна цінність відомостей, записаних Нестором у «Повісті временних літ»

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- **Наукова цінність**: «Повість временних літ» є основним джерелом для вивчення історії Київської Русі, оскільки містить відомості про політичні події, династичні відносини, соціальну структуру та традиції. Нестор Літописець описує важливі політичні події, війни, взаємозв’язки з сусідніми народами, що дозволяє історикам відновлювати події минулих епох. Літопис також містить географічні та етнографічні дані, які є цінними для науковців.
- **Загальнокультурна цінність**: Літопис зберіг фольклорні мотиви, народні вірування, легенди та міфи, які є важливою частиною культурної спадщини України. Він показує побут, обряди і звичаї тогочасного суспільства. Наприклад, описання хрещення Русі князем Володимиром розкриває релігійні зміни та вплив християнства на культуру Київської Русі.

2. Доберіть епіграф до «Повісті временних літ». Проведіть міні-конкурс на кращий епіграф до твору.

Епіграфи до «Повісті временних літ»:

- «Історія народу живе в його пам'яті та словах, що передаються з покоління в покоління».
- «Без знання минулого немає майбутнього».
- «Бо від наших предків залежить наш шлях і наша мудрість».

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Міні-конкурс**: Кожен учасник може вибрати один з епіграфів або запропонувати власний, який, на їхню думку, найкраще відображає дух і зміст твору.

3. Чому, на вашу думку, Нестор Літописець долучив до свого літопису «Повчання дітям» Володимира Мономаха?

- Нестор Літописець включив «Повчання дітям» Володимира Мономаха, оскільки цей текст містить важливі моральні та етичні настанови для майбутніх поколінь. «Повчання» проповідує чесність, справедливість, любов до Батьківщини та повагу до старших. Такі цінності були важливими для формування суспільства і мали виховний характер, спрямований на виховання молоді та підтримку ідеалів праведного життя. Нестор, будучи духовною особою, розумів важливість таких цінностей для збереження єдності та стабільності Київської Русі.

Дискутуємо

1. Схарактеризуйте жанрові особливості «Повісті временних літ».

- **«Повість временних літ»** належить до жанру літопису, що поєднує історичний опис із художньою оповіддю. Вона містить елементи фольклору, міфології та житійної літератури, що є характерним для

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

середньовічної літератури. Твір подає хронологію подій, але також включає легенди та перекази, надаючи тексту багатошаровий характер. Це дозволяє розглядати літопис не тільки як історичне джерело, але і як літературний твір, який зберігає культурні та духовні аспекти Київської Русі.

2. Доведіть або спростуйте думку, що мета житійних творів давньої літератури – привернути увагу віруючих до певних християнських осередків, святинь.

- **Підтвердження цієї думки**: Житійні твори, такі як «Житіє святих» чи «Житіє Бориса і Гліба», дійсно мали на меті привернути увагу до важливих релігійних осередків, місць паломництва та святих місць. Вони закликали віруючих шанувати подвиги святих, відвідувати святині й наслідувати святе життя. Житія також укріплювали віру в чудеса, що відбувалися в цих місцях, таким чином підтримуючи значення святинь та церков.

3. У чому полягає історичне значення «Повісті временних літ»? Свою думку аргументуйте.

- **Історичне значення «Повісті временних літ»** полягає в тому, що це одне з найдавніших і найповніших джерел для вивчення історії Київської Русі. Літопис описує події, які сформували державність

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Русі, взаємини між князями, військові походи та зростання Києва як політичного центру. Крім того, він зберігає знання про культурні та релігійні зрушення, такі як хрещення Русі, і відображає погляди середньовічного суспільства на соціальні та духовні питання.

4. Наскільки актуальне сьогодні «Повчання...» Володимира Мономаха? Свою думку доведіть.

- **Актуальність «Повчання» Володимира Мономаха** залишається значною навіть сьогодні, оскільки в ньому закладені універсальні моральні цінності – любов до ближнього, справедливість, чесність, повага до старших. Мономах наголошує на важливості доброчесного життя, миру і турботи про народ. Такі принципи є актуальними в будь-якому суспільстві, оскільки вони формують моральний фундамент людини. У сучасному світі, де цінуються етика і відповідальність, настанови Мономаха можуть служити як для особистого виховання, так і для суспільного єднання.

«У ВІКАХ БЕЗСМЕРТНЕ “СЛОВО ПРО ПОХІД ІГОРІВ”»

запитання і завдання (с. 65-66)

Повторюємо

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

• **Герої «Слова о полку Ігоревім»**:

- **Головні герої**: Князь Ігор – головний герой і організатор походу на половців, його брат Всеволод – відважний воїн, київський князь Святослав – мудрий правитель, який прагне об'єднання Русі, а також Ярославна – дружина Ігоря, яка символізує любов і вірність.
- **Другорядні герої**: Боян – співець і оповідач, який славить руських князів і героїв, а також сили природи, які стають символами та образами у творі

• **Імовірні автори «Слова...»**: Особа автора «Слова» невідома, але існують гіпотези. Деякі дослідники вважають, що автором міг бути князь київський Святослав Всеволодович, оскільки його «золоте слово» і погляди автора близькі. Інші припускають, що автором міг бути чернець Вишатич або київський тисяцький Петро Бориславич. Версія, що автором був галицький князь Володимир Ярославич, пояснюється наявністю галицизмів у тексті

• **Віднайдення рукопису «Слова...»**: Рукопис було знайдено у XVIII столітті графом Олексієм Мусіним-Пушкіним, який надрукував його в Москві у 1800 році. Оригінал рукопису загинув під час пожежі у Москві в 1812 році, тому відомий нам текст «Слова» зберігся завдяки копіям та перекладам, що зробили твір доступним для нащадків.

MATEMATIKA.DOMA.ORG

• **Передбачення поразки Ігоря**: Ігорю віщували невдачу з поганими прикметами – затемненням сонця, яке вважалося символом нещастя. Проте Ігор, знехтувавши цим попередженням, вирушив у бій, що і призвело до поразки.

• **Історичні місця у творі**: У «Слові» згадуються різні місця Київської Русі, зокрема Київ (нині столиця України), Новгород-Сіверський (сучасна Чернігівська область), Путивль (Сумська область) та інші локації, які сьогодні є части

Міркуємо

1. **Перекажіть улюблені уривки**: Один із вражаючих моментів у «Слові о полку Ігоревім» – це плач Ярославни, де вона звертається до сил природи (сонця, вітру, річки Дніпро), благаючи захистити Ігоря та допомогти йому повернутися. Цей уривок вражає своїм емоційним і водночас символічним змістом, адже відображає щиру тривогу за кохану людину і водночас любов до рідної землі. Ярославна символізує образ жінки, яка, попри труднощі, зберігає віру та надію, що в кінцевому підсумку відображає силу духу та любові до своєї країни і родини.
2. **Князі, згадані у «золотому слові» Святослава**: Святослав Київський звертається до князів Ігоря, Всеволода та свого брата Ярослава Чернігівського. Він

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

згадує їх як частину давньої слави руських земель, але водночас докоряє за незгоду, за вчинення необдуманих і самовільних дій, які призвели до поразки. Святослав відчуває біль за своїх рідних і висловлює гірке розчарування в їхній гордині й амбіціях, які стали причиною нещасть для Русі

3. **Причини вибору князів і критика Святослава**: Святослав акцентує на тому, що їхні самовпевнені дії стали трагедією для всієї Руської землі. Він критикує їх за те, що вони діяли на власний розсуд, не дотримуючись спільних інтересів. Святослав відчуває відповідальність за долю Русі й бачить себе символом єдності, до якої мають прагнути всі князі для збереження миру і сили Руської землі

4. **Особливості композиції та стилістичні засоби «Слова…»**: Твір має епічну структуру з елементами лірики, зокрема звернення до природи та символізм, де сонце, вітер і річка стають символами захисту. Автор застосовує багато стилістичних засобів, таких як алегорія, метафора, символізм, які підсилюють драматизм і красу твору. Також значна увага приділена описам і використанню епітетів («золоте слово»), що підкреслює велич і значущість персонажів та подій

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Цитатний план опису битв та їх порівняння:

- У першій битві автор описує сміливість князів Ігоря та Всеволода, зокрема «як соколи, що б’ються з орлами», підкреслюючи їхню рішучість. Цей опис сповнений енергії й оптимізму.
- У другій битві тон змінюється: стає драматичнішим, із сумом у голосі автора, оскільки військо Ігоря зазнає поразки. Тут підкреслюється слабкість і розгубленість, що й призвело до невдачі.

Аналізуємо

• Характеристика князів, які брали участь у поході, і висновок про їхню відданість війську:

- **Князь Ігор Святославич** був головним ініціатором походу на половців, відзначався мужністю та рішучістю. Його брат, **Всеволод Святославич**, підтримував Ігоря та відзначався відвагою, не раз ризикуючи життям заради спільної мети. Окрім них, участь брали **Олег Святославич** та інші князі, які прагнули посилити вплив Русі та помститися за попередні поразки.
- Ігор та інші князі не залишили своє військо, оскільки дотримувалися давніх воїнських звичаїв і кодексу честі, який зобов’язував їх стояти зі своїм народом. Незважаючи на небезпеку, вони залишилися вірними своїм

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

воїнам, що стало символом їхньої відваги та відданості Русі.

• **Характеристика образу княгині Ярославни і фольклорні мотиви**:

- Ярославна, дружина князя Ігоря, представлена як вірна й любляча жінка, яка переживає за долю свого чоловіка та його війська. У плачі Ярославни використані народні фольклорні мотиви, зокрема звернення до сил природи – сонця, вітру, річки Дніпро, що є типовими образами народної творчості. Вона благає ці сили захистити Ігоря, що надає її образу символічного значення – вона стає втіленням любові, вірності та патріотизму.

• **Чому саме похід князя Ігоря став приводом до написання патріотичної поеми**:

- Поразка князя Ігоря в поході проти половців показала, наскільки згубними були розбіжності між князями Київської Русі, коли особисті інтереси заважали об'єднанню проти зовнішніх ворогів. Поема стала закликом до єдності, національної згуртованості й спільної боротьби за долю Русі. Похід Ігоря став символом героїзму та одночасно символом трагічних наслідків відсутності єдності, що й надихнуло автора на створення твору з таким глибоким патріотичним підтекстом.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

• **Особливості суспільно-політичного ладу Київської держави та їхнє відображення у «Слові...»**:

- Наприкінці XII століття Київська Русь переживала період феодальної роздробленості. Місцеві князі вели боротьбу за владу, що послаблювало державу і створювало внутрішні конфлікти. У «Слові...» це відображено в критиці князів за їхні суперечки, які заважали об'єднанню. Святослав у «золотому слові» закликає князів до єдності і засуджує їх за те, що вони ставили особисті амбіції вище за інтереси Русі. Цей твір передає загальний заклик до відновлення єдності та до подолання внутрішніх конфліктів, що були однією з найбільших проблем того часу

Дискутуємо

• **Духовні традиції, закладені давньою літературою**: Давня література Київської Русі заклала основи духовної спадщини, що ґрунтувалася на християнських цінностях, патріотизмі та моральних ідеалах. Такі твори, як «Повчання» Володимира Мономаха, підкреслюють важливість чесності, терпимості та любові до ближнього. Житія святих та літописи також сприяли утвердженню ідеалів служіння й відданості своїй землі та народу.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

• **Порівняльна характеристика князів у поемі**: У «Слові о полку Ігоревім» князь Ігор та його брат Всеволод відзначаються мужністю та рішучістю, однак їхні амбіції призводять до розбрату. Святослав, навпаки, постає мудрим лідером, який прагне до єдності. Автор критикує Ігоря та Всеволода за самостійність і необдуманість, що шкодить державі. Цей контраст підкреслює важливість об'єднання Русі перед загрозами.

• **Художня довершеність «Слова про похід Ігорів»**: Твір вирізняється поєднанням епічного стилю та ліричних мотивів, які відображені в описах природи та емоційних зверненнях Ярославни. Використання фольклорних образів, метафор, символів природи створює унікальний художній стиль. Ці елементи надають твору глибини, роблячи його по-справжньому довершеним і живим.

• **Історичне значення та актуальність «Слова...»**: Поема має велике історичне значення як джерело про період феодальної роздробленості Київської Русі, а також як заклик до єдності перед зовнішніми загрозами. Ці ідеї залишаються актуальними і сьогодні, оскільки питання патріотизму та згуртованості мають важливе значення в сучасному суспільстві. «Слово...» є частиною національної спадщини, що зміцнює культурну ідентичність.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

• **Твори героїчного епосу інших народів, схожі зі «Словом про похід Ігорів»**: Серед них – «Пісня про Роланда» (Франція), «Старша Едда» (Скандинавія) та «Пісня про мого Сіда» (Іспанія). Ці твори відображають героїзм, патріотизм та боротьбу за рідну землю, закликають до єдності та збереження традицій, що робить їх спорідненими зі «Словом про похід Ігорів».

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДОБИ РЕНЕСАНСУ І ДОБИ БАРОКО

запитання і завдання (с. 73)

Повторюємо

• **Послідовність мистецьких епох в Україні та європейські представники**:

- **Ренесанс** (XIV–XVI століття): В Україні ренесансні тенденції проявилися в архітектурі, освіті та книгодрукуванні. В Європі найвідомішими представниками Ренесансу були Леонардо да Вінчі та Мікеланджело (Італія), Еразм Роттердамський (Голландія).
- **Бароко** (XVI–XVIII століття): Бароко стало особливо популярним в Україні у XVII–XVIII століттях, коли з'явилися розкішні барокові церкви. В Європі бароко представляли Пітер Пауль Рубенс (Фландрія), Джанлоренцо Берніні (Італія), Йоганн Себастьян Бах (Німеччина).

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Класицизм** (XVIII–XIX століття): В Україні класицизм виявився в літературі та архітектурі. Серед європейських класиків – Вольтер і Жан-Жак Руссо (Франція).
- **Романтизм** (кінець XVIII – середина XIX століття): Ця епоха особливо вплинула на літературу України, де розвивалися теми національного відродження. В Європі її представляли Вільям Вордсворт (Англія) та Віктор Гюго (Франція).
- **Реалізм** (XIX століття): В Україні реалізм виражався в літературі, зокрема в творчості Тараса Шевченка. Європейськими представниками були Чарльз Діккенс (Англія) та Гюстав Флобер (Франція).

• **Осередки українського книгодрукування XVI–XVII століть**:

- **Львів**: Тут у 1574 році Іван Федоров (Федорович) видав першу українську друковану книгу – «Апостол». Львів став одним з основних центрів книгодрукування.
- **Острог**: Острозька академія та друкарня князя Костянтина Острозького видали перше повне видання Біблії слов'янською мовою – **Острозьку Біблію** (1581).
- **Київ**: Києво-Печерська лавра стала відомим осередком книгодрукування. Тут у XVII столітті активно видавали релігійні та навчальні книги.

• **Початок книгодрукування в Україні**:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Початок книгодрукування в Україні пов’язують із виданням **«Апостола»** Івана Федорова у 1574 році у Львові, а також **Острозькою Біблією** 1581 року, виданою в Острозі. Ці видання стали фундаментом для українського книгодрукування.

• Найвидатніші твори Івана Вишенського, їх жанр і теми:

- **Твори**: Іван Вишенський, один із найвідоміших українських письменників-полемістів, написав такі твори, як «Послання до єпископів», «Коротка відповідь Петру Скарзі» та «Послання до всіх, які люблять слово Боже».
- **Жанр**: Його твори належать до жанру полемічної літератури.
- **Тематика**: Основними темами є захист православ’я, критика католицької церкви, звернення до духовенства з вимогою повернення до істинної віри. Вишенський закликав духовенство до відновлення моральності й захисту національних інтересів.

Міркуємо

• Чому доба Ренесансу вважається найпрогресивнішим переворотом в історії людства?

- Ренесанс, або Відродження, вважається найпрогресивнішим переворотом, оскільки він став періодом активного розвитку

МАТЕМА.ДОМА.ORG

науки, мистецтва, літератури й філософії. Це була епоха відходу від середньовічної догми та домінування релігійного світогляду, яка принесла з собою гуманізм – ідею, що людина є центром світу, здатною до пізнання та самовдосконалення. Ренесанс породив нові відкриття в астрономії (наприклад, відкриття Коперника), мистецтві (винахід перспективи), літературі (твори Данте, Шекспіра), які значно вплинули на світову культуру і науку.

• **Ідейно-стильові особливості барокового стилю**:

- Бароко було стилем, що виник як реакція на Ренесанс. Воно відзначалося багатством форм, емоційною насиченістю, драматичністю, прагненням до величі та використанням складних метафор, символів. У літературі бароко часто поєднувалися світські та релігійні теми, твори мали яскравий, часом патетичний характер, і багато уваги приділялося вишуканості форми. У архітектурі та мистецтві це був стиль контрастів і пишності, прикладів багатого оздоблення, складних деталей та ефектних композицій.

• **Визначальні ознаки Ренесансу і Бароко та їх співіснування в українській культурі**:

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- **Ознаки Ренесансу**: орієнтація на античні ідеали, гуманізм, віра в можливості людини, відображення світських тем.
- **Ознаки Бароко**: релігійна насиченість, драматичність, використання пишної символіки, надмірна емоційність і патетика.
- В українській культурі ці напрями співіснували та взаємодоповнювали один одного, особливо в архітектурі та літературі. Наприклад, Києво-Печерська лавра в стилі українського бароко зберегла елементи ренесансного раціоналізму, тоді як полемічна література, особливо твори Івана Вишенського, поєднувала барокову патетику з ренесансними ідеями гуманізму та захисту своєї культури.

• Основна ідея творів Івана Вишенського:

- Основна ідея творів Івана Вишенського – захист православної віри та боротьба проти католицького впливу на українське суспільство. Він відстоював духовну чистоту і засуджував моральну розбещеність, закликаючи до істинної віри, збереження національної ідентичності та боротьби з релігійною асиміляцією. Його твори критикували соціальну несправедливість і закликали до морального вдосконалення.

Аналізуємо

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

• Роль провідних діячів доби Ренесансу та бароко у розвитку української культури:

- **Доба Ренесансу** принесла гуманістичні ідеї та освіту, які сприяли розвитку української культури. Завдяки впливу Ренесансу в Україні розвивалася книгодрукувальна справа, зокрема завдяки Івану Федорову, який видавав перші книги, написані українською та церковнослов'янською мовами. Освітні осередки, як-от Острозька академія, стали важливими центрами науки, де вивчалися ідеї античності та гуманізму, які надихали розвиток релігійної полеміки та літератури.
- **Доба Бароко** внесла в українське мистецтво і літературу драматизм, пишність і символічність. Українське бароко відзначалося релігійними та національними темами, що проявилися в архітектурі (Києво-Печерська лавра) і літературі. Діячі бароко, такі як Лазар Баранович і Іван Величковський, додавали в твори релігійні, морально-етичні мотиви, що сприяло укоріненню ідей патріотизму та духовності.

• Діяльність Івана Федорова та її історичне значення:

- Іван Федоров був одним із перших друкарів у Східній Європі, відомим своїм внеском у розвиток українського книгодрукування. Його робота з видання книг, таких як «Апостол» (1574) і «Острозька Біблія»

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

(1581), стала важливим етапом у поширенні грамотності, духовної освіти та національної свідомості в Україні. Його друкарські видання підвищили доступність книг для широкого загалу, забезпечуючи людей релігійними і освітніми текстами, що підтримувало національну культуру та ідентичність. Історичне значення Федорова полягає у встановленні фундаменту для подальшого розвитку книговидавництва і збереження національних традицій в умовах культурного впливу інших держав.

• **Чому Івана Вишенського вважають представником раннього бароко**:

- Іван Вишенський вважається представником раннього бароко через патетичний і емоційний стиль його творів, характерний для цієї епохи. Його полемічна література поєднувала релігійну символіку та пристрасну критику соціальних і релігійних проблем, що відповідало духу бароко. Вишенський використовував складні алегорії та метафори, закликаючи до духовного очищення, збереження православ'я та національної ідентичності. Його стиль, насичений риторичними прийомами та емоційною напругою, є типовим для барокового мистецтва, що ставило перед собою мету не лише інформувати, а й сильно впливати на почуття читачів.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Дискутуємо

1. **Порівняння мистецьких принципів Ренесансу й Бароко**:
   - **Ренесанс** відзначався раціоналізмом, гуманізмом та орієнтацією на античні ідеали. Головна увага приділялася гармонії, пропорціям і відображенню краси людської природи, як у мистецтві, так і в літературі. Людина розглядалася як центр всесвіту, здатна до самовдосконалення та пізнання.
   - **Бароко**, навпаки, характеризувалося емоційною насиченістю, пишністю і прагненням до драматизму. В мистецтві бароко поєднувало релігійні теми з розкішшю, підкреслюючи контрасти світла й тіні. У літературі бароко використовувалися складні метафори, алегорії, а сама форма творів мала бути вишуканою та оригінальною.

   Спільні риси: Обидві епохи зосереджувалися на людині, хоча й у різних аспектах. Вони також активно використовували мистецтво як засіб пізнання світу, намагаючись знайти гармонію (Ренесанс) або вирішувати конфлікти між світським і духовним (Бароко).

   Роль для української культури: Ренесанс і Бароко надали імпульс розвитку української літератури, архітектури та освіти. Ренесанс заклав основи гуманістичних ідей, які підтримували просвітництво, тоді як Бароко розвинуло

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

патріотичну і релігійну тематику, надавши українській культурі унікальний стиль, який зберігся в національній спадщині.

2. **Актуальність творів Івана Вишенського сьогодні**:
   - Твори Івана Вишенського залишаються актуальними, оскільки вони порушують питання збереження релігійної ідентичності, моралі й духовних цінностей, що близьке сьогоднішній ролі греко-католицької церкви в Україні. Церква підтримує національні цінності, займає важливу позицію у суспільному житті, виступаючи за мир і єдність. Полемічні твори Вишенського, які засуджували моральну корупцію та розбрат, підтримують ідею національної єдності та духовного самовдосконалення, що має значення для сучасного українського суспільства.
3. **Моральний кодекс полеміста**:
   - Людина, що бере участь у полеміці, повинна володіти такими якостями:
     - **Чесність**: полеміст має чесно викладати свої думки та дотримуватися правдивості у своїх аргументах.
     - **Толерантність**: важливо ставитися з повагою до позиції опонента, навіть якщо вона не співпадає з власною думкою.
     - **Ерудиція**: знання з теми є необхідним, щоб бути компетентним та переконливим у своїй полеміці.
     - **Стійкість**: полеміст має володіти терплячістю і готовністю до

МЕГАНІКА-ДОМА.ORG

конструктивного діалогу, не уникаючи важких тем і не відступаючи від істини.

- **Самоконтроль**: полеміст має вміти контролювати емоції, уникаючи грубих висловлювань чи образ, щоб дискусія залишалася продуктивною і конструктивною.

Ці якості підтримують культуру інтелектуальної полеміки, в якій полеміст здатний не тільки захищати свої погляди, а й слухати та поважати аргументи опонента.

ДРАМАТУРГІЯ

запитання і завдання (с. 78)

Повторюємо

• **Слово «вертеп»** походить від старослов'янського слова, що означає «печера» або «грот». Вертеп – це традиційна різдвяна театралізована вистава, яка розігрується за допомогою ляльок або людей. Спочатку це був релігійний сюжет, який зображав народження Ісуса Христа, а з часом доповнився світськими сценами, народними персонажами та гумористичними елементами.

• **Європейські аналоги вертепу**:

- У Польщі – **шопка**: традиційна різдвяна вистава з ляльками.
- В Італії – **презепе** (або *презепіо*): це сцени народження Христа, які розігрують у формі лялькового театру.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- У Німеччині та Австрії є традиція **кріппе** (Verkrippen), яка також включає сцени Різдва.

• **Види вертепу**:

- **Класичний двоповерховий вертеп**: на верхньому рівні зображується сцена народження Христа, а на нижньому – світські сцени з українськими персонажами.
- **Ляльковий вертеп**: вистава, де використовуються ляльки для розігрування релігійних та народних сцен.
- **Живий вертеп**: сценка, яку виконують актори, часто з музикою та співами.
- **Різдвяний вертеп з танцями та співами**: вистава з включенням народних танців і пісень, що доповнює релігійну та світську тематику святковою атмосферою.

Міркуємо

• **Частини релігійної частини вертепної драми**:

- **Сюжет народження Христа**: Ця частина вертепної драми відображає євангельський сюжет народження Ісуса, поклоніння пастухів і волхвів. Основний акцент робиться на релігійних персонажах, як-от Марія, Йосип, новонароджений Ісус, ангели та пастухи.
- **Сцена поклоніння волхвів**: Волхви, які приходять з подарунками, є важливою

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

частиною драми, підкреслюючи поклоніння Христа як Спасителя всіх народів.

- **Сцена з Іродом**: Ця частина зазвичай містить драматичне протистояння царя Ірода з ангелом, що уособлює боротьбу добра і зла.

• Найбільш характерні персонажі світської частини вистави:

- **Козак**: символізує захисника України, хоробрість і патріотизм.
- **Циган**: зазвичай жартівливий персонаж, що додає веселощів і розваги.
- **Смерть**: цей персонаж часто взаємодіє з Іродом, нагадуючи про невідворотність смерті та правосуддя.
- **Чорт**: служить гумористичним елементом і зазвичай символізує зло, інколи допомагаючи Смерті у сценах із покаранням Ірода.

• Як я уявляю вертепну виставу:

- Я уявляю вертепну виставу як барвисту, живу подію, де дія відбувається в невеликій двоповерховій сцені, що представляє маленьку хатинку або вертепну скриньку. На верхньому рівні розгортається релігійна частина з народженням Христа, у якій виступають ляльки чи актори, виконуючи відповідні ролі. Вони співають колядки, а пастухи та ангели поклоняються новонародженому. Після цього дія переходить до нижнього рівня, де на сцені з’являються світські персонажі: Козак,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Циган, Смерть, Чорт, які додають гумору та сатири, що робить виставу цікавою і веселою.

Аналізуємо

1. Спробуйте пояснити той факт, що сьогодні поняття «вертеп» має також і негативне значення.

- Сучасне негативне значення слова «вертеп» пов'язане з тим, що воно почало асоціюватися не лише з традиційним театром, але й з місцем «лицемірства» або «розпусти». Це частково обумовлено історичними сатиричними сценами, які у вертепі зображали комічні, грубі та іноді осуджувані риси людської поведінки, висміюючи вади суспільства. Через це слово поступово почало позначати місце, де відбуваються морально сумнівні події, особливо в розмовній мові.

2. Проаналізуйте історію виникнення вертепу.

- Вертеп зародився в Україні у XVII столітті, як різновид пересувного театру з ляльковими виставами, головним чином на релігійні теми. Основним сюжетом була сцена Різдва Христового, де ставилася біблійна історія про народження Ісуса, ангелів, пастухів і волхвів. Вертеп мав сакральний зміст і був частиною святкування Різдва. Перші вертепні вистави

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

виникли під впливом європейських релігійних театральних традицій, адаптованих українською культурою.

3. Розкажіть, як змінювався вертеп протягом століть і які причини лежали в основі.

- **XVII–XVIII століття**: Перші вертепи були зосереджені на релігійній тематиці. Вистави складалися з двох частин – верхня частина скриньки з ляльками представляла сцену Різдва, а нижня – світські сюжети, де зображували повсякденні конфлікти та соціальну сатиру. Цей театр був простим і доступним, що сприяло його популярності.
- **XIX століття**: Вертепи поступово стали більш світськими, дещо віддалившись від релігійної основи. Через політичний тиск і вплив інших театральних форм, релігійні сцени могли змінюватися на світські вистави з комічними персонажами, які висміювали тогочасну соціальну дійсність.
- **XX століття**: У радянський період традиційний вертеп, як і інші релігійні звичаї, піддавався репресіям, що призвело до майже повного зникнення цього жанру. Вертеп був витіснений із офіційної культури, хоча подекуди його традиції зберігалися як фольклор.
- **Кінець XX – XXI століття**: Вертеп пережив відродження разом із зростанням інтересу до національних і релігійних традицій. Відроджений вертеп знову включає релігійні сюжети та лялькові сценки, а також сучасні соціальні теми та

МАТЕМИКА-ДОМА.ORG

політичну сатиру. Він повернувся як елемент святкувань Різдва і є вираженням національної ідентичності.

Дискутуємо

1. Спробуйте оцінити роль вертепу в культурному житті України того періоду. Свою точку зору обґрунтуйте.

- Вертеп мав важливу роль у культурному житті України, особливо в XVII-XVIII століттях. Це був своєрідний народний театр, що поєднував релігійну тематику з побутовими й сатиричними сценами, які відображали соціальні та моральні питання того часу. Завдяки доступності та зрозумілості вертеп став популярним серед усіх верств населення. Він виконував не лише розважальну функцію, але й освітню та виховну, оскільки часто показував важливі моральні уроки й висміював негативні риси поведінки. Вертеп також сприяв збереженню й розвитку української мови, національної ідентичності та культурних цінностей, що було особливо важливо в умовах постійних зовнішніх впливів.

2. Чи можна, на вашу думку, вважати український вертеп звичайним лялькoвим театром?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Український вертеп не можна вважати звичайним ляльковим театром, оскільки він поєднує в собі не тільки елементи розважального мистецтва, але й глибокий зміст, який відображає релігійні та соціальні теми. На відміну від звичайного лялькового театру, вертеп містить релігійну частину (сцену Різдва) та сатиричну побутову частину, де персонажі, як-от запорожець або жид, виконують ролі, що висвітлюють соціальні проблеми та емоції народу. Таким чином, вертеп виходить за межі «звичайного» театру, оскільки не тільки розважає, а й допомагає висвітлювати важливі для народу теми.

3. Чи можна вважати вертеп прообразом майбутнього професійного театру? Свою точку зору доведіть.

- Так, вертеп можна вважати прообразом професійного театру, оскільки він заклав основу театральних традицій в Україні. Через вертеп сформувалася структура вистави, яка поєднувала драматичну та комічну складову, використовувала музику й специфічні характери персонажів. У вертепі також застосовувалися сценічні прийоми, як-от ляльки та декорації, що надихнули розвиток театрального мистецтва в Україні. Вертеп сприяв розвитку театральної культури, закладаючи основи режисури, акторської гри та сценарію. Багато елементів, таких як розподіл на дії, драматургія, розвиток персонажів і певні стилістичні прийоми,

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

були згодом використані у професійному театрі.

ІСТОРИЧНО-МЕМУАРНА ПРОЗА

запитання і завдання (с. 86-87)

Повторюємо

1. Назвіть козацькі літописи, з якими ви ознайомилися. Що відомо про їхніх авторів?

- Основні козацькі літописи, з якими часто знайомляться під час вивчення історії України, включають:
  - **Літопис Самовидця** (XVII ст.) – анонімний твір, автором якого, за припущеннями, був козацький старшина. Цей літопис описує події Хмельниччини, руїни та боротьбу за гетьманську владу.
  - **Літопис Григорія Граб'янки** (XVIII ст.) – автор, козацький полковник, детально описує визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького та події після його смерті.
  - **Літопис Самійла Величка** (XVIII ст.) – Самійло Величко, писар Війська Запорозького, написав найповніший літопис, що включає події з багатьох аспектів життя козацтва і їхньої боротьби за незалежність України.

2. Хто вперше опублікував «Історію русів»?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- «Історія русів» була вперше опублікована в 1846 році в Москві **Олександром Бодянським**, відомим українським істориком і філологом. Він опублікував її на основі рукопису, знайденого в сімейних архівах, хоча авторство та точний час написання залишаються невідомими.

3. Визначте, які події з історії України найяскравіше відображені в літописах і які вам найбільше запам’яталися завдяки талантові літописців.

- Найяскравіші події, описані в козацьких літописах, включають **Визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького**, яка описується як велика боротьба за незалежність, а також численні битви, як-от під Жовтими Водами та Берестечком. Літописці відобразили ці події з надзвичайною увагою до деталей і патріотичним настроєм, що допомогло передати драматизм моментів і величезну відданість козаків. Іншим пам'ятним епізодом є події Руїни – періоду громадянських воєн і хаосу, що дуже емоційно висвітлено в літописах, надаючи їм сумний і трагічний колорит.

Ці літописи стали надзвичайно цінними для збереження української історії та пам’яті про боротьбу за свободу і незалежність.

Міркуємо

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

1. Поясніть, чому не всі імена літописців відомі.

- Не всі імена літописців збереглися, оскільки **літописи часто створювалися в умовах невизначеності та нестабільності**, особливо під час воєн та політичних змін. Літописці могли не залишати своїх імен через скромність або через небезпеку, пов’язану з їхніми записами, що могли мати політичний характер. Багато літописів також створювалися анонімно, щоб зосередити увагу на подіях, а не на особистості автора. У багатьох випадках записи здійснювалися від імені громади чи війська, без вказівки на конкретного автора.

2. Доповніть своїми міркуваннями інформацію про важливість літописних документів для нащадків.

- Літописні документи є безцінним джерелом знань про історію, культуру та побут нашого народу. Вони передають автентичний погляд на події, що відбувалися, дозволяючи нащадкам краще розуміти, як жили, боролися, сподівалися та страждали їхні предки. Літописи допомагають зберігати національну ідентичність та пам'ять про ключові історичні постаті й події, створюючи живу картину минулого. Завдяки літописам ми можемо аналізувати зміни в суспільстві, простежувати витоки національних ідей і цінностей. Вони також мають виховну цінність, адже, читаючи літописи, ми

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

вчимося поважати своє минуле й відчуваємо зв’язок із попередніми поколіннями.

3. Чому, на вашу думку, автор «Історії русів» вважав Богдана Хмельницького «батьком нації»? Свою думку доведіть.

- Автор «Історії русів» називає Богдана Хмельницького «батьком нації» через його значущу роль у створенні підґрунтя для української державності. Хмельницький об’єднав козацькі сили та очолив Визвольну війну, яка мала на меті звільнити українські землі від польського панування, забезпечити автономію та самовизначення українського народу. Він не лише змінив політичний лад, але й сформував національну ідею, яка на століття визначила українське прагнення до незалежності. Як «батько нації», Хмельницький символізує силу та відданість своїй країні, а його дії мали величезний вплив на подальші покоління, для яких він став прикладом лідера та патріота.

Аналізуємо

1. Порівняйте характеристики історичних постатей у різних літописах. Що спільного і що відмінного можна спостерегти в цих творах?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- У козацьких літописах, як-от **літопис Самовидця, літопис Григорія Граб'янки та літопис Самійла Величка**, постаті таких історичних героїв, як **Богдан Хмельницький**, зазвичай зображені як видатні лідери та патріоти. У всіх літописах він постає як лідер, здатний об'єднати козаків у боротьбі за незалежність і захистити рідну землю. У цьому спільна риса описів – патріотизм, героїзм і військові таланти Хмельницького.
- Однак є й відмінності в тому, як автори зображають певні історичні моменти. **Самовидець** частіше приділяє увагу драматичним моментам та описує Хмельницького стриманіше, зосереджуючись на хронологічних подіях. **Граб'янка** більше романтизує постать Хмельницького та надає його діям морального ідеалу. **Величко** зображує його дуже детально, намагаючись передати емоційну насиченість подій, що підкреслює його особисту причетність і патріотизм.

2. Використавши знання з історії України, прокоментуйте, в яких випадках автор кожного літопису йшов за чіткою історичною хронікою, а в яких – послуговувався переказами та легендами, застосовував художній домисел.

- У **літописі Самовидця** основні події викладені в чіткій хронології, автор прагне до об'єктивності, описуючи події Визвольної війни та період Руїни з позиції

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

очевидця. Він здебільшого уникає домислів, спираючись на факти, хоча в деяких випадках додає власні емоційні оцінки.

- **Граб'янка** послуговується не тільки історичними фактами, а й фольклорними переказами та легендами. Його літопис містить художні домисли, які надають подіям піднесеного характеру та формують уявлення про козацький героїзм. Це добре видно в описах битв, де він акцентує увагу на романтизованих деталях.
- **Величко**, у свою чергу, поєднує історичну хроніку з емоційними коментарями й деякими літературними прийомами. Він намагається дотримуватися фактів, але його описи мають певну суб'єктивність, що видно у зверненні до патріотичних мотивів і використанні гіпербол для підсилення героїчних образів.

3. Доведіть чи спростуйте, опираючись на тексти творів, що кожен з авторів літопису був патріотом, талановитою та освіченою людиною, належав до привілейованої верстви суспільства, мав широкий світогляд і надійні джерела інформації.

- **Патріотизм** є яскраво вираженою рисою всіх трьох авторів. Наприклад, **Граб'янка** і **Величко** в своїх творах підкреслюють відданість і повагу до української землі та прагнення до незалежності, що свідчить про їхній щирий патріотизм.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- Всі троє авторів мали **доступ до освітніх ресурсів і належали до привілейованих верств**: **Граб'янка** був полковником, **Величко** працював писарем, а **Самовидець** також мав статус старшини. Їхні тексти відображають глибокий інтерес до історії та культури, вони добре володіли літературною мовою й демонструють ерудицію.
- Відчутно, що всі вони мали **широкий світогляд** і **надійні джерела інформації**, адже в їхніх літописах описано події з конкретними деталями, а також є посилання на дипломатичні та військові аспекти, відомі лише людям, які мали доступ до офіційних джерел або безпосередньо брали участь у подіях. Тому можна стверджувати, що кожен із них був не лише талановитим літописцем, а й освіченою людиною з глибокими знаннями.

Дискутуємо

1. Чи має право літописець, створюючи свою працю, висловлювати власне ставлення до зображуваних подій? І якщо він так чинить, то чим це зумовлено?

- Літописець має право висловлювати своє ставлення до подій, оскільки літописи часто поєднують хроніку з особистими оцінками, що відображають позицію автора. Це зумовлено багатьма факторами: соціальним

МАТЕМАТІКА-ДОМА.ORG

становищем літописця, його політичними поглядами, культурними та моральними цінностями, а також патріотизмом. Висловлюючи власну думку, літописці прагнули вплинути на суспільну свідомість, передати свою оцінку подій і вчинків, щоб нащадки зрозуміли не тільки факти, а й моральні уроки, які з них випливають.

2. Доведіть чи спростуйте думку, що козацькі літописи відіграли важливу роль у формуванні національної самосвідомості українців.

- Козацькі літописи дійсно відіграли важливу роль у формуванні національної самосвідомості українців. Вони зберегли пам’ять про боротьбу за незалежність і особисті досягнення козацьких героїв, що підживлювало національну гордість і зміцнювало відчуття української ідентичності. В літописах постійно підкреслюється любов до рідної землі, цінність свободи й самобутності українців, що згодом стало важливою частиною національного самовизначення.

3. Проаналізуйте, які спільні риси можна віднайти в давніх літописних творах («Слово про похід Ігорів», «Повість временних літ») і козацьких літописах.

- У всіх цих творах спостерігаються спільні риси, зокрема:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Патріотизм і любов до рідної землі**. Вони описують боротьбу за свободу, захист батьківщини, відданість народу.
- **Звернення до символіки та образності**. У творах присутні символічні образи, як-от природа, сонце, військові символи.
- **Повчальність**. В обох жанрах літописці намагаються передати моральні уроки, які можуть служити прикладом для нащадків.
- **Поєднання реального й фантастичного**. Літописи й давні твори часто мають міфологічні елементи, що робить їх більш емоційно виразними і дозволяє зберегти важливі історичні події в пам'яті народу.

4. Поміркуйте й аргументовано доведіть, наскільки позиція автора літопису щодо певної події могла вплинути на подальше потрактування цієї події істориками наступних поколінь. Як, на вашу думку, переосмислюють історичні події з часом і чи переосмислюють їх узагалі?

- Позиція автора літопису може суттєво вплинути на трактування подій, оскільки літописці часто були одними з перших хроністів, які фіксували події для нащадків. Наприклад, те, як у літописах описано постать Богдана Хмельницького, створило основу для подальшого його сприйняття як героя й «батька нації». Історики наступних поколінь, маючи лише цей джерельний матеріал, могли інтерпретувати події через призму позиції літописця, а це, своєю

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

чергою, впливало на формування національних міфів і колективної пам'яті.

- З часом історичні події часто переосмислюються, оскільки кожне покоління переглядає минуле, виходячи з нових суспільних і політичних обставин. Наприклад, події козацьких війн оцінювалися по-різному в різні історичні епохи, залежно від того, чи були національні прагнення в пріоритеті. Це свідчить, що переосмислення є необхідним процесом, що дозволяє поєднати історичні факти з актуальними потребами суспільства.

ПОЕЗІЯ «САД ПОЕТИЧНИЙ»

запитання і завдання (с. 96)

Повторюємо

1. Який зі своїх творів Дмитро Туптало вважав найважливішим?

- Дмитро Туптало вважав своїм найважливішим твором **«Четії-Мінеї»** – збірку житій святих, над якою він працював протягом багатьох років. Це масштабна праця, в якій зібрано і систематизовано життєписи святих на кожен день року. Твір став важливим внеском у духовну літературу й має високу культурну цінність, оскільки втілює морально-етичні ідеали.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

2. Назвіть види курйозних віршів Івана Величковського.

- Іван Величковський писав різноманітні **курйозні (незвичні) вірші**, які включали такі види:
  - **Акровірші** – вірші, в яких перші літери кожного рядка утворюють слово або фразу.
  - **Ракушки** (вірші-краби) – це паліндромічні вірші, які можна читати однаково з обох сторін.
  - **Лабіринти** – вірші, які потрібно читати в певному порядку, щоб розкрити зміст.
  - **Фігурні вірші** – вірші, написані у формі предметів чи символів, наприклад хреста чи кола.

3. Визначте, які твори Величковського мають духовний, а які – світський характер.

- **Духовний характер** мають його твори, що присвячені релігійним темам, як-от акровірші та паліндроми на біблійні сюжети й теми моралі, що підсилюють християнські цінності. Ці вірші орієнтовані на висвітлення духовності та морального розвитку.
- **Світський характер** мають курйозні вірші, такі як фігурні вірші та лабіринти, які часто грайливо показують літературну майстерність автора і мають більше естетичний та розважальний характер, хоча нерідко зберігають релігійний підтекст.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

4. Чим унікальна доля пісні Семена Климовського «Їхав козак за Дунай»?

- Пісня Семена Климовського «Їхав козак за Дунай» має унікальну долю, оскільки здобула величезну популярність не тільки в Україні, а й за її межами, особливо в Європі XVIII століття. Її перекладали багатьма мовами, зокрема німецькою та французькою, і навіть композитори, як-от Людвіг ван Бетховен, створювали обробки на її мотиви. Це один із небагатьох прикладів, коли українська народна пісня досягла міжнародного визнання та стала частиною світового музичного репертуару.

Міркуємо

1. У чому ви вбачаєте подвижництво Дмитра Туптала – ученого, письменника, церковного діяча?

- Подвижництво Дмитра Туптала проявилося в його відданій праці над **«Четії-Мінеї»**, яка стала великим внеском у розвиток духовної літератури, виховання християнських цінностей і збереження релігійної спадщини. Як церковний діяч, він боровся за моральне виховання народу, а також просвітництво через літературні та наукові твори. Туптало залишив помітний слід у православній культурі, об’єднуючи богословське знання з літературною творчістю та присвятивши своє життя служінню церкві та просвітництву.

МІЛЕНІУМ-ДОМА.ORG

2. Розкажіть про збірку Величковського «Зеґар з полузеґарком». Які цикли до неї входять, у чому їх особливість?

- **«Зеґар з полузеґарком»** – це поетична збірка Івана Величковського, яка складається з **двох циклів**: «Зеґар» і «Полузеґарок». Назва збірки відсилає до образу годинника, де «зеґар» символізує весь часовий цикл, а «полузеґарок» – половину цього циклу.
  - Ці цикли особливі тим, що в них розкривається духовне бачення часу як поняття, пов’язаного з життям і смертю, гріховністю й очищенням. Вірші побудовані у формі акровіршів, паліндромів і курйозних віршів, що показують майстерність автора в грі зі словом і одночасно несуть глибокий духовний зміст.

3. Поясніть, чому вірші Івана Величковського зі збірки «Млеко» звуться курйозними.

- Вірші зі збірки **«Млеко»** називаються курйозними, оскільки вони написані у вигляді літературних ігор зі словами, фігурними й акровіршами, паліндромами та іншими формами, які демонструють неабияку творчість і кмітливість. Такі вірші не тільки цікаві для читання, але й мають унікальну структуру, що дозволяє читачеві відкрити їхній зміст із різних сторін. Курйозні вірші – це витончене поєднання літературного експерименту та традиційної

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

духовної тематики, що було новаторським для своєї доби.

4. Наведіть факти, що свідчать про світову славу пісні Семена Климовського.

- Пісня **«Їхав козак за Дунай»** Семена Климовського здобула світову популярність завдяки численним перекладам і музичним обробкам у Європі XVIII століття. Наприклад:
  - Композитор **Людвіг ван Бетховен** створив обробку на тему цієї пісні, включивши її до свого творчого репертуару.
  - Пісня була перекладена німецькою, французькою та іншими європейськими мовами, її виконували у світських і музичних салонах.
  - Пісня стала частиною європейського музичного репертуару, її навіть використовували як навчальний матеріал для вивчення української народної музики в інших країнах. Це свідчить про її значний вплив і широку популярність далеко за межами України.

Аналізуємо

1. Виберіть із запропонованих правильне твердження і прокоментуйте його.

- **Г. Іван Величковський зажив слави як автор поетичних творів різних жанрів і тематики.**

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Коментар: Іван Величковський був талановитим українським поетом і автором курйозних віршів, у яких поєднував релігійні та світські теми. Він створював панегірики, акровірші, паліндроми, лабіринти та інші форми, які демонструють його творчість у різних жанрах і стилях. Його збірки «Зеґар з полузеґарком» і «Млеко» включають як духовні, так і світські твори, показуючи широту його поетичного таланту та новаторський підхід у розвитку української барокової поезії.

2. Чим важлива була праця Дмитра Туптала для тогочасної України?

- Праця Дмитра Туптала була надзвичайно важливою, оскільки його **«Четії-Мінеї»** стали не лише збіркою житій святих, але й інтелектуальною основою для релігійного просвітництва, морального виховання та збереження духовних цінностей. Він популяризував українську мову в церковній літературі, тим самим сприяючи культурному відродженню. Туптало також заклав основи для подальшого розвитку православної думки в Україні, зробивши значний внесок у зміцнення національної самосвідомості через духовні ідеали.

3. Проаналізуйте твір Семена Климовського як взірець любовної лірики.

- Пісня **«Їхав козак за Дунай»** Семена Климовського є прикладом любовної

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

лірики, що передає щирі й ніжні почуття прощання закоханих. Через прості, але глибокі слова, Климовський описує відчуття суму й надії на повернення, зображуючи козака, який мусить залишити кохану. Пісня використовує прості, зрозумілі кожному образи, як-от дорога, прощання, сльози, що робить її щирою та проникливою. Вона є чудовим прикладом української любовної поезії, що здатна зворушити своєю емоційною глибиною та простотою.

4. Узагальніть свої знання про розвиток української поезії у XVIII столітті, підготувавши коротке резюме із цього питання.

- У XVIII столітті українська поезія перебувала під впливом **барокового стилю**, що поєднував релігійні та світські теми, характеризувався багатою образністю, символікою й складними поетичними формами. Виникають різноманітні жанри – від духовної лірики до курйозних віршів, панегіриків і сатиричних творів. Цей період став визначним для становлення **авторської поезії**, коли поети, як-от Іван Величковський, використовували новаторські форми, демонструючи високу літературну майстерність. Література була тісно пов’язана з релігією, прославляла духовні цінності, але водночас ставала засобом для висвітлення суспільних і моральних проблем. Важливу роль

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

відіграли також життєписи святих Дмитра Туптала, які сприяли розвитку релігійної думки і національної самосвідомості.

Дискутуємо

1. Чому, на вашу думку, церква долучила Туптала до лику святих?

- Дмитра Туптала було долучено до лику святих через його значний духовний внесок і зразкове служіння церкві. Він створив великий духовний твір – **«Четії-Мінеї»**, який не лише зберіг життя святих, але й слугував для морального виховання. Його діяльність вирізнялася відданістю та любов'ю до Бога, проповідями християнських цінностей і зміцненням православної віри. Відданість і духовна чистота життя Туптала, а також його вплив на церковну і культурну спадщину зробили його прикладом християнської чесноти та праведності.

2. Поміркуйте, як спосіб життя, погляди, переконання, світогляд вплинули на творчість Івана Величковського та Семена Климовського, що жили приблизно в один час. Що об'єднує і що різнить цих авторів?

- **Об'єднує** цих авторів прагнення до творчого самовираження, використання рідної мови і традицій у своїх творах, а також близькість до духовної тематики.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Обидва автори використовували літературні засоби, властиві українській бароковій культурі. Величковський був зосереджений на духовних питаннях, його вірші часто мали релігійний і філософський підтекст, відображали християнську віру і служили прикладом для вірян. Климовський, у свою чергу, відобразив людські почуття через прості, зрозумілі народні пісні.

- **Різнить** їх, передусім, тематика і стиль: Величковський був інтелектуалом, його твори мали курйозний характер, сповнені символізму та філософських роздумів. Климовський створював твори, які висловлювали почуття простих людей, а його пісня «Їхав козак за Дунай» стала народним зразком любовної лірики.

3. Доведіть, що в збірці Величковського «Зеґар з полузеґарком» наявні глибоко філософські мотиви.

- У збірці **«Зеґар з полузеґарком»** присутні філософські мотиви, які відображають роздуми Величковського про **час, життя і смерть, духовне та земне**. Сам образ «зеґара» (годинника) символізує неминучість плину часу, що змушує задуматися про скороминущість життя, важливість духовного очищення та підготовку до вічності. Через форми віршів (акровірші, паліндроми) Величковський додає складності, яка наголошує на багатогранності людського існування та духовних пошуках. Його твори не тільки

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

естетично витончені, а й є роздумами над життєвими питаннями, що робить їх філософсько-духовними.

4. Як відомо, історія життя Семена Климовського переповнена плітками. Наскільки, на вашу думку, вони впливають на дослідження творчості поета? Чи потрібно розвінчувати таку інформацію?

- Плітки навколо життя Семена Климовського можуть спотворювати сприйняття його творчості, створюючи образ «міфічного» персонажа замість реальної особистості. Через це фокус досліджень може зміщуватися від його поетичної майстерності та внеску в українську культуру до особистих обставин і вигадок. Важливо розвінчувати плітки та акцентувати на фактичних досягненнях і реальній спадщині Климовського. Це допоможе зберегти об’єктивність, розвивати дослідження літератури і забезпечити гідне місце його творчості в українській культурі.

«ДОЛЯ ДАРУВАЛА УКРАЇНІ СКОВОРОДУ»

запитання і завдання (с. 109)

Повторюємо

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

1. Коли і де народився Григорій Сковорода? З якими містами, країнами пов'язане його життя?

- **Григорій Сковорода** народився 3 грудня 1722 року в селі Чорнухи на Полтавщині (сучасна Україна). Його життя було тісно пов'язане з українськими містами Київ, Харків та Переяслав. Навчався він у Києво-Могилянській академії, де отримав базову освіту, і здійснив подорожі до Польщі, Угорщини та, можливо, Австрії. Протягом життя Сковорода багато подорожував Лівобережною Україною, особливо зупинявся в Харкові та на Слобожанщині, де й закінчив свої дні.

2. Над чим розмірковує автор у своєму філософському трактаті «Вступні двері...»?

- У трактаті **«Вступні двері до християнської добронравності»** Григорій Сковорода розмірковує над питанням людської **моральності та доброчесності**, над пошуками справжнього сенсу життя та ролі самопізнання. Він наголошує, що людина повинна прагнути **гармонії між внутрішнім і зовнішнім**, і лише через самопізнання можна знайти внутрішній мир і щастя. Сковорода ставить акцент на духовному самовдосконаленні як головній меті людини, протиставляючи його матеріальним цінностям.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

3. Пригадайте, які біблійні образи використав український філософ у своєму трактаті. Процитуйте відповідні уривки.

- У трактаті Сковорода використовує біблійні образи **Адама та Єви**, щоб підкреслити падіння людства через гріх, а також **образ Ноя** і його ковчега, як символ спасіння для тих, хто слідує моральному закону. Ось деякі з уривків:
  - Про гріхопадіння: «Як то Єва, забажавши зайвої премудрості, загубила Адама і все людство?»
  - Про праведність і спасіння: «Чиста душа є подібна до Ноева ковчега, що його ніякі води цього світу потопити не можуть».

Ці біблійні образи допомагають Сковороді акцентувати важливість внутрішньої чистоти та дотримання духовних принципів.

4. Визначте основні положення філософії Григорія Сковороди.

- Основні положення філософії Григорія Сковороди:
  - **Самопізнання** – Людина повинна пізнати себе, свою істинну природу, щоб знайти гармонію і щастя.
  - **Сродна праця** – Сковорода вважав, що кожна людина має природжений талант і повинна займатися тією працею, яка відповідає її внутрішньому покликанню.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Моральний розвиток і духовна самостійність** – Сковорода наголошував на тому, що справжнє щастя досягається через моральний і духовний розвиток, незалежно від матеріальних благ.
- **Бог і природа** – Він вважав, що Бог і природа єдині, а людина – частина цього божественного світу. Через гармонію з природою можна знайти гармонію з Богом.
- **Ідея двох натур** – Сковорода говорив про «видиму» і «невидиму» природу людини, де видима – матеріальна, а невидима – духовна, і саме на останню слід звертати увагу.

Ці принципи становлять основу філософії Сковороди, яка відображає ідеали духовного самопізнання та внутрішньої гармонії.

Міркуємо

1. Зіставте вузлові моменти біографії Григорія Сковороди і процес становлення його світогляду, творчі звершення. Які періоди в житті, які події ви вважаєте найважливішими для розуміння світогляду філософа, письменника, педагога?

- Життя Григорія Сковороди має кілька ключових періодів, що формували його світогляд:
- **Навчання в Києво-Могилянській академії**: Саме тут Сковорода здобув

МАТЕМАТІКА-ДОМА.ORG

глибокі знання з філософії, богослов'я, літератури та мов. Це заклало фундамент його світогляду, в якому релігія і філософія тісно переплелися.

- **Подорожі Європою (зокрема, Угорщиною та Польщею)**: Під час мандрівок він ознайомився з ідеями європейських філософів і культурними традиціями, що надихнуло його на самостійні роздуми про мораль та духовність.
- **Педагогічна діяльність**: Сковорода викладав у Харківському колегіумі, де його новаторські ідеї про «сродну працю» почали формуватися. Втім, через незгоду з традиційною системою освіти, він покинув викладання.
- **Останні роки життя як мандрівний філософ**: Цей період символізує його остаточний вибір життєвого шляху – віддаленість від матеріального життя на користь духовного. Він подорожував Україною, проповідуючи свої ідеї про самопізнання, моральність і сродну працю.

Ці періоди і події є вирішальними для розуміння його світогляду, який став глибоко самобутнім, заснованим на ідеях духовної свободи, гармонії з природою і чесного життя відповідно до свого покликання.

2. Оберіть будь-який з відомих вам афоризмів Сковороди і прокоментуйте його.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **«Світ ловив мене, та не спіймав»**

  Цей афоризм підсумовує ставлення Сковороди до матеріального світу та суспільних умовностей. Він підкреслює відстороненість філософа від прагнень до багатства, слави чи влади, які, на його думку, тільки обмежують людину. Сковорода залишався вірним своїм переконанням і вибрав життя в гармонії з природою і внутрішньою свободою. Афоризм нагадує, що справжня свобода і щастя не залежать від зовнішніх обставин, а є результатом внутрішнього світу людини.

3. Перекажіть основні положення філософського трактату «Вступні двері до християнської добронравності».

- Основні положення трактату «Вступні двері до християнської добронравності»:
  - **Самопізнання як ключ до щастя**: Сковорода наголошує, що кожна людина повинна пізнати себе, свою природу, щоб знайти гармонію та мир у житті.
  - **Сродна праця**: Людина повинна знайти свій природний талант і займатися діяльністю, яка відповідає її натурі. Це забезпечує радість і задоволення від життя.
  - **Внутрішня і зовнішня натура**: Сковорода пояснює, що людина складається з видимої (зовнішньої) і невидимої (внутрішньої) натури. Внутрішня натура є важливішою, оскільки вона – духовна основа особистості.

MATEMATIKA-DOMA.ORG

- **Значення моралі та чеснот**: Він акцентує увагу на важливості морального розвитку й духовного очищення як засобу досягнення добронравності.

4. Які положення трактату видаються вам найважливішими і чому? Запишіть їх у зошит і спробуйте самостійно пояснити їх значення для кожної людини.

- **Самопізнання як ключ до щастя**: Це важливо, оскільки розуміння своєї справжньої сутності допомагає людині приймати усвідомлені рішення, знаходити своє місце в світі й не залежати від думок оточуючих.
- **Сродна праця**: Це положення цінне тим, що закликає кожного знайти своє покликання і працювати з любов'ю. Коли людина займається справою, яка відповідає її природі, вона живе повним життям і відчуває задоволення, а не виснажується.
- **Внутрішня і зовнішня натура**: У цьому положенні Сковорода нагадує, що внутрішня сутність – духовність і моральність – набагато важливіша за зовнішні прояви. Це допомагає кожній людині фокусуватися на розвитку душі та не відволікатися на матеріальні блага.

Кожне з цих положень є важливим для того, щоб допомогти людині знайти своє призначення, розвивати духовність і жити в гармонії зі світом і собою.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Аналізуємо

1. Пригадайте, у якій біблійній легенді є образ голуба з оливковою гілкою. Як цей образ трактується в четвертій главі трактату Сковороди?

- Образ **голуба з оливковою гілкою** з'являється в біблійній історії про **Ноя та потоп**. Після тривалого плавання на ковчегу Ной випустив голуба, щоб дізнатися, чи вже спала вода. Коли голуб повернувся з оливковою гілкою, це стало символом надії, миру та відновлення. У четвертій главі свого трактату Сковорода використовує цей образ, щоб символізувати **мир і внутрішню гармонію**, до яких може дійти людина через самопізнання. Голуб з гілкою символізує надію на духовне оновлення та моральний мир, якого прагне людина.

2. Що має на увазі автор трактату під «кам'яними дошками» (четверта глава)?

- Під «кам'яними дошками» Сковорода має на увазі **жорстокість, твердість серця та нездатність приймати духовне знання**. У Біблії кам'яні дошки згадуються як ті, на яких були викарбувані заповіді, але Сковорода використовує цей образ, щоб показати душевну «твердість» або закритість до духовного. Він підкреслює, що людське серце не повинне бути «кам'яним», тобто нечутливим, а навпаки –

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

відкритим для внутрішніх істин і духовного розвитку.

3. Укладіть таблицю, відтворивши в ній взаємозалежність положень філософської системи Григорія Сковороди.

Ось таблиця з основними положеннями філософії Сковороди та їхньою взаємозалежністю:

Положення філософії Сковороди	Опис	Взаємозалежність з іншими положеннями
Самопізнання	Пізнання себе і своєї істинної натури.	Необхідне для розуміння сродної праці та досягнення гармонії.
Сродна праця	Праця, яка відповідає природному покликанню людини.	Пізнання своєї природи (самопізнання) допомагає знайти сродну працю.
Духовний розвиток	Пріоритет духовного над матеріальним.	Самопізнання веде до духовного збагачення та моральної гармонії.
Ідея двох натур	Людина має видиму і невидиму натуру.	Відкриття духовної (невидимої) натури веде до

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Положення філософії Сковороди	Опис	Взаємозалежність з іншими положеннями
		справжнього щастя.
Гармонія з природою	Життя в злагоді з природним світом.	Сродна праця та самопізнання сприяють єдності з природою.

4. Наведіть приклади з реального життя, які підтвердили б справедливість ідеї спорідненої праці.

- **Мистецтво та творчість**: Художники, музиканти, письменники, які займаються творчою діяльністю не тільки для заробітку, а й для вираження своїх внутрішніх почуттів і думок, часто знаходять більше задоволення та щастя в житті. Наприклад, відомі художники, як-от Вінсент Ван Гог, малювали, щоб передати свої внутрішні переживання, і хоч вони стикалися з труднощами, їхня праця стала взірцем спорідненої.
- **Соціальні працівники та волонтери**: Люди, які працюють у соціальній сфері, допомагають іншим не тільки заради заробітку, але й з особистого покликання, часто почуваються внутрішньо задоволеними, оскільки допомагають іншим, відповідаючи своєму внутрішньому бажанню змінити світ на краще.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Науковці та дослідники**: Ті, хто присвячує своє життя науці з любові до знань, а не заради слави чи матеріальних здобутків, як-от Альберт Ейнштейн, часто досягають успіху та задоволення, оскільки їхня діяльність відповідає природній цікавості та жагі до знань.

Ідея спорідненої праці Сковороди доводить, що праця, яка відповідає природним нахилам і бажанням людини, приносить набагато більше радості та відчуття сенсу в житті.

Дискутуємо

1. Проаналізувавши життєвий і творчий шлях Сковороди, висловіть свої припущення з приводу того, чому він обрав шлях мандрівного філософа. Яку людину можна схарактеризувати як «сковородинівський тип»?

- Григорій Сковорода обрав шлях мандрівного філософа, бо прагнув жити у відповідності зі своїми переконаннями про духовну свободу та гармонію з природою. Уникаючи матеріальних прив'язаностей, він мандрував Україною, аби проповідувати свої філософські ідеї та залишатися незалежним від суспільних умовностей. Сковорода вважав, що справжнє щастя – в самопізнанні, духовності й моральності, а не в накопиченні багатства. Тому шлях мандрівного філософа відповідав його

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

внутрішній природі й бажанню нести просвітницькі ідеї людям.

- **«Сковородинівський тип»** – це людина, яка втілює ідеали самопізнання, незалежності та духовного життя. Вона прагне знайти сродну працю, жити у відповідності зі своїми цінностями, є стійкою до матеріальних спокус і шукає сенс життя у внутрішньому мирі та служінні іншим.

2. Доведіть, що творчість Сковороди має біблійну основу.

- Творчість Сковороди грунтується на біблійних цінностях і образах, які він часто використовує як символи у своїх творах. В трактатах і поезії він звертається до біблійних історій, як-от про Ноя, Адама і Єву, а також до образів Давида і Голіафа, щоб пояснити моральні принципи. Його трактати, як-от **«Вступні двері до християнської добронравності»**, побудовані на вченні про духовну природу людини, її гріховність і необхідність морального вдосконалення – основні ідеї, взяті з Біблії. Сковорода також використовував притчі, як і в Євангелії, щоб передавати свої духовні істини простими історіями.

3. У чому полягає повчальний зміст філософського трактату «Вступні двері...»?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Повчальний зміст трактату **«Вступні двері до християнської добронравності»** полягає в заклику до самопізнання та морального вдосконалення. Сковорода вчить, що кожна людина має знайти свою «сродну працю», жити в гармонії зі своєю внутрішньою природою і не гнатися за матеріальними благами. Він наголошує на важливості духовного розвитку та чесного життя, націлюючи людину на пошук внутрішнього миру та істинної добронравності. Трактат підкреслює, що шлях до щастя лежить у єднанні з природою та служінні іншим, що забезпечує справжню радість і свободу.

4. Підтвердьте, спираючись на інформацію про життєвий і творчий шлях митця, на зміст філософського трактату, що ми по праву іменуємо Григорія Сковороду великим просвітителем.

- Григорій Сковорода був великим просвітителем, оскільки його діяльність спрямовувалася на духовне та моральне виховання суспільства. Він писав філософські трактати, поезії та притчі, де піднімав важливі питання людської природи, моралі, самопізнання та сродної праці. Своїми мандрами він приносив знання та просвітницькі ідеї у віддалені куточки України, прагнучи надихнути людей до вдосконалення та пошуку щастя у внутрішній гармонії.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Його трактати, такі як «Вступні двері до християнської добронравності», містять цінні настанови, засновані на біблійних ідеях та моральних принципах, що робить їх глибоко повчальними та близькими до просвітницьких цілей. Сковорода наголошував на значенні освіти і духовності для кожної людини, незалежно від її суспільного становища, тому його філософія залишається актуальною і в сучасному світі, а сам він вважається одним із перших великих просвітителів українського народу.

БАЙКАРСЬКА ТА ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

запитання і завдання (с. 115)

Повторюємо

1. Назвіть збірки Сковороди, роки, коли їх було створено, відомі твори, що ввійшли до них.

- **«Сад божественних пісень»** (1769–1774): Це збірка поезій, у якій Сковорода розмірковує над питаннями життя, моралі та духовності. Найвідомішими творами є:
  - *«Всякому місту – звичай і права»* – сатиричний твір, у якому Сковорода критикує соціальні звичаї та людські слабкості, підкреслюючи важливість внутрішньої свободи.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- *«Ах, счастие, ах, блаженство»* – вірш, що відображає мрії про істинне щастя й духовне життя.

- **«Байки харківські»** (1774): Це збірка байок, у яких Сковорода звертається до повчальних тем, використовуючи символічних персонажів. Найвідоміші байки:
  - *«Бджола та Шершень»* – байка про сродну працю, де Сковорода наводить образ бджоли як символ людини, яка живе відповідно до свого покликання.
  - *«Зозуля та Дрізд»* – байка про людську марноту, лицемірство й важливість істинної духовності.

2. Вивчіть напам’ять «Всякому місту – звичай і права».

Для вивчення напам'ять поезії **«Всякому місту – звичай і права»**, можна звернутися до тексту цього твору, що є у збірці **«Сад божественних пісень»**. Ця поезія увійшла в культурну спадщину України та була популяризована у пісенному виконанні.

3. Визначте, які філософські ідеї втілив Григорій Савич у поезії та байкарській творчості.

- **Самопізнання**: Сковорода у своїх творах часто звертається до теми самопізнання. Він вважав, що істинне щастя досягається лише через усвідомлення своєї природи, що яскраво відображено у байках, таких як *«Бджола та Шершень»*.

МАТЕМАТИКА.DOMA.ORG

- **Сродна праця**: Ідея сродної праці пронизує багато його байок і поезій. У «Бджолі та Шершні» бджола символізує людину, яка знаходить щастя у справі, що відповідає її покликанню, тоді як шершень – людину, що живе заради матеріальної вигоди, а не за покликом серця.
- **Духовна свобода та критика суспільних звичаїв**: У поезії *«Всякому місту – звичай і права»* Сковорода критикує суспільні вади – жадібність, пиху та марнославство, наголошуючи на цінності внутрішньої свободи та незалежності від думок інших людей.
- **Моральність і простота життя**: Сковорода вважав, що моральність і душевний спокій – основа істинного щастя. У багатьох його байках персонажі є символами моральних ідеалів або людських вад, що дозволяє читачам зрозуміти важливість чесного життя та гармонії з собою.

Міркуємо

1. Прочитайте в ролях байку «Бджола і Шершень». Які інтонації потрібно використати, щоб схарактеризувати кожного з персонажів?

- **Бджола**: Інтонація бджоли має бути **спокійною, впевненою та мудрою**. Вона символізує людину, яка знайшла своє покликання і задоволена своїм трудом. Бджола говорить розважливо і з гідністю, пояснюючи важливість сродної праці.

МЕТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Шершень**: Інтонація шершня повинна бути **самовпевненою, дещо зневажливою і з нотками заздрості**. Він не розуміє щастя від праці і бачить її як примус, тому може звучати дещо легковажно й іронічно, висміюючи переконання бджоли.

2. Доберіть з хрестоматії афоризми Сковороди, якими можна проілюструвати провідні ідеї його поетичних творів і байок.

Ось кілька афоризмів Сковороди, які ілюструють основні ідеї його творчості:

- **Про сродну працю**: «Не той дурний, хто не знає… але той, хто не хоче знати».
- **Про самопізнання**: «Пізнай себе – і ти пізнаєш світ».
- **Про щастя в душевній гармонії**: «Щастя твоє всередині тебе: знайди його у своїй природі».
- **Про марноту багатства**: «Срібло і золото – то не є багатство, а бідність».
- **Про свободу та незалежність**: «Світ ловив мене, але не спіймав».

Ці афоризми відображають важливі теми самопізнання, сродної праці та внутрішньої свободи, які пронизують поетичну і байкарську творчість Сковороди.

3. Поясніть, чому твір «De Libertate» був надзвичайно актуальним у час його написання.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Твір **«De Libertate»** («Про свободу») був надзвичайно актуальним, оскільки він написаний у період, коли Україна боролася за свою незалежність і національну ідентичність. У цьому творі Сковорода оспівує цінність свободи як найвищої людської чесноти, а також виражає глибоку любов до вітчизни. В часи, коли український народ зазнавав утисків і шукав самостійності, ця поезія стала символом боротьби за свободу. У творі наголошується, що життя без свободи не має справжньої цінності, а щастя можливе лише за умови незалежності. Це посилання на свободу залишалося надзвичайно актуальним для України, і навіть через століття його слова зберігають своє значення.

Аналізуємо

1. Наскільки важливими є, на вашу думку, для самореалізації ідеї самопізнання і гармонії зі світом? Свою думку доведіть.

- Ідеї самопізнання і гармонії зі світом є надзвичайно важливими для самореалізації, оскільки вони допомагають людині зрозуміти свою природу, знайти своє покликання і жити відповідно до своїх внутрішніх цінностей. Самопізнання дозволяє людині розібратися у власних бажаннях, сильних та слабких сторонах, що

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

допомагає уникати випадкового вибору професії чи стилю життя, які не приносять задоволення. Гармонія зі світом, своєю чергою, означає здатність приймати обставини, розуміти себе та інших, уникати конфліктів і жити в злагоді з навколишнім середовищем. Наприклад, люди, які обирають професію відповідно до свого покликання, часто досягають успіху і знаходять задоволення в праці, на відміну від тих, хто працює лише заради матеріальних благ, і тому часто почуваються нещасливими.

2. Продовжте думку: «Бджола з байки-притчі Сковороди – це символ ..., а шершень – ...».

- **Бджола з байки-притчі Сковороди – це символ працьовитості, сродної праці, гармонії з собою і світом**, вона працює не з примусу, а за покликом серця, знаходячи в цьому щастя.
- **Шершень – це символ паразитизму, ледарства і марної гонитви за матеріальними благами**, який не розуміє щастя від праці і бачить у ній лише необхідність для отримання вигоди.

3. Чому саме Богдан Хмельницький став утіленням ідеалів свободи для Григорія Сковороди?

- Для Григорія Сковороди Богдан Хмельницький став утіленням ідеалів свободи, оскільки він був символом

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

боротьби українського народу за незалежність та право на самовизначення. Хмельницький очолив Визвольну війну, що надихнула українців на боротьбу за свободу і справедливість, що було важливим для Сковороди, який сам цінував духовну та особисту свободу. Хмельницький уособлював прагнення до незалежності від чужої влади, що відповідало ідеалам Сковороди щодо моральної та духовної незалежності людини, її вільного вибору та гармонії із собою. Сковорода цінував цей приклад як образ не лише політичної, а й внутрішньої свободи – того, чого він прагнув для кожної людини через самопізнання та духовний розвиток.

Дискутуємо

1. Доведіть або спростуйте думку, що збірка «Сад божественних пісень» має біблійну основу.

- **Доводжу**, що збірка «Сад божественних пісень» Григорія Сковороди має біблійну основу, оскільки вона пронизана біблійними образами, символами та моральними настановами. Сковорода звертається до християнських ідей і принципів, зокрема ідеї самопізнання, любові до ближнього, важливості душевної чистоти і скромності, які є центральними в Біблії. Наприклад, у вірші *«Всякому місту*

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

– *звичай і права»* Сковорода критикує людську марнославність і підкреслює цінність духовних чеснот, що перегукується з біблійним вченням про мораль. Також Сковорода використовує біблійні притчі, щоб пояснити свої філософські ідеї, а це вказує на його глибокий зв'язок із християнською традицією.

2. Поясніть, чому за жанром твори Сковороди є притчами.

- Твори Сковороди часто класифікуються як **притчі** через їхню алегоричну форму і повчальний характер. Як і в притчах, у його творах використовується символічна мова, де персонажі й ситуації представляють загальнолюдські цінності та моральні уроки. Притча передбачає глибше значення за межами буквального сюжету, і Сковорода використовує цей жанр, щоб передати філософські та духовні ідеї, як, наприклад, у байці «Бджола і Шершень». Його твори завжди мають моральний висновок або заклик до самопізнання і духовного вдосконалення, що є головною рисою жанру притчі.

3. Доведіть чи спростуйте, що творчість Григорія Сковороди підготувала прихід нової української літератури, вплинула на творчість Тараса Шевченка, Івана Франка, інших письменників.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Доводжу**, що творчість Григорія Сковороди підготувала прихід нової української літератури та мала значний вплив на таких письменників, як Тарас Шевченко та Іван Франко. Сковорода був одним із перших, хто вводив у літературу ідеї самопізнання, духовної свободи, моралі, що згодом стали важливими темами в українській літературі. Тарас Шевченко перейняв від Сковороди любов до простих людей, прагнення справедливості й критичне ставлення до соціальних несправедливостей. Франко ж звертався до ідей сродної праці та пошуку духовного самовдосконалення. Обидва письменники наслідували традицію використання фольклорних елементів і алегоричних образів, що було характерно для Сковороди, тож його творчість справді підготувала грунт для нової літературної епохи в Україні.

4. Чи реально в наш час повторити духовний подвиг Сковороди? Чи може нині людина стати мандрівним філософом?

- Повторити духовний подвиг Сковороди в наш час можливо, але з великими труднощами, оскільки сучасний світ вимагає більшої матеріальної стабільності та прив’язаності до обов’язків. Проте багато людей, як і раніше, прагнуть духовного розвитку, подорожують та вивчають світ, шукаючи відповіді на глибокі питання буття, що нагадує шлях

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

мандрівного філософа. Сучасний «мандрівний філософ» може жити простим життям, приділяти час самопізнанню та духовному розвитку, але тепер це часто реалізується в межах професійної діяльності чи благодійних проєктів. Хоча такий стиль життя не є повністю віддаленим від матеріального світу, його духовна основа все ще може бути наближеною до ідеалів Сковороди.

НОВА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА «НОВЕ СЛОВО МІЖ НАРОДАМИ»

запитання і завдання (с. 127-128)

Повторюємо

1. Пригадайте особливості розвитку українського письменства до періоду нової української літератури.

- До періоду нової української літератури українське письменство мало здебільшого **церковно-релігійний** та **літописний** характер. Основними жанрами були літописи, богослужбові тексти, житія святих, проповіді та панегірики. Література була тісно пов'язана з православною церквою і служила релігійним і повчальним цілям. Бароковий стиль, притаманний тогочасній українській літературі, відзначався багатством образів, символікою та алегоріями. Знаковими жанрами були також **вірші** та **байки**, а **поезія Григорія**

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Сковороди з притчевим характером стала перехідним етапом до нової української літератури.

2. Назвіть найвизначніших письменників нової української літератури.

- Серед найвизначніших письменників нової української літератури виділяються:
  - **Іван Котляревський** – автор «Енеїди» та «Наталки Полтавки», засновник нової української літератури.
  - **Тарас Шевченко** – автор «Кобзаря», який став символом української літератури та національної самосвідомості.
  - **Пантелеймон Куліш** – письменник, перекладач, автор «Чорної ради».
  - **Іван Нечуй-Левицький** – автор «Кайдашевої сім'ї», видатний прозаїк.
  - **Марко Вовчок** – перша українська письменниця, відома своїми оповіданнями про життя народу.
  - **Леся Українка** – поетеса і драматург, авторка «Лісової пісні» та багатьох ліричних і драматичних творів.
  - **Іван Франко** – письменник, поет, публіцист, автор «Захара Беркута» та багатьох інших творів.

3. Назвіть учасників «Руської трійці».

- **«Руська трійця»** – це гурток українських літераторів, до якого входили:
  - **Маркіян Шашкевич** – ініціатор і лідер гуртка, священник і поет.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Іван Вагилевич** – поет, письменник і фольклорист.
- **Яків Головацький** – поет, етнограф, один із перших дослідників українського фольклору.

Міркуємо

1. Укажіть фактори, що визначали розвиток нової української літератури.

- **Національне відродження**: Прагнення українців до збереження своєї національної ідентичності, культури та мови сприяло активному розвитку літератури, що відображала національні цінності й традиції.
- **Вплив європейського романтизму**: Українські письменники переймали ідеї європейського романтизму, який наголошував на цінності народної культури, фольклору та історії.
- **Просвітницькі ідеї**: Ідеї Просвітництва про освіту, духовний розвиток і національну самосвідомість стимулювали появу творів, що сприяли вихованню й формуванню національної ідентичності.
- **Пробудження народного інтересу до мови**: Перехід від церковнослов'янської мови до української, особливо після публікації «Енеїди» Івана Котляревського, допоміг закріпити літературну українську мову.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Суспільні зміни і кріпацтво**: Соціально-економічні умови, зокрема кріпацтво, глибоко впливали на тематику літератури, яка дедалі більше висвітлювала проблеми народу і несправедливість.

2. Поясніть, чому цікавість до життя народу стала неодмінною ознакою творів різних напрямів післякласицистичного періоду.

- Післякласицистичний період, зокрема романтизм, звернув увагу на унікальність і багатство народної культури, що відображало потребу в утвердженні національної ідентичності. Письменники прагнули зобразити народне життя, звичаї, традиції та фольклор, щоб підкреслити національний колорит і важливість коренів. Крім того, соціальні проблеми, зокрема кріпацтво, були важливими темами, які привертали увагу до проблем простих людей і відображали глибоку емпатію до їхнього життя. Література стала способом вираження народної душі і сподівань, а також боротьби за справедливість.

3. Які відмінності в розвитку літератури Східної та Західної України можна спостерегти на межі XVIII та XIX століть?

- **Східна Україна**:
  - У Східній Україні розвиток літератури здебільшого відбувався під впливом Російської імперії. Східна українська

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

література була зосереджена на питаннях соціальної несправедливості та національної самосвідомості.
- Великий внесок у розвиток літератури зробив Іван Котляревський, який започаткував нову українську літературу своєю «Енеїдою».
- Література мала виражену просвітницьку спрямованість та орієнтувалася на народну мову, зображуючи повсякденне життя простих людей, що заклало основу для реалістичних творів.

- **Західна Україна**:
- У Західній Україні літературний процес відбувався під впливом Австрійської імперії, де українська інтелігенція перебувала в умовах обмеженої автономії.
- Значну роль відіграв рух національного відродження, втілений у діяльності «Руської трійці» (Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький).
- Література Західної України більше орієнтувалася на збереження релігійної та культурної самобутності, була пов’язана з просвітницькими ідеями та відродженням національної свідомості.
- Особливу увагу приділяли захисту української мови, збиранню фольклору та збереженню культурних традицій.

Аналізуємо

1. Використавши свої знання з історії України, доповніть інформацію про

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

суспільно-історичні обставини формування нової української літератури.

- Формування нової української літератури відбувалося в умовах **посилення національно-визвольної боротьби**, а також змін в політичних і соціальних структурах. У XVIII столітті, після ліквідації Гетьманщини, Україна поступово втрачала залишки автономії під контролем Російської імперії. Цей процес супроводжувався утисками української мови, культури та політичних інституцій, що викликало занепокоєння українських інтелектуалів і посилило прагнення до збереження національної ідентичності.

  У відповідь на політичний тиск з боку Російської імперії, а згодом і Австрійської, українська інтелігенція зосередилася на культурній діяльності, яка мала на меті підвищення освітнього рівня та національної самосвідомості серед простих людей. Література стала потужним інструментом у цьому процесі. Початок нової української літератури знаменувався творчістю Івана Котляревського, який у своїй «Енеїді» та «Наталці Полтавці» звернувся до тем, близьких українському народу, а також до народної мови.

2. Узагальніть відомості про етнографічні здобутки українських дослідників на початку XVIII ст.

МІТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- На початку XVIII століття українські дослідники та інтелігенція активно займалися **збиранням і дослідженням фольклору, народних звичаїв і традицій**. Важливими етнографічними здобутками були записи українських пісень, обрядів, казок та легенд, які служили основою для збереження національної культури. Ці зусилля допомогли зберегти багато аспектів української мови та побуту, а також сприяли розвитку національної самосвідомості.

  Одним із важливих етапів в українській етнографії стала діяльність **Руської трійці** у Західній Україні, яка створила збірку «Русалка Дністровая» (1837). Ця збірка містила українські народні пісні та інші фольклорні твори, що були популярні на території Галичини. Подібні етнографічні здобутки стали основою для майбутніх досліджень української культури та літератури.

3. Яку роль у пробудженні національної свідомості українців відіграв романтизм?

- Романтизм відіграв важливу роль у пробудженні національної свідомості українців, адже цей напрям у літературі та мистецтві сприяв піднесенню інтересу до **народної культури, історії та фольклору**. Романтичні письменники звертались до тем, пов'язаних із героїчним минулим, боротьбою за свободу, звичаями та традиціями українського народу. Вони

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

створювали образ ідеалізованого народу, котрий мав своє коріння, культуру і духовні цінності, що надихало читачів на гордість за своє походження.

Представники романтизму, такі як Тарас Шевченко, Іван Вагилевич, Пантелеймон Куліш, підняли у своїх творах тему національного гніту, героїзували козацтво та зображали українську землю як вічну батьківщину, яку потрібно захищати і цінувати. Таким чином, романтизм пробудив українську національну свідомість, формуючи почуття спільної історичної долі і любові до рідної культури та мови.

Дискутуємо

1. Чому Тараса Шевченка вважають основоположником нової української літератури?

- Тарас Шевченко вважається основоположником нової української літератури, оскільки саме він підніс українську літературу до рівня національної, звернувшись до важливих соціальних, національних та історичних тем, які хвилювали український народ. Шевченко писав українською мовою, що в його час було актом національної ідентичності та боротьби за збереження української культури. Його збірка **«Кобзар»** стала символом національного

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

відродження та джерелом натхнення для наступних поколінь. Твори Шевченка, зокрема «Сон», «Кавказ», «Заповіт», засуджують соціальну несправедливість, гноблення та кріпацтво, що зробило його «поетом-борцем» і голосом українського народу. Завдяки йому українська література здобула особливий моральний та патріотичний характер.

2. Доведіть або спростуйте думку, що надбання літератури кінця XVIII – початку XIX століття відчутно позначилися на сучасному українському мистецтві.

- **Доводжу**, що надбання літератури кінця XVIII – початку XIX століття мають значний вплив на сучасне українське мистецтво. Твори Івана Котляревського, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка заклали основи національної самосвідомості, моральних і культурних цінностей, які до сьогодні відображаються в музиці, театрі, кіно та образотворчому мистецтві. Наприклад, сучасні режисери й музиканти часто звертаються до тем патріотизму та боротьби за свободу, які були підняті у творах Шевченка та інших класиків. Тема «сродної праці» Сковороди сьогодні обігрується в літературі та філософії, акцентуючи на важливості духовної самореалізації. Традиції народного епосу та романтизму, започатковані в той період, зберігають актуальність, надаючи українському

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

мистецтву особливий національний колорит.

3. Чим важливий фольклор сьогодні? Свою думку доведіть.

- Фольклор важливий сьогодні, оскільки він є носієм культурної спадщини, що допомагає зберігати національну ідентичність, пам’ять про минуле та традиції. Фольклорні мотиви в музиці, літературі, мистецтві об’єднують сучасне покоління з попередніми, забезпечуючи тяглість культурних традицій. Крім того, фольклор є невичерпним джерелом творчого натхнення, що сприяє розвитку національної культури й самобутності. Наприклад, у музиці українські виконавці, такі як «ДахаБраха», використовують народні мелодії та ритми, поєднуючи їх із сучасними жанрами, чим популяризують українську культуру у світі. Фольклор також є важливим інструментом морального виховання, адже народні казки, пісні й легенди вчать любові до рідної землі, чесності та патріотизму.

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

запитання і завдання (с. 138-139)

Повторюємо

2. Знайдіть у тексті поеми назви предметів побуту, інтер’єру, одягу, страв, народних інструментів, ремесел і т. ін.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- У «Енеїді» Івана Котляревського згадуються різні предмети побуту, інтер'єру, одягу, страви, інструменти та ремесла, які відображають український народний колорит. Наприклад:
  - **Предмети побуту та інтер’єру**: лавки, миски, горшки, діжки, печі.
  - **Одяг**: кожухи, сорочки, шаровари, жупани, каптани.
  - **Страви**: борщ, галушки, вареники, каша, сало.
  - **Народні інструменти**: бандура, цимбали, сопілка.
  - **Ремесла**: ковальство, гончарство, ткацтво, бондарство (виготовлення бочок).

Котляревський використовує ці елементи для створення українського національного колориту та візуалізації побуту козацької епохи.

3. Назвіть провідні мотиви й проблеми твору.

- Основними мотивами та проблемами «Енеїди» є:
  - **Мотив героїзму та патріотизму**: Котляревський зображує головного героя Енея як козака-захисника, завзятого та відважного, що відображає козацький дух.
  - **Соціальна сатира**: Критика суспільних вад, як-от жадібність, корупція, лицемірство, які втілені у персонажах і ситуаціях.
  - **Збереження національних традицій**: Котляревський акцентує увагу на народних

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

звичаях, мові та культурі, прагнучи зберегти їх у літературі.

- **Тема кохання та дружби**: Взаємини між Енеєм та його товаришами підкреслюють важливість товариської підтримки, а також показують драму через втрату близьких.

Усі ці теми разом формують не лише комічний, а й повчальний зміст поеми.

4. Пригадайте, скільки частин у поемі, і коротко перекажіть зміст кожної з них.

- «Енеїда» складається з **шести частин**:
- **Частина перша**: Еней після руйнування Трої вирушає в подорож, щоб заснувати нове місто. Зевс відправляє його на нові землі, але Юнона, що ненавидить Енея, намагається перешкодити, посилаючи бурю. Еней потрапляє до Карфагена, де зустрічає царицю Дідону, яка закохується в нього.
- **Частина друга**: Еней залишає Дідону, що веде до її самогубства. Потім Еней зі своїми побратимами прибуває до Сицилії, де відбуваються ігри на честь батька Енея – Анхіза. Боги продовжують втручатися, і Юнона знову робить спробу зупинити Енея.
- **Частина третя**: Еней зі своєю командою прибуває до Кум, де зустрічає пророчицю Сивіллу, яка допомагає йому спуститися до царства мертвих. У підземному світі він бачить душу свого батька, яка розповідає йому про майбутнє.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Частина четверта**: Еней прибуває на землю латинян, де править цар Латин. Латин обіцяє йому свою доньку Лавінію, але виникає конфлікт з Турном, який також претендує на її руку. Починається війна.
- **Частина п’ята**: Війна загострюється, Еней збирає союзників і бореться проти Турна. Епізоди включають численні битви та пригоди, зокрема допомогу з боку богів.
- **Частина шоста**: Еней у фінальній битві перемагає Турна, який відмовляється від подальшої боротьби, але після провокації вбиває його. Цим завершується поема, підкреслюючи роль долі та завзяття головного героя в досягненні мети.

Таким чином, «Енеїда» Івана Котляревського є своєрідною комічною адаптацією античного сюжету, яка переплітається з українським колоритом та соціальною сатирою.

Міркуємо

1. Поясніть, чому ми називаємо Івана Котляревського «зачинателем нової української літератури і літературної мови».

- Івана Котляревського називають «зачинателем нової української літератури і літературної мови», оскільки він першим використав **живу народну мову** в літературному творі. Його поема **«Енеїда»** (1798) є першим великим твором,

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

написаним сучасною українською мовою. Завдяки використанню народної лексики, приказок, прислів’їв, а також елементів української культури, побуту та традицій, Котляревський зробив мову доступною для читачів і зміцнив національну ідентичність. Крім того, він започаткував новий етап у розвитку української літератури, орієнтований на теми, пов'язані з українською культурою, звичаями і проблемами суспільства, чим відійшов від релігійної чи староукраїнської літератури попередніх століть.

2. Віднайдіть у поемі «Енеїда» казкові образи, використані автором, і вкажіть, з яких українських народних казок вони запозичені.

- У поемі «Енеїда» Іван Котляревський використовує образи, запозичені з українських народних казок та міфології. Наприклад:
  - **Баба Яга** – традиційний казковий образ старої відьми, яка допомагає або заважає головним героям. У «Енеїді» зображення чаклунок нагадує цей персонаж.
  - **Чорт, лісовик, русалки** – персонажі українського фольклору, яких Котляревський використовує, створюючи фантастичний світ поеми. Наприклад, опис пекла та райських видінь нагадує уявлення з українських казок про потойбіччя.
  - **Перелесник** – демонічний персонаж, який спокушає дівчат і з'являється в українських легендах та казках.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Ці образи та казкові персонажі підкреслюють український колорит твору і надають йому особливого національного звучання, збагачуючи античний сюжет українською народною фантастикою.

3. Складіть розширений цитатний план образу Енея.

Ось приклад розширеного цитатного плану для образу Енея:

- **Еней як герой, що наділений козацькими рисами**:
  - «Еней був парубок моторний і хлопець хоч куди козак» – підкреслення козацької мужності та хоробрості.
- **Еней уміє захищати своїх друзів і побратимів**:
  - «Для битви завжди був готовий, за друзів і товаришів стояв горою» – відображення вірності та товариської підтримки.
- **Еней як хитрий і заповзятливий персонаж**:
  - «На всеє зле проворний, завзятіший од всіх бурлак» – характеризує Енея як сміливця, готового долати труднощі.
- **Його любов до розваг і гулянок**:
  - «Любив у чарці погуляти, дівчат у коморах обнімати» – гумористичний образ Енея, який зберігає життєрадісність і простоту, відображаючи народний характер.
- **Еней як символ українського національного духу**:
  - «Не страшні йому були ні грім, ні блискавиці» – підкреслює незламність і

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

сміливість Енея, що нагадує героїчні риси українських козаків.

4. Визначте, чим різняться описи пекла та раю в поемі.

- В «Енеїді» Іван Котляревський описує **пекло** і **рай** з гумором і сатирою, додаючи елементи українського фольклору і критичний погляд на сучасне йому суспільство.
  - **Пекло**: Котляревський зображує пекло як місце покарання для всіх грішників. Опис пекла відзначається комічними елементами, у ньому зібрано різні типи порушників, включаючи соціальних лицемірів, хабарників, заздрісників. Це місце з великим колоритом, де всі грішники караються за свої земні вчинки. Також він висміює людські вади і суспільні проблеми, зображуючи конкретні типи грішників, знайомих читачам.
  - **Рай**: Рай, навпаки, зображується як місце спокою і гармонії, але не настільки детально, як пекло. Тут мешкають душі праведників, які прожили своє життя чесно. Рай є ідеалізованим місцем, що дає читачеві уявлення про нагороду за доброчесність.

Ці описи відображають народне уявлення про загробне життя і служать сатиричним інструментом для висміювання вад тогочасного суспільства.

Аналізуємо

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

1. Порівняйте, як автор характеризує Енея, його побратимів і мешканців Олімпу.

- **Еней**: Іван Котляревський зображує Енея як сильного, хороброго й хитрого персонажа, в якому втілені риси українського козака. Він моторний, енергійний, часто любить розваги й не гребує гулянками, проте завжди залишається вірним своїм побратимам і готовий захищати їх. Його поведінка часто віддзеркалює героїчні й комічні риси одночасно, що робить його образ дуже близьким і зрозумілим для українського читача.
- **Побратими Енея**: Побратими Енея мають схожі риси, але зображені менш детально. Вони також веселі, завзяті і схильні до гулянок, відважні та віддані своїй справі. Котляревський наділяє їх рисами простих козаків, які люблять товаришування і готові йти за своїм лідером, навіть якщо перед ними виникають труднощі. Вони разом сміливо долають всі перепони, що трапляються на шляху.
- **Мешканці Олімпу**: Мешканці Олімпу зображені іронічно й комічно. Котляревський висміює їх слабкості та залежність від людських пристрастей, як-от заздрощів, люті та бажання мстити. Юнона, наприклад, постає як сварлива й мстива богиня, яка перешкоджає Енеєві. Боги втручаються у справи людей через свої

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

особисті інтереси та вподобання, що додає саркастичний відтінок до їхніх образів.

2. Знайдіть у тексті назви народних ігор і поясніть правила, за якими в них грають.

- У «Енеїді» згадуються такі народні ігри, як:
  - **Котилася бочка** – у цій грі учасники стоять в колі та передають один одному бочку або інший предмет. Мета – передати предмет швидко, щоб він не впав. Також можливо, що гра була схожою на змагання у швидкості котіння бочки чи іншого круглогранного предмета.
  - **Гра в свинки** – це одна з ігор, подібних до сучасного футболу або хокейної забави, коли грали зі свинячим міхуром або м’ячем і намагалися забити його в певне місце або ворота.

Ці ігри відображають традиційні форми розваг на свіжому повітрі, якими займалися українські козаки та простий народ.

3. Нанесіть на контурну карту шлях Енея і троянців. Розкажіть, що вам відомо про історію, культуру країн і земель, якими вони мандрували.

- Основні пункти подорожі Енея та троянців за поемою:
  - **Троя (сучасна Туреччина)**: Давнє місто, зруйноване внаслідок Троянської війни. Троя була відомою цивілізацією та символом героїчної боротьби.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- **Карфаген (сучасний Туніс)**: Могутнє місто-держава, де Еней зустрічає царицю Дідону. Карфаген був економічним і культурним центром античного світу.
- **Сицилія (Італія)**: Острів, який відігравав важливу роль в історії і був місцем численних торгових і культурних обмінів.
- **Лацій (Італія)**: Давня область Італії, де, за легендою, Еней заснував нову державу, що згодом стала основою для заснування Риму.

Кожне з цих місць має багату історію, і їхні культури вплинули на розвиток Європи.

4. Дослідник Микола Шашкевич писав: «В “Енеїді” Котляревського знаходимо чимало згадок про козацьку старовину, наприклад про часи Сагайдачного, Дорошенка, про Січ, про Залізняка». Віднайдіть у тексті уривки на підтвердження цих слів, виразно прочитайте і прокоментуйте їх.

- У поемі «Енеїда» Іван Котляревський часто згадує козацькі часи і персонажів, таких як **Сагайдачний**, **Залізняк** та інші, щоб підкреслити зв’язок між Енеєм і героїчним козацтвом. Наприклад:

«Як Сагайдачний, славний гетьман,
Колись був козацький ватажок,
Так і Еней брав радість, сльози,
На муках ні разу не закляв…»

Цей уривок відображає героїзм Енея, порівнюючи його з легендарним

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Сагайдачним, який був відомий своєю мужністю і керівництвом.

Згадки про **Запорізьку Січ** і **Дорошенка** також відображають ідеалізований образ українського козацтва та підсилюють зв'язок між історичним українським героїзмом і Енеєм, що робить твір актуальним для українського читача.

Дискутуємо

1. Доведіть, використовуючи цитати з тексту «Енеїди», що цей твір має риси просвітницького реалізму.

- «Енеїда» Івана Котляревського має риси **просвітницького реалізму**, оскільки в ній автор сатирично критикує соціальні та моральні вади суспільства, акцентуючи на важливості розуму, просвіти та чеснот. Наприклад, він висміює неосвіченість і жадібність чиновників, які були реальними проблемами українського суспільства в той час. Уривок з твору ілюструє його прагнення до висміювання вад:

«Прокляті плутні та хабарі,
Як п’явки на людях лежать,
Вся голота тут гуляє,
Справжній рай має.»

Цей уривок демонструє осуд хабарництва й корупції, які Котляревський показує як загальноприйняті звички в суспільстві. Просвітницький реалізм виявляється і в

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

тому, що автор використовує народну мову й образи, близькі простому народу, що робить його твір зрозумілим і доступним для читачів.

2. Влаштуйте диспут на тему «Чи можна Енея вважати взірцевим лицарем, державником, чоловіком?». Спробуйте спроектувати риси його вдачі на тогочасні ідеали й ідеали сьогодення. Наскільки органічними є його особистісні характеристики в наш час?

- **Позиція «за»**: Енея можна вважати взірцевим лицарем і державником, оскільки він відважний, рішучий, здатний приймати виклики та вести своїх побратимів за собою. Ці риси відповідали ідеалу тогочасного лицаря та керівника, які були важливими в українському козацтві. В Енеї є також відданість своїм товаришам і готовність боротися за їхню безпеку. Він уособлює образ героя, що бере на себе відповідальність і не уникає труднощів.
- **Позиція «проти»**: Однак Еней не є ідеальним чоловіком чи взірцем моральності. Він схильний до гулянок, нестримний у веселощах і часто поводиться безвідповідально. Як державник, він не завжди ставить загальні інтереси на перше місце, віддаючи перевагу власним забаганкам. Ці риси не завжди відповідають ідеалам сьогодення, де відповідальність та особиста дисципліна є важливими як для державних діячів, так і для пересічних громадян.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Висновок**: Еней є суперечливим образом: він одночасно проявляє риси лицаря й вождя, але має свої слабкості, що робить його більш «народним» героєм. У сучасному світі такі риси могли б стати як перевагою, так і недоліком, залежно від обставин.

3. Підтвердьте, що в поемі «Енеїда» Іван Котляревський вдається до всіх засобів творення комічного (цитування є обов'язковим).

- Котляревський використовує **різні засоби комічного** для створення сатиричного ефекту в «Енеїді»:
  - **Гротеск**: автор перебільшує деякі риси персонажів, створюючи гротескні образи. Наприклад, Еней зображений як моторний, але дещо легковажний, що додає комізму.
  - **Іронія та сатира**: Котляревський іронічно описує поведінку богів, порівнюючи їх із звичайними людьми, які піддаються заздрощам та мстивості. Наприклад:

«Ой, Юнона, вельми лютувала,
Що Еней з руїн утік,
Зло йому скрізь чинила…»

Це показує, як міфічні герої стають звичайними людьми, з вадами і слабкостями.

  - **Комічні порівняння**: У поемі використовуються порівняння, які звучать комічно завдяки несподіваним асоціаціям, наприклад, про звички побратимів Енея.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

4. Визначте і прокоментуйте, як ставляться автор поеми та її герої до війни.

- Війна в поемі «Енеїда» зображена не як героїчне випробування, а більше як небезпечна авантюра, де герої проявляють свої людські слабкості. Котляревський уникає традиційного героїзму в зображенні битв, натомість додає елементи гумору, показуючи, що герої більше цінують життя і прості радощі. Війна для них є радше необхідністю, ніж моральним обов'язком.

«Наталка Полтавка»

запитання і завдання (с. 144)

Повторюємо

1. Розкажіть про театральну та драматургічну діяльність Івана Котляревського.

- Іван Котляревський є одним із засновників української драматургії. Найвідомішою його п'єсою є **«Наталка Полтавка»** (1819), яка стала класикою українського театру. Вона є першою українською драмою, що написана живою народною мовою і відображає життя українського селянства. П'єса здобула надзвичайну популярність завдяки реалістичному зображенню побуту, моральних цінностей і соціальних проблем. Іншим важливим драматичним твором Котляревського є **«Москаль-чарівник»**

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

(1832) – комедія, яка висміює побутові ситуації та людські слабкості.

Котляревський також працював у театрі як режисер і був активним учасником театрального життя Полтави. Саме він сприяв розвитку українського театру, поєднуючи традиційні українські елементи з комічними ситуаціями. Його драматургічна діяльність зробила значний внесок у становлення українського театру, і «Наталка Полтавка» й донині залишається популярною у театральному репертуарі.

2. Випишіть найхарактерніші висловлювання кожного з героїв п’єси «Наталка Полтавка», за якими їх можна безпомилково впізнати.

- **Наталка**:
  - «Ой, не шукайте, дівчата, щастя в багатих мужів, а любіть своїх парубків!»
  - «Лучче жить у любові і вбогості, ніж в розкоші і в гордощах!»
- **Петро**:
  - «Наталка – моя вірна любов і моя надія. Я для неї все готовий зробити!»
  - «Хоч як тяжко було мені жити, але я ніколи не думав зрадити свою любов.»
- **Возний Тетерваковський**:
  - «Люблю Наталку Полтавку, мов брат рідний, але ж тоє… посаг неабиякий!»
  - «Не хочу багацтва, хочу твоєго серця, моя зозулька!»
- **Виборний Макогоненко**:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- «У нас усі люди прості та веселі, коли з них не жартують!»
- «Чоловік мусить бути як той макогін: прямо, твердо, але завжди справедливо.»

Ці висловлювання відображають характери персонажів і їхні погляди, що робить їх впізнаваними й автентичними.

3. Визначте, кого з персонажів Котляревський висміює, з кого по-доброму кепкує, а до кого ставиться абсолютно серйозно.

- **Кого висміює**: Котляревський висміює **Возного Тетерваковського** – представника багатих і корисливих людей, які прагнуть вигідного шлюбу заради посагу та статусу, а не справжніх почуттів. Возний виступає як пародія на користолюбних чиновників і показує корумпованість і лицемірство.
- **З кого по-доброму кепкує**: Котляревський по-доброму кепкує з **Виборного Макогоненка**, котрий одночасно хитрий і практичний, але має добродушний характер і життєву мудрість. Він є своєрідним символом селянського гумору та мудрості, з якого Котляревський робить невинні жарти.
- **До кого ставиться абсолютно серйозно**: До **Наталки** та **Петра** Котляревський ставиться серйозно, адже вони є втіленням справжніх почуттів і моральних цінностей. Наталка – символ чесної, працьовитої дівчини, яка прагне вірного кохання, а Петро – відданий коханий, який готовий

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

пожертвувати своїм добробутом заради коханої. Образи Наталки і Петра створені з повагою до їхнього почуття і принципів, що відображає ідеалізацію справжніх моральних цінностей.

Міркуємо

1. Проілюструйте прикладами з тексту жанрові ознаки «Наталки Полтавки».

- **Комедійні елементи**: «Наталка Полтавка» має яскраво виражені комедійні риси, зокрема через характерний гумор, народну мову, діалекти й інтонації. Наприклад, в образі Возного, який розмовляє своєрідною мовою з великою кількістю канцеляризмів, Котляревський висміює бюрократів.
- **Мелодраматичні риси**: Центральною темою є любов Наталки і Петра, яка перешкоджається соціальними умовностями та матеріальними труднощами. Це створює драматичне напруження і зацікавленість. Наталка віддана своєму коханню і готова йти проти волі матері, що зворушує глядача.
- **Фольклорність і народні пісні**: Котляревський активно використовує народні пісні, які збагачують діалоги і розкривають внутрішні переживання персонажів. Наприклад, Наталка співає пісню **«Віють вітри, віють буйні»**, яка символізує її страждання від розлуки з Петром. Пісні у творі виконують не лише

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

роль прикрас, але і є засобом самовираження персонажів.

- **Соціальний аспект**: У п’єсі присутня критика соціальних умов, зокрема шлюбів заради вигоди та суспільних стереотипів. Возний хоче одружитися з Наталкою не через почуття, а через можливість покращити свій статус.

2. Поясніть, чому Возний прагнув одружитися з Наталкою.

- Возний прагнув одружитися з Наталкою не через щире кохання, а більше через **прагнення отримати вигоду та статус**. Наталка була красивою, працьовитою дівчиною з доброю репутацією, і шлюб з нею підвищив би престиж Возного в суспільстві. Крім того, він бачив її як зразкову дружину, яка підтримувала б його авторитет. У цьому відображено сатиру на користолюбство й прагнення соціального статусу, характерні для бюрократичної верстви того часу.

3. Визначте, що означають ці прислів’я та приказки з п’єси:

- **«Дай Боже, щоб ви любились, як Петро й Наталка»**:
  - Це побажання щирого, вірного кохання. Петро і Наталка є символом відданості та чесних почуттів, тож фраза означає побажання такої ж чистої та незмінної любові, як у цих героїв.
- **«Це та дівчина, що все Петра жде»**:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Вираз означає вірність і терпіння у коханні. Наталка стала символом дівчини, яка чекає на свого коханого, незважаючи на всі труднощі, тож це можна сказати про людину, яка не зраджує своїм почуттям.
- **«Не мати, а Терпилиха»**:
- Ця фраза вказує на суворість, або надмірну строгість матері. Терпилиха змушувала Наталку думати про вигідний шлюб, не зважаючи на її почуття до Петра, тому цей вираз ставиться до тих, хто чинить певний тиск на своїх дітей.
- **«Не кожній Наталчине щастя»**:
- Вираз означає, що не кожна дівчина отримає таку вірну і чисту любов, як Наталка. Ця приказка може вживатися, коли говорять про непросту долю в коханні чи про щастя, яке не всім досяжне.

Аналізуємо

1. Як ви вважаєте, чи можлива в наш час ситуація, описана у творі Івана Котляревського «Наталка Полтавка»?

- У наш час ситуація, подібна до тієї, що зображена в «Наталці Полтавці», все ще можлива, хоча й у дещо іншій формі. Історія про вибір між шлюбом із коханим, але бідним, та шлюбом із заможною, але нелюбою людиною є актуальною і зараз. Вона відображає боротьбу між почуттями і соціальними або матеріальними вимогами. Звичайно, у сучасному світі жінки мають

МАТЕМАТІКА-ДОМА.ORG

більше свободи у виборі партнера, а тиск із боку родичів та суспільства може бути меншим. Проте питання, пов’язані з вибором між щирим коханням та фінансовою стабільністю, продовжують залишатися актуальними, особливо у складних економічних умовах.

2. Проаналізуйте образ Наталки і поясніть, чому ми вважаємо її ідеалом української жінки.

- Наталка Полтавка є ідеалом української жінки завдяки своїм численним чеснотам. Вона відзначається **працьовитістю, чесністю, вірністю і скромністю**. Незважаючи на важкі життєві обставини, вона не втратила своєї гідності та доброти. Її **вірність коханому** Петрові, навіть попри тиск на одруження з багатшим Возним, підкреслює її щирість і відданість у коханні. Наталка також проявляє **мудрість і рішучість** – вона здатна відстоювати свої почуття, навіть коли це йде врозріз із бажанням матері. Її образ відображає традиційні українські цінності, які збереглися у народній культурі. Саме ці риси зробили Наталку уособленням ідеальної української дівчини.

3. Чому, на вашу думку, Возний відмовився від Наталки на користь Петра? Аргументуйте.

- Возний відмовився від Наталки на користь Петра, оскільки зрозумів, що Наталка

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

ніколи не зможе бути щасливою з ним, оскільки її серце належить іншому. Зіткнувшись із щирими почуттями Наталки і Петра, він зрозумів, що силою не можна здобути справжню любов. Возний також виявляє певне **великодушність і повагу до почуттів** Наталки, показуючи, що йому не чуже співчуття. Можливо, він також усвідомлює, що навіть якщо шлюб із Наталкою відбудеться, він не зможе здобути її прихильність і повагу, тому вибирає відступити, надаючи перевагу тому, щоб не руйнувати її щастя з Петром.

Дискутуємо

1. Чи можна вважати характерними й для сьогодення образи героїв «Наталки Полтавки»? Чи доводилось вам особисто зустрічати подібні типи людей у житті? Свою думку аргументуйте.

- Так, образи героїв «Наталки Полтавки» можна вважати актуальними і для сьогодення, оскільки вони відображають загальнолюдські риси характеру, які існують незалежно від епохи. Наприклад, **Наталка** є символом чесності, працелюбності та вірності – такі риси, як і раніше, цінуються в сучасному суспільстві. Образи **Возного** та **Виборного** також можна зустріти сьогодні: це люди, які шукають вигоду і намагаються скористатися своїм становищем у власних

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

інтересах. **Петро** уособлює справжню любов і готовність до самопожертви, що теж є універсальною цінністю. Такі типи людей можна зустріти і зараз, і в різних сферах життя – від сімейних відносин до ділового середовища, де все ще існує конфлікт між почуттями і матеріальними прагненнями.

2. Визначте, чим різняться життєві позиції Петра і Миколи. З'ясуйте, використовуючи відомості про автора та цитати з твору, який з героїв є виразником ідей Котляревського.

- **Петро** представляє ідеал відданості та самопожертви. Він є морально чесним і вірним у коханні, навіть за умови, що відсутність багатства ускладнює його стосунки з Наталкою. Його життєва позиція відображає **щирість почуттів і принциповість**, він цінує справжні людські якості над матеріальними благами. Цей образ, швидше за все, є віддзеркаленням цінностей, які Котляревський намагався донести до читача – вірність, чесність і любов як найвищі моральні чесноти.
- **Микола**, навпаки, представлений як веселий і безтурботний юнак, який не відчуває обов'язків і має легкий характер. Він менше зосереджується на моральних принципах і не сприймає життя настільки серйозно, як Петро. Микола демонструє **життєрадісність і оптимізм**, що відображає іншу частину світогляду

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Котляревського – віру в силу народу, його здатність радіти життю попри труднощі.

Отже, **Петро** є основним виразником ідей Котляревського, оскільки він уособлює щирість, вірність і відданість, які автор вважав невід'ємними рисами справжньої людини.

3. Висловте свою думку з приводу значення творчості Івана Котляревського в українському культурному відродженні.

- Творчість Івана Котляревського відіграла фундаментальну роль у становленні українського культурного відродження. Він став першим українським автором, який звернувся до **живої народної мови**, що зробило його твори зрозумілими і близькими широкому колу читачів. Котляревський започаткував традицію писати українською мовою, чим допоміг відродити українську літературу та закласти основу для її подальшого розвитку.

  Його поема «Енеїда» і п’єса «Наталка Полтавка» не лише зберегли українські культурні традиції, але й надихнули наступні покоління українських письменників на створення національно орієнтованих творів. Котляревський зумів поєднати український фольклор, народні звичаї, комічні елементи з глибоким моральним змістом, що підкреслювало

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

важливість духовного і національного відродження. Творчість Котляревського започаткувала українську літературну мову і стала основою для подальшого розвитку української культури, особливо в часи, коли існували обмеження щодо української мови та літератури. Його творчість заклала моральні та культурні цінності, які до сьогодні залишаються актуальними для українського народу.

«УТНИ, БАТЬКУ, ЩОБ НЕХОТЯ НА ВВЕСЬ СВІТ ПОЧУЛИ»

запитання і завдання (с. 153-154)

Повторюємо

1. Де і коли народився та навчався Квітка-Основ'яненко?

- **Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко** народився **29 листопада 1778 року** в селі Основа поблизу Харкова (тепер частина міста). Він походив із заможної дворянської родини. Освіту здобув у **Харкові**, де навчався в приватних школах, а також займався самоосвітою. Квітка-Основ'яненко був добре обізнаний у філософії, літературі та мистецтві, що допомогло йому розвинутися як письменнику та культурному діячу.

2. Назвіть героїв повісті «Маруся». Про що цей твір?

- Основні герої повісті **«Маруся»**:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Маруся** – головна героїня, проста, щира, працьовита дівчина з селянської родини.
- **Василь** – її коханий, молодий чоловік, який відчуває сильні почуття до Марусі, але через певні обставини вони змушені пережити розлуку.
- **Наум Дрот** – батько Марусі, праведний і суворий християнин.
- **Настя** – мати Марусі, турботлива жінка, яка піклується про свою родину.

Твір описує щире і трагічне кохання Марусі та Василя, яке розвивається на тлі селянського побуту. Після обіцянки одружитися, вони змушені розлучитися через обставини, пов'язані з військовою службою Василя, а невдовзі Маруся хворіє і помирає. Повість досліджує тему кохання, моральності, християнських цінностей та невідворотності долі.

3. Назвіть художні засоби сентименталізму.

- Основні **художні засоби сентименталізму**:
- **Ідеалізація персонажів**: Образи героїв часто подаються як морально досконалі, чисті й непорочні.
- **Емоційна насиченість**: Велика увага приділяється почуттям і переживанням персонажів, детально змальовуються емоційні стани.
- **Природа як віддзеркалення почуттів**: Сентименталісти використовують природу для підсилення емоцій героїв. Пейзаж часто відображає стан душі.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Моралізаторство**: Автор підкреслює етичні та моральні ідеали, прагнучи навчити читача.
- **Інтимний тон розповіді**: Автор часто звертається до читача, створюючи відчуття близькості та довіри.

4. Назвіть композиційні особливості повісті «Маруся».

- Композиційні особливості **повісті «Маруся»**:
- **Лінійна композиція**: Повість розвивається поступово, без значних відступів у часі, слідуючи за історією життя Марусі від її щасливого дитинства до трагічної смерті.
- **Хронологічність**: Події подаються у послідовності, що робить твір чітким і логічним.
- **Психологізм**: Велика увага приділяється внутрішньому світу героїв, особливо їхнім почуттям та емоціям.
- **Елементи опису природи**: Природа виступає як важливий елемент композиції, посилюючи сентиментальний настрій і відображаючи внутрішній стан героїв.
- **Моральний акцент**: Завершення твору підсумовує моральні уроки, пропонуючи читачеві замислитися над важливістю вірності, любові та смирення перед долею.

Міркуємо

1. Поясніть, чому Квітка все життя був глибоко релігійною людиною.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Григорій Квітка-Основ'яненко** зростав у час, коли християнські цінності та віра займали центральне місце в житті українського суспільства. Він походив із дворянської родини, де релігія відігравала важливу роль у вихованні, а згодом він також вивчав церковні науки. Релігія стала основою його життєвого світогляду, і він вважав, що духовні цінності та моральна чистота – головні орієнтири для кожної людини. Квітка бачив у релігії джерело внутрішньої гармонії та орієнтир для життєвих виборів, що яскраво відобразилося в його творах, де християнські ідеали є невід'ємною частиною персонажів і їхнього світобачення.

2. Прочитайте уривок з повісті «Маруся». Які почуття він викликає?

- Уривок із повісті «Маруся» часто викликає почуття **щирого співчуття, ніжності та смутку**. Любов Марусі та Василя зображена настільки ніжно і трепетно, що читач відчуває співпереживання за їхні почуття і надії. Трагічна доля героїв викликає печаль і сум, оскільки їхнє щастя залишається недосяжним через зовнішні обставини та хворобу. У читача виникає емоційний відгук на чистоту та глибину почуттів героїв, а також розуміння того, наскільки непередбачуване життя і як швидко воно може змінитися.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

3. Проілюструйте прикладами з тексту повісті авторську оцінку історичної ситуації в Україні.

- У повісті «Маруся» Квітка-Основ'яненко зображує **тяжкий побут селян і їхнє залежне становище** в умовах кріпацтва. Автор підкреслює, що життя селян сповнене важкої праці, а матеріальне забезпечення залежить від їхньої працьовитості та вірності традиціям. Хоча Квітка-Основ’яненко не зосереджується на політичних аспектах кріпосного права, він показує, що соціальна несправедливість і відсутність свободи змушують людей обирати між особистим щастям та обов’язками перед родиною та суспільством.
- Наприклад, образ **Наума Дрота** показує людину, яка покладається на християнську мораль, але живе в умовах, де його можливості обмежені. Автор співчутливо зображує його щоденні турботи, що створює враження співчутливого ставлення до нелегкого життя селян, вказуючи на їхню міцність і стійкість перед обличчям випробувань.

4. Схарактеризуйте образ оповідача в повістях Квітки.

- Оповідач у повістях Квітки-Основ’яненка виступає як **доброзичливий, чутливий і співчутливий персонаж**, який глибоко розуміє життя і традиції українського народу. Він часто звертається до читача в

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

дружній манері, створюючи атмосферу довіри й щирості. Оповідач детально описує внутрішній світ персонажів, підкреслюючи їхню моральність, вірність у коханні та любов до рідної землі, і одночасно не боїться показувати їхні слабкості. Він дотримується християнських цінностей і акцентує увагу на моральних уроках, які можна винести з кожної історії.

Такий образ оповідача робить твори Квітки-Основ'яненка сентиментальними, людяними та зворушливими. Він дивиться на своїх героїв не з позиції критика, а з позиції друга, готового підтримати та виправдати їх, що підсилює емоційний вплив повістей на читача.

Аналізуємо

1. Продовжте думку: «Провідні принципи світогляду Квітки – ...»

- Провідні принципи світогляду Квітки – **моральність, любов до простого народу, вірність християнським цінностям і глибока повага до традицій українського побуту**. Його твори насичені сентиментальними й реалістичними елементами, що відображають риси українського селянства та соціальні проблеми того часу. Квітка вважав, що духовні цінності і чесноти є основою людського життя, а його твори виховують співчуття, відданість і щирість.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

2. Проаналізуйте роль оповідача в повісті Квітки-Основ'яненка.

- Оповідач у повісті Квітки-Основ'яненка виконує роль **співчутливого, мудрого та емоційно залученого свідка** подій, що відбуваються з персонажами. Він розповідає історію з позиції доброзичливого друга, створюючи атмосферу довіри й близькості з читачем. Завдяки цьому читач відчуває не лише об'єктивний опис подій, а й глибоке проникнення у внутрішній світ героїв. Оповідач сповнений емпатії до своїх персонажів, особливо до Марусі та Василя, і ця прихильність підсилює емоційне сприйняття твору. Таким чином, оповідач стає важливим посередником між світом твору та читачем, водночас виконуючи роль морального наставника і зберігаючи інтригу в розповіді.

3. Які риси сентиментально-реалістичного письма можна віднайти в «Марусі»? Проілюструйте цитатами, прокоментуйте роль цього художнього прийому.

- **Сентиментальність**: У повісті особлива увага приділяється переживанням і почуттям героїв. Наприклад, опис кохання між Марусею та Василем сповнений ніжністю та глибоким почуттям:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

«Як тільки побачив він Марусю, серце його запалало гарячою любов'ю, і вже не зміг він ні про кого іншого думати».

Цей прийом підкреслює емоційну глибину персонажів і викликає в читача співпереживання.

- **Реалістичність**: Квітка-Основ'яненко також приділяє увагу реалістичним аспектам життя українського селянства. Опис побуту, звичаїв і традицій передає справжній характер життя селян, наприклад:

  «Наум Дрот був чесним господарем, який не збирав багатства, але жив за правдою, вірний своїм християнським принципам».

  Цей реалізм допомагає читачеві відчути атмосферу українського села та розуміти соціальні реалії того часу.

4. Доведіть або спростуйте думку Юрія Шевельова: «Не пророк, не вождь, не вчитель – усім цим Квітка не був і не є; але балакучий і добрий приятель, що розважить і розрадить під час утоми й скороминущої зневіри... ».

- **Довожу** думку Юрія Шевельова, оскільки образ Квітки-Основ'яненка у його творах справді близький до доброзичливого приятеля, який розповідає прості, але зворушливі історії про життя людей. Він не намагається виступати як моральний наставник чи вчитель, не виносить суворих

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

суджень і не ставить себе вище за своїх персонажів. Натомість він демонструє розуміння до людських слабкостей і недоліків, описуючи своїх героїв з любов'ю і симпатією. Його твори, такі як «Маруся», підносять прості людські цінності, як-от кохання, вірність і сімейне щастя, без дидактичного або нав'язливого тону.

Наприклад, Квітка не засуджує Марусю і Василя, а співчуває їм, надаючи читачеві емоційну підтримку. Оповідач у його творах нагадує доброго співрозмовника, який допоможе розвіяти сум і нагадати про силу людських почуттів. Його стиль спокійний і доброзичливий, що дозволяє бачити в ньому радше «доброго приятеля», ніж учителя або пророка.

Дискутуємо

1. Спробуйте самостійно визначити роль і місце Квітки-Основ'яненка в історії української літератури. Порівняйте ваші аргументи з поглядами знаних науковців і літературознавців.

- Квітка-Основ'яненко відіграв важливу роль у становленні української прози, особливо в жанрі сентиментально-реалістичної повісті. Він поєднав сентиментальність, яка підкреслює глибокі людські емоції, з реалістичним зображенням побуту, що дозволило читачам глибше зрозуміти життя українського народу. Його повість

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

«Маруся» стала першою прозою українською мовою, яка описує сільське життя і культуру з емпатією та ніжністю, що було надзвичайно важливим для збереження національної самобутності.

Науковці, такі як **Юрій Шевельов**, вказували на «теплоту» й «чутливість» прози Квітки, відзначаючи його як доброзичливого оповідача, а не наставника. **Іван Франко** відзначав, що Квітка був одним із перших, хто розпочав «національно-відроджувальну роботу», піднісши українську мову до літературного рівня. Таким чином, Квітка-Основ'яненко став мостом між народною мовою і літературною творчістю, що вплинуло на пізніших авторів.

2. У чому, на вашу думку, полягає сенс людського життя? Свою точку зору доведіть.

- На мою думку, сенс людського життя полягає в **самореалізації, розвитку та служінні іншим**. Самореалізація дозволяє людині відкрити свої потенційні можливості, досягати успіху в улюбленій справі, яка приносить задоволення. Життя набуває змісту, коли людина розуміє свої здібності і вміє застосовувати їх на благо суспільства, допомагаючи тим, хто її оточує. Служіння іншим, будь то підтримка друзів, допомога сім'ї або участь у громадських проєктах, створює відчуття належності та значущості.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

3. Як ви розумієте поняття «справжнє кохання»? Чому саме так? Аргументуйте.

- Справжнє кохання для мене – це **глибоке емоційне та духовне з'єднання між людьми**, яке ґрунтується на взаємній підтримці, розумінні та відданості. Це почуття не залежить від зовнішніх обставин чи особистої вигоди, а ґрунтується на готовності допомагати, приймати іншу людину з її недоліками й особливостями, з повагою до її особистого простору. Справжнє кохання здатне надихати і зміцнювати, допомагаючи особистісному розвитку.

4. Чому в українській літературі фактично не розвинулася така стильова течія, як сентименталізм? І чи сентиментальні українці як нація?

- В українській літературі сентименталізм не набув широкого розвитку через те, що **український народ довгий час боровся за свободу і самостійність**. Теми, що хвилювали суспільство, часто мали героїчний або реалістичний характер, зображували соціальні та політичні проблеми, як-от кріпацтво, гноблення та боротьбу за незалежність. Саме тому національна література більше тяжіла до реалізму та романтизму, які давали можливість відображати соціальну реальність і героїзм, а також плекати патріотичні настрої.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Проте українці як нація мають **сентиментальність у своїй душевній чутливості**, любові до пісні, вірності традиціям і релігії, а також у глибоких міжособистісних зв'язках. Українська література нечасто зображувала сентиментальність через літературні твори, але вона завжди була вкорінена в народних піснях, казках та звичаях, які й досі залишаються вираженням цієї чутливості.

«РОЗГЛАСИ В ДАЛЕКИЙ КРАЙ СЛАВУ ДАВНЮЮ УКРАЇНИ!»

запитання і завдання (с. 168-169)

Повторюємо

1. Назвіть визначних поетів-романтиків XIX століття.

- Визначними українськими поетами-романтиками XIX століття були:
  - **Тарас Шевченко** – автор численних поем, балад, ліричних і патріотичних творів.
  - **Михайло Петренко** – автор романтичних поезій, зокрема балади «Недоля».
  - **Маркіян Шашкевич** – один із засновників «Руської трійці», автор балади «Рибалка».
  - **Пантелеймон Куліш** – автор поезій, у яких поєднані романтизм та історичні теми.
  - **Леся Українка** – хоча її творчість охоплює межі століть, її ліричні та драматичні твори мають яскравий романтичний характер.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

2. Коли і де було вперше видано баладу «Рибалка»?

- Баладу **«Рибалка»** Маркіяна Шашкевича було вперше видано в збірці **«Русалка Дністровая»** в 1837 році. Ця збірка стала важливим літературним здобутком «Руської трійці» та послужила поштовхом для розвитку романтизму в українській літературі.

3. Які провідні образи романтичних поезій можна виокремити? Процитуйте.

- Провідними образами романтичних поезій є:
  - **Природа як відображення почуттів**: «Зоре моя вечірняя, зійди над горою, поговорим тихесенько в неволі з тобою…» (Тарас Шевченко) – природа в романтизмі часто відображає внутрішні почуття героїв.
  - **Мотив смутку і туги**: «Сумно мені на Україну дивитись, та ще й немає з ким журби поділити…» (Тарас Шевченко).
  - **Мотив боротьби і нескореності**: «Сміливіше, юний друже! / Хто тебе в бою здружить?» (Пантелеймон Куліш) – в романтичних поезіях часто оспівується прагнення свободи і боротьби за правду.

4. Що вам відомо про «Руську трійцю»?

- **«Руська трійця»** – це гурток українських культурних діячів у Галичині, до якого входили **Маркіян Шашкевич**, **Іван Вагилевич** і **Яків Головацький**. Вони виступали за національне і культурне

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

відродження українців і були піонерами романтизму в українській літературі. Їхня збірка **«Русалка Дністровая»** (1837) містила українські народні пісні, фольклорні твори та поезії, що сприяло піднесенню національної свідомості українців у Західній Україні та об'єднанню літературних традицій різних регіонів. «Руська трійця» внесла важливий вклад у розвиток української мови та культури, зберігши народну спадщину і популяризувавши її серед широкої аудиторії.

Міркуємо

1. Назвіть художні настанови романтизму.

- Основні художні настанови романтизму:
  - **Ідеалізація природи**: Природа виступає як джерело натхнення та відображення внутрішнього світу людини.
  - **Культ особистості та героїзму**: Романтизм підкреслює індивідуальність, зосереджуючись на внутрішніх переживаннях і прагненнях героїв.
  - **Звернення до історії**: Увага до національних історичних подій і героїв, оспівування боротьби за свободу та незалежність.
  - **Фольклорні та народні мотиви**: Включення образів, тем та сюжетів із

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

народної творчості, що підкреслює зв'язок з національними традиціями.

- **Містика і фантазія**: Часто у творах присутні елементи містичного, надприродного, що підсилює емоційний фон і додає загадковості.

2. Хто з відомих громадських і літературних діячів відомий також під псевдонімом Ієремія Галка?

- Псевдонім **Ієремія Галка** використовував **Іван Вагилевич**, один з членів «Руської трійці». Він був письменником, поетом і дослідником фольклору, який зробив великий внесок у розвиток української романтичної літератури в Галичині.

3. Розкажіть про життєвий і творчий шлях Євгена Гребінки.

- **Євген Павлович Гребінка** народився **2 лютого 1812 року** на Полтавщині в дворянській родині. Закінчив Ніжинську гімназію вищих наук, де познайомився з багатьма майбутніми літературними діячами. Гребінка був відомим українським письменником, поетом і перекладачем. Він переїхав до Петербурга, де працював викладачем і активно займався літературною діяльністю, пишучи як українською, так і російською мовами.

Основний внесок Гребінки в українську літературу – це байки та прозові твори, зокрема **байка «Ведмежий суд»** та повість **«Чайковський»**. Окрім цього, він переклав

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

багато творів з української на російську, зокрема твори Тараса Шевченка. Гребінка помер **3 грудня 1848 року** в Петербурзі, але його твори залишаються цінним внеском у розвиток української літератури, адже його творчість сприяла поширенню української культури серед широкої аудиторії.

4. Розкажіть про літературно-мистецькі угруповання романтиків XIX століття.

- У XIX столітті в Україні діяли кілька літературно-мистецьких угруповань романтиків, які відіграли важливу роль у національному та культурному відродженні:
  - **«Руська трійця»**: Найвідоміше романтичне угруповання в Галичині, до якого входили **Маркіян Шашкевич**, **Іван Вагилевич** і **Яків Головацький**. Їхня збірка «Русалка Дністровая» була важливим здобутком для розвитку українського романтизму та відображала любов до рідної землі, історії й фольклору.
  - **Кирило-Мефодіївське братство**: Організація в Києві, до якої входили такі діячі, як **Тарас Шевченко**, **Пантелеймон Куліш**, **Микола Костомаров** та інші. Вони виступали за відновлення прав українців, а їхні твори були насичені патріотичними й романтичними мотивами.
  - **Харківська школа романтиків**: У Харкові сформувалося угруповання, яке включало **Григорія Квітку-Основ'яненка**, **Амвросія Метлинського** та інших авторів.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Вони зверталися до історії й фольклору, піднімаючи важливі соціальні та національні теми.

Аналізуємо

1. Якими є провідні мотиви вірша Є. Гребінки «Човен»? Коли він був написаний?

- Вірш **«Човен»** Євгена Гребінки, написаний у **1833 році**, містить провідні мотиви **самотності, тривоги перед життєвими труднощами і невпинного пошуку свого шляху**. Образ човна символізує людську душу, яка подорожує життям серед бур і хвиль, шукаючи своє місце, але залишаючись у тривозі перед невідомістю. Поет філософськи осмислює невизначеність долі, самотність і відчуття небезпеки, які супроводжують кожного в життєвих пошуках. «Човен» виражає внутрішню розгубленість і водночас прагнення до свободи та подолання перешкод.

2. Що засуджував у своїх творах Гулак-Артемовський?

- **Петро Гулак-Артемовський** у своїх творах засуджував **соціальну несправедливість, кріпацтво та гноблення простого народу**. У таких байках, як **«Пан та Собака»**, він висміював жорстоке ставлення панів до селян, а також

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

несправедливість і нелюдяність соціального ладу. Крім того, Гулак-Артемовський у своїх творах часто висловлював критичне ставлення до лицемірства, жорстокості і корупції серед можновладців.

3. Визначте види рим у поезії Михайла Шашкевича «Веснівка».

- У поезії **«Веснівка»** Михайла Шашкевича використовуються такі види рим:
  - **Перехресна рима** (АВАВ), коли перший і третій рядки римуються між собою, а другий і четвертий утворюють окрему риму.
  - Рима у вірші переважно **парна** і є **чіткою, ритмічною**, що створює мелодійність і відповідає темі весняного пробудження природи.

4. Порівняйте образ солов'я в поезіях Миколи Костомарова та Віктора Забіли.

- **У поезії Миколи Костомарова** образ солов'я символізує **волю і національний дух**. Він використовується як символ краси і свободи українського народу, який, незважаючи на труднощі, продовжує співати свою пісню. Соловей є символом природної гармонії і відродження, що перегукується з мотивами національної самобутності.
- **У поезії Віктора Забіли** соловей переважно символізує **тугу і розчарування в коханні**. Образ цього птаха асоціюється з сумом, ніжністю, що відображає

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

романтичні мотиви. Соловей тут більше уособлює внутрішній світ людини, її особисті переживання та ностальгію за втраченим щастям.

Таким чином, у Костомарова соловей є символом національної стійкості й краси, тоді як у Забіли він більше відображає індивідуальні емоції та романтичну тугу.

Дискутуємо

1. Скориставшись знаннями із зарубіжної літератури, спробуйте знайти спільне та відмінне у становленні й розвитку романтизму в Україні та інших країнах Європи.

- **Спільне**:
  - **Національна тематика**: Подібно до романтиків Німеччини, Франції та Польщі, українські романтики зверталися до національної історії, культури та фольклору, підкреслюючи унікальність своєї нації. Вони створювали героїчні образи й символи, які викликали гордість за національну самобутність.
  - **Ідеалізація природи**: У всіх європейських країнах романтизм відзначався ідеалізацією природи, яка стала вираженням душевних станів людини. В Україні, як і в інших країнах, природні образи (річка, степ, ліс) тісно пов'язані з внутрішніми переживаннями героїв.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Індивідуалізм і свобода**: Романтики України і Європи зосереджувалися на цінності індивідуальності, зокрема в прагненні свободи й права на самовираження.
- **Відмінне**:
- **Суспільні умови**: На відміну від інших європейських країн, Україна в цей період не мала власної державності, що значно вплинуло на романтичну літературу, надаючи їй більш вираженого національно-визвольного спрямування.
- **Тематика соціальної боротьби**: Український романтизм більше зосереджувався на соціальних проблемах і селянському житті. Твори часто висвітлювали боротьбу проти кріпацтва та гноблення, що не було центральною темою для західноєвропейських романтиків.
- **Фольклорні елементи**: В українському романтизмі більше уваги приділялося фольклору та народним звичаям, оскільки це було важливим засобом збереження національної ідентичності.

2. Хто є автором тексту романсу «Не щебечи, соловейку»?

- Автором тексту романсу **«Не щебечи, соловейку»** є **Віктор Забіла**. Цей твір став популярним у музичній обробці і є виразом романтичної туги та глибоких почуттів.

3. Доведіть, що вірш Гребінки «Човен» належить до романтичної поезії.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- Вірш **«Човен»** Євгена Гребінки належить до романтичної поезії завдяки таким характерним рисам:
  - **Символічний образ**: Човен виступає символом людської долі, що пливе серед бурь життя. Це характерний романтичний прийом, де використовується символіка, що виражає складні емоційні переживання.
  - **Тема самотності та тривоги перед життям**: Романтизм часто акцентує на відчутті самотності та пошуку сенсу в житті. У «Човні» ця тривога зображена через метафоричну подорож човна, який пливе крізь життєві випробування.
  - **Природний образ як віддзеркалення почуттів**: Бурхливі води, серед яких човен веде свою боротьбу, символізують невпевненість, сумніви та небезпеки, з якими стикається людина. Це характерний прийом для романтичної поезії, де природа відображає стан душі.

4. Яка роль романтизму як художнього напряму в розвитку національної літератури, культури?

- Романтизм як художній напрям відіграв важливу роль у розвитку національної літератури й культури, оскільки саме в цей період розпочалося **піднесення національної самосвідомості**. Романтизм звернув увагу на історію, фольклор, мову та традиції, що сприяло збереженню і відродженню національної спадщини. Для української літератури це був період, коли народні мотиви та історичні образи стали

MATEMATIKA-DOMA.ORG

центральними, що допомогло українцям відчути свою унікальність і значущість як народу. Крім того, романтизм підняв тему свободи і боротьби за права людини, що стало фундаментом для літератури наступних епох, зокрема для письменників, які активно долучилися до національно-визвольного руху.

ВІН ДО СМЕРТІ НЕ ЛЮБИВ ПЕРЕПОВІДАТИ ОДНЕ Й ТЕ Ж САМЕ...

запитання і завдання (с. 177-178)

Повторюємо

1. Розкажіть про історію написання та видання повісті «Тарас Бульба».

- Повість **«Тарас Бульба»** написав **Микола Гоголь** у 1834–1835 роках, і вона була вперше опублікована у 1835 році в збірці «Миргород». У цій версії повісті Гоголь зосередився на романтичному зображенні козацького побуту та боротьби за свободу, але вона була коротшою і менш патетичною. Пізніше, у **1842 році**, Гоголь випустив розширену версію «Тараса Бульби», значно змінивши і додавши ряд сцен, посиливши патріотичні й релігійні мотиви. Нова версія містила більше епічних елементів та ідеї боротьби з іноземними поневолювачами, що відображало романтизацію козацтва і його героїзму. Ця розширена версія отримала широку

МЕТЕЛИКА-DOMA.ORG

популярність і залишилася в історії літератури як яскравий приклад російського й українського романтизму.

2. Назвіть головних і другорядних героїв твору. Хто з них вам найбільше подобається і чому?

- **Головні герої**:
  - **Тарас Бульба** – старий козацький полковник, який має сильну волю та незламний характер, з глибокою любов'ю до свого народу й козацької честі.
  - **Остап** – старший син Тараса, відважний і відданий своїм ідеалам, наділений вірністю до батьківщини і козацької звитяги.
  - **Андрій** – молодший син Тараса, чутливий, емоційний і схильний до романтичних почуттів, які зрештою приводять його до зради.
- **Другорядні герої**:
  - **Козаки-побратими Тараса**: серед них виділяються Товкач, Балабан та інші.
  - **Польська панночка** – кохана Андрія, через яку він зрікається своїх козацьких обов'язків.
  - **Настоятель монастиря** – наставник Тарасових синів у Києві.

Найбільш цікавим і багатогранним є образ **Тараса Бульби**. Він вражає своєю відданістю козацьким цінностям і принципам, а також готовністю жертвувати всім заради свободи свого народу. Його рішучість, незламність і сильний

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

патріотизм роблять Тараса символом відданості і самопожертви.

3. Які історичні факти чи події використав Гоголь у своїй повісті?

- Гоголь використовує у повісті історичний контекст **боротьби козаків проти польської шляхти та іноземного поневолення**, що відбувалася на території сучасної України в XVI-XVII століттях. Він описує Запорізьку Січ, життя і побут козаків, їхні військові звичаї і патріотизм. Гоголь звертається до загальної теми героїчної боротьби козацтва, хоч і не відтворює конкретні історичні події, натомість створює узагальнений образ героїзму і відваги українського народу. Серед описаних битв і елементів життя козаків відображені їхні методи ведення бою, ритуали та суворі принципи побратимства.

4. Перекажіть своїми словами уривок, який вас найбільше вразив. Поясніть, чому саме.

- Один із найвражаючих моментів у повісті – це **страта Остапа** в Польщі. Тарас спостерігає за стратою свого старшого сина, який залишається відданим своїм ідеалам до самого кінця. Незважаючи на жахливі тортури, Остап не втрачає гідності і не виказує своїх почуттів до самого моменту смерті, коли вигукує: «Батьку, де ти?» І Тарас, який заховався серед натовпу,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

не втримується і відповідає: «Тут, сину!» Цей момент є кульмінацією батьківської любові й відданості, а також символізує незламність козацького духу.

Цей уривок вражає через поєднання трагічності, героїзму і щирої любові. Остап гине як справжній козак, а Тарас, незважаючи на ризик для себе, відповідає синові, щоб підтримати його до останнього. Це є символом глибокої поваги до вірності та козацького братства, а також показує силу патріотизму, який вважається ціннішим за життя

Міркуємо

1. Проаналізуйте і поясніть, на чому базувався кодекс козацької честі та як це змальовано в повісті.

- **Кодекс козацької честі** базувався на принципах **вірності, відданості товаришам, патріотизму і хоробрості**. Козаки цінували братерство і завжди стояли пліч-о-пліч у боротьбі проти ворога. Для них головними були відвага, готовність до самопожертви заради загального блага і рішучість перед лицем небезпеки. У повісті Гоголь зображує, як козаки готові покласти свої життя заради вільного життя на рідній землі, як, наприклад, коли вони захищають Січ і не зраджують своїх побратимів, навіть у найтяжчих умовах.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

У «Тарасі Бульбі» кодекс козацької честі підкреслюється через образи героїв, які діють не лише заради себе, а й заради товаришів і своєї Батьківщини. Наприклад, Тарас підтримує козаків, коли вони готуються до бою, нагадуючи їм про їхню відповідальність перед народом.

2. Який період історії України змальовано у творі? Процитуйте відповідні уривки на підтвердження своєї точки зору.

- У повісті зображено **період XVI-XVII століття**, коли українські козаки активно боролися проти польської шляхти та іноземних загарбників. Це був час, коли козацтво виступало як військова і соціальна сила, що захищала українські землі.

Наприклад, у тексті наводиться опис Запорізької Січі як центру життя козаків, їхніх військових походів, а також протистояння з іноземними загарбниками:

«Всі козаки, почувши про наближення ворога, зібралися, як ніколи, бо знали, що йдеться про захист віри та рідної землі».

Цей уривок вказує на характерні мотиви боротьби за незалежність і захист національної ідентичності, притаманні історичному контексту твору.

3. Чому ми вважаємо Тараса Бульбу, його сина Остапа, їхніх побратимів

MATEMATIKA-DOMA.ORG

героями? А яке ставлення автора до них? Як це відображено в тексті повісті?

- **Тарас Бульба, Остап та їхні побратими вважаються героями** через їхню відвагу, вірність і готовність віддати своє життя заради спільного блага. Їхній героїзм ґрунтується на безкорисливості й силі духу, на непохитній вірі в козацькі ідеали. Тарас Бульба, який залишається вірним своїм козацьким принципам навіть після особистої трагедії, є уособленням самопожертви і відданості. Остап гине, але до останнього залишається мужнім і не відступає від своїх переконань.

  Гоголь ставиться до них із **великою повагою** і захопленням. Він підкреслює велич духу, якою наділені козаки, зокрема через опис їхніх подвигів, вірності братству і сміливості. Це видно з уривку:

  «Немає звитяги більшої, ніж у тих, хто вміє вмерти за честь і віру».

  Автор захоплюється їхнім патріотизмом і непохитністю, оспівуючи їх як взірців мужності й самовідданості.

4. З якої причини Тарас Бульба вбив свого сина?

- Тарас Бульба вбив свого сина **Андрія**, коли дізнався, що той зрадив козацькій честі, перейшовши на бік ворога через кохання до польської панночки. Для Тараса зрада ідеалів козацтва і свого народу була

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

найбільшим гріхом, що не підлягав прощенню. Він вважав, що вірність козацькій справі важливіша за будь-які особисті почуття. Вбивши Андрія, Тарас підтвердив свою прихильність до козацького кодексу честі та показав, що вірність батьківщині має найвищу цінність.

Цей вчинок Тараса трагічний і показує його складний характер, який не знає компромісів і не вибачає зраду навіть власній дитині, тим самим підкреслюючи ідеал козацької честі, яка є вище особистих стосунків.

Аналізуємо

1. Визначте елементи композиції повісті «Тарас Бульба» та прокоментуйте їх.

- **Експозиція**: У повісті експозиція представлена описом родини Тараса Бульби, життєвих принципів козаків і особистих характеристик Тараса та його синів. Це допомагає встановити початковий конфлікт між патріархальними цінностями батька та різними поглядами синів.
- **Зав'язка**: Зав'язка починається, коли Тарас Бульба, разом із синами Остапом та Андрієм, вирушає до Запорізької Січі, аби гартувати їх у козацькій спільноті. Тут закладається основний конфлікт між боргом перед народом та особистими почуттями.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- **Розвиток дії**: Це період підготовки до війни та боротьби козаків проти польської шляхти. Показані розбіжності між Остапом і Андрієм у їхньому ставленні до життя, а також зображена любов Андрія до польської панночки, що надалі призводить до його зради.
- **Кульмінація**: Кульмінаційний момент настає, коли Тарас зустрічає Андрія і дізнається, що той перейшов на бік ворога. Вбивство Тарасом свого зрадницького сина є найвищою точкою напруги та емоційним піком твору.
- **Розв'язка**: Розв'язка повісті настає в момент героїчної загибелі Остапа, котрий залишається вірним козацьким принципам до кінця. Подальші події зосереджені на стражданнях і помсті Тараса за смерть Остапа.

2. До яких художніх засобів вдається письменник при творенні характерів своїх героїв?

- **Портретні характеристики**: Автор детально змальовує зовнішність героїв, особливо Тараса, підкреслюючи його силу, рішучість і вольовий характер, а також вираз обличчя, який показує його емоції та силу волі.
- **Діалоги**: Діалоги допомагають розкрити характери героїв, особливо у випадках, коли Тарас виховує своїх синів чи нагадує їм про честь і відданість. Мова Тараса сильна і виразна, що підкреслює його позицію як лідера.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Психологізм і внутрішній монолог**: Для характеристики Андрія Гоголь використовує психологізм, зображаючи внутрішній конфлікт між коханням до польської панночки та обов’язком перед родиною й народом.
- **Пейзажі та символіка**: Пейзажі часто відображають настрій героїв і передають атмосферу подій. Наприклад, картини битв посилюють напругу, а природні описи передають дух Запорізької Січі.

3. Здійсніть порівняльну характеристику Остапа і Андрія. Що було в Андрієві такого, що дозволило йому зрадити? І що ніколи б не дозволило цього зробити Остапові?

- **Остап**:
  - Остап відзначається вірністю козацькому кодексу честі, він вихований у традиціях козацької моралі та патріотизму. Він цінує побратимство, відданість і відчуває обов’язок перед народом та родиною.
  - Для Остапа найвищими цінностями є честь і вірність, що підтверджується його поведінкою під час тортур, коли він залишається непохитним.
  - Остапу не властива емоційна слабкість, яка могла б відвернути його від козацького обов’язку. Він внутрішньо стійкий і рішучий.
- **Андрій**:
  - Андрій – більш чуттєвий, романтичний персонаж, який схильний піддаватися власним почуттям. Кохання до польської

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

панночки вплинуло на нього настільки, що він відступив від своїх обов’язків і зрікся батьківщини.

- Андрій шукав індивідуального щастя і не мав такої міцної прив’язаності до козачих цінностей, як його брат. Емоційний характер і романтична натура стали причиною його зради.

Таким чином, Остап залишився вірним своїм переконанням через силу характеру і глибоку відданість, а Андрій піддався почуттям, що стало його фатальною слабкістю.

4. Визначте, яку роль (якщо вони є) відіграють у творі пейзажні картини, ліричні відступи, авторські характеристики, описи побуту.

- **Пейзажні картини**: Пейзажі в «Тарасі Бульбі» мають важливу роль у створенні атмосфери й підсиленні емоційної напруги. Описи простору Запорізької Січі, природи навколо неї та полів битви передають велич, свободу та небезпеку, з якими живуть козаки. Наприклад, картини битви, коли «поле залите кров'ю», підсилюють героїчний пафос та драматизм.
- **Ліричні відступи**: Ліричні відступи допомагають передати ставлення автора до подій та героїв. Через них Гоголь виражає свою повагу до козацького життя, патріотизму й відданості. Ліричні відступи допомагають поглибити розуміння характерів і мотивів персонажів.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- **Авторські характеристики**: Гоголь детально описує Тараса, Остапа, Андрія, що дозволяє читачеві зрозуміти їхній внутрішній світ і цінності. Це також підсилює контраст між братами й підкреслює героїзм Остапа на фоні емоційної слабкості Андрія.
- **Опис побуту**: Опис побуту козаків дозволяє читачам побачити життя і звичаї Запорізької Січі, зрозуміти соціальний уклад козаччини. Побутові деталі створюють картину козацького братства, де кожен відчуває себе частиною єдиного цілого і пов'язаний із ним спільними традиціями та принципами.

Дискутуємо

1. Поясніть, як поєднуються реалістичні та романтичні елементи в повісті Миколи Гоголя.

- У повісті «Тарас Бульба» Гоголь органічно поєднує **реалістичні** та **романтичні** елементи. Реалістичні елементи проявляються в докладному зображенні побуту, звичаїв і соціального укладу козаків. Наприклад, Гоголь змальовує побут Запорізької Січі, де кожен козак був рівноправним членом громади, а також дає деталізовані картини битв, військового життя, описує зброю та інші атрибути козацької культури.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Романтичні елементи виявляються у зображенні образів героїв, яких Гоголь підносить до рівня ідеалів, особливо в особі Тараса Бульби. Романтичний пафос підсилюється через піднесену мову, якою автор описує героїзм і самопожертву козаків. Елементи патетики й пафосу присутні в зображенні битв і вірності козацьким ідеалам, що підкреслює ідеалізовану природу козацького братства.

2. У чому виявляється вплив фольклору в тексті повісті?

- Вплив фольклору в повісті «Тарас Бульба» проявляється в широкому використанні народних образів, стилістики та мотивів. Гоголь звертається до елементів народних легенд і билин, де герої перемагають силу долі, керуючись патріотизмом і козацькими ідеалами. Наприклад, Тарас Бульба постає як фольклорний герой-богатир, символ незламності та справедливості, який захищає свій народ від ворогів. Також у тексті є численні посилання на козацькі пісні, народні звичаї, обряди і побутові сцени, що створюють колорит і наближають читача до народної культури.

3. Яким постає образ Запорізької Січі в повісті Миколи Гоголя?

- У повісті Гоголя Запорізька Січ постає як ідеалізована спільнота мужніх, вільних людей, об’єднаних почуттям братерства, патріотизму і готовності захищати рідну

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

землю. Вона символізує свободу і демократію, де всі рівні та де існують свої власні моральні та соціальні закони. Запорізька Січ – це не просто військовий табір, а місце, де панує єдність, де козаки стоять один за одного, що відображає національні цінності свободи та честі. Гоголь змальовує Січ як центр сили і волі, що протистоїть загрозам ззовні, підкреслюючи її роль у збереженні національного духу.

4. Пригадайте прочитані раніше твори про Січ та запорожців. Що нового вніс Микола Гоголь у розкриття цієї теми? Чому його повість стала надзвичайно популярною від моменту написання і не втрачає популярності дотепер?

- Гоголь зумів створити образ Січі не лише як історичної військової організації, а як символу незламної волі і свободи, що зробило його підхід унікальним. На відміну від інших авторів, які зосереджувалися на описах битв і соціальної структури, Гоголь ідеалізував козацьке братство, надавши йому значення вищої національної ідеї. Він використовує романтичні підходи до опису характерів і подій, що робить твір емоційно сильним і символічним.

Популярність повісті «Тарас Бульба» обумовлена тим, що вона не тільки описує історичні події, але й підкреслює загальнолюдські цінності, які залишаються актуальними: вірність, патріотизм,

МАТЕМАША-ДОМА.ORG

самопожертву. Завдяки цьому твір став класикою, що надихає покоління читачів.

5. «Він заклав основи великої літератури, і в традиційному переліку – Гоголь, Достоєвський і Толстой – ім'я Гоголя є джерельним і залишається найзагадковішим», – сказав Євген Сверстюк. Тут ідеться про те, що Гоголь став основоположником російської літератури. А ми вивчаємо його творчість у курсі літератури української. То він російський письменник чи український?

- Микола Гоголь має подвійне значення і для російської, і для української літератури. Він писав свої твори російською мовою, тому його часто вважають одним із основоположників російської літератури. Однак Гоголь народився в Україні, виріс у козацькій культурі й глибоко перейнявся українським фольклором, що відобразилося в його творах, таких як «Тарас Бульба», «Вечори на хуторі біля Диканьки» та інших.

  Гоголь залишається «загадковим» автором через свою культурну двоїстість, адже він поєднував в собі риси двох національних культур – української та російської. Його українське коріння, культура і фольклорне натхнення роблять його значущим для української літератури. Він не був цілковито російським письменником, оскільки українська ідентичність та

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

тематика суттєво вплинули на його творчість. Таким чином, Гоголя можна вважати **автором, чия творчість належить двом культурам**, що робить його важливим для української літературної традиції нарівні з російською.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО СЛОВО ГЕНІЯ

запитання і завдання (с. 184)

Повторюємо

1. Назвіть прочитані вами твори і провідний мотив кожного з них.

- **«Катерина»** – провідний мотив: трагедія жінки, яка зазнала страждань через кохання, соціальні й моральні засудження.
- **«Кавказ»** – провідний мотив: протест проти колоніального гноблення і прославлення сили духу народу, який бореться за свободу.
- **«Заповіт»** – провідний мотив: заклик до боротьби за незалежність і волю, передання заповіту нащадкам.
- **«І мертвим, і живим, і ненародженим»** – провідний мотив: заклик до єдності українського народу, звернення до моральної відповідальності перед Батьківщиною.
- **«Гайдамаки»** – провідний мотив: боротьба за свободу, зображення героїзму і самопожертви в національно-визвольній боротьбі.

МЕГАЗНАЙКА-ДОМА.ORG

2. У яких поезіях Кобзар звертається до героїчного історичного минулого народу? Процитуйте відповідні уривки та прокоментуйте їх.

- **«Гайдамаки»**: Шевченко оспівує боротьбу українських повстанців – гайдамаків – проти гнобителів. Героїчний характер національної визвольної боротьби підкреслюється через образи ідеальних борців за свободу.

  «За святую правду-волю, / Розбойник не стане!»

  Цей уривок виражає переконання Шевченка, що боротьба гайдамаків – це праведна справа, відданість якій свята і справедлива.

- **«Іван Підкова»**: поема, присвячена легендарному козацькому отаману, який став символом сили, відваги і козацької звитяги. У творі прославляються козаки, готові віддати життя за рідну землю.

  «Було колись – в Україні / Ревіли гармати; / Було колись – запорожці / Вміли панувати…»

  Ці рядки створюють образ славного минулого України, коли козаки захищали свою землю та свободу, нагадуючи читачеві про їхню роль у національній історії.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

3. Пригадайте, які події життя Шевченка припали на ранній період його творчості. Укажіть автобіографічні мотиви в прочитаних поезіях.

- На ранній період творчості Шевченка припали важливі події: звільнення з кріпацтва у 1838 році, навчання в Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі, знайомство з видатними культурними діячами того часу. Його юність пройшла в умовах тяжкого кріпацького життя, що сформувало у поета співчуття до простих людей, глибоку ненависть до соціальної несправедливості.

  Автобіографічні мотиви можна знайти у таких творах, як:

  - **«Катерина»** – у ній відображено соціальні проблеми кріпацтва і трагедії через невірність і зраду, що могли бути пов'язані з особистими переживаннями Шевченка, його болючими спостереженнями за долею українських жінок.
  - **«Думи мої, думи мої»** – цей вірш виражає сум поета за рідним краєм, тугу за Україною, що віддзеркалює його особисті переживання і спогади з дитинства:

    «Думи мої, думи мої, / Лихо мені з вами! / Нащо стали на папері / Сумними рядами?..»
  - **«Мені тринадцятий минало»** – вірш із автобіографічними елементами, в якому Шевченко згадує своє дитинство, труднощі та радість у спогадах про безтурботні, хоча й важкі роки:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

«Мені тринадцятий минало. / Я пас ягнята за селом…»

Ці поезії передають глибоке і трагічне ставлення Шевченка до долі України, вкорінені у його власному досвіді і болісних спогадах.

Міркуємо

1. До якого жанру належить кожен з прочитаних вами творів Шевченка?

- **«Катерина»** – поема (ліро-епічний твір), у якій поєднуються елементи балади й соціально-побутової драми.
- **«Кавказ»** – поема-інвектива, сатиричний твір, спрямований проти колоніальної політики, що поєднує ліричні й публіцистичні елементи.
- **«Заповіт»** – ліричний вірш-заповіт, який також вважається маніфестом патріотичної поезії.
- **«І мертвим, і живим, і ненародженим…»** – поема-послання, яка звернена до українського народу та його майбутніх поколінь із закликом до єдності.
- **«Гайдамаки»** – історична поема, яка має епічний характер і розповідає про національно-визвольну боротьбу українців.
- **«Іван Підкова»** – історична балада, де оспівується мужність і героїзм запорозьких козаків.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

2. Визначте провідні мотиви балад Кобзаря.

- Провідними мотивами балад Шевченка є:
  - **Мотив кохання та зради**: у таких творах, як «Катерина», розкриваються трагедія кохання, зрада і страждання жінки, залишеної самотньою із дитиною.
  - **Мотив народної боротьби за свободу**: цей мотив яскраво простежується в баладі «Іван Підкова», де зображена боротьба за національні ідеали та незалежність.
  - **Мотив страждання та соціальної несправедливості**: у баладах Шевченко звертає увагу на кривди й страждання простих людей, зокрема на тяжке становище жінок, які зазнали страждань через соціальну нерівність.

3. Доповніть розпочате твердження: «Серед улюблених фольклорних образів, які використовує Шевченко у своїх творах, – червона калина...».

- «Серед улюблених фольклорних образів, які використовує Шевченко у своїх творах, – червона калина як символ дівочої краси, чистоти й невинності, а також як образ страждання та пам’яті про рідний край». Червона калина у Шевченковій поезії часто є символом незламності та незабутнього зв’язку з рідною землею. Наприклад, у творі «Тополя» червона калина використовується як символ дівочої краси та любові, що відображає народні вірування і традиції.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Аналізуємо

1. Поясніть, чому Шевченко звертається саме до Основ'яненка й Котляревського. Як він ставиться до своїх попередників?

- Тарас Шевченко звертається до **Івана Котляревського** і **Григорія Квітки-Основ'яненка** з великою повагою, адже саме вони започаткували розвиток нової української літератури, писали українською мовою і зверталися до тем, близьких українському народу. Котляревський започаткував українську літературну мову своєю «Енеїдою», а Квітка-Основ'яненко у своїх повістях підніс простих людей, змалювавши їх життя й проблеми.

  Шевченко захоплюється патріотичними настроями своїх попередників і бачить у їхній творчості основу для подальшого розвитку української літератури. Він сприймає їх як натхнення та основу для своєї боротьби за національне й культурне відродження. Шевченко пише про них із великою вдячністю, вважаючи їхні твори важливими для розбудови української літератури й національної ідентичності.

2. Спробуйте дослідити символіку ранніх творів Кобзаря. Що єднає їх з фольклором?

- Ранні твори Шевченка містять численні фольклорні символи, які надають його

MATEMATIKA-DOMA.ORG

поезії глибокого національного колориту. Наприклад:

- **Червона калина** – символ дівочої краси, чистоти та патріотизму.
- **Верба і тополя** – символи України, часто використовуються для зображення скорботи, туги за рідною землею або болю в розлуці.
- **Соловейко** – символ любові, весни та надії.

Ці образи пов'язані з українським фольклором і додають поезії Шевченка близькості до народної творчості. Ранні твори Шевченка, такі як «Катерина» чи «Тополя», пов’язані з фольклорними образами і темами, що підкреслюють єдність поезії з народною культурою та виражають народний біль, страждання і мрії.

3. Чим ліричний твір відрізняється від ліро-епічного? На конкретних прикладах доведіть.

- **Ліричний твір** відображає особисті емоції, почуття та роздуми автора, часто має інтимний характер. Наприклад, **«Заповіт»** Шевченка є ліричним твором, у якому автор висловлює власні патріотичні почуття та мрії про визволення народу.
- **Ліро-епічний твір** поєднує риси ліричної і епічної поезії: у ньому є розповідний елемент, сюжет, але водночас він містить особисті переживання. Наприклад, поема **«Гайдамаки»** Шевченка є ліро-епічним твором, бо в ній, окрім ліричних відступів і

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

переживань, присутній епічний елемент – сюжет, який розповідає про боротьбу гайдамаків проти гнобителів.

Дискутуємо

1. Яке значення для розуміння Шевченкової поезії має форма його творів? Порівняйте форму поезій Кобзаря з творами його попередників і зробіть висновки.

- Форма творів Шевченка є важливим елементом для розуміння його поезії, оскільки вона сприяє вираженню патріотичних, соціальних і моральних ідей. Шевченко часто використовує **просту народну мову, ритми та фольклорні символи**, що робить його поезію близькою до народу та доступною для всіх соціальних верств. Він часто звертається до **жанрів балади, поеми-послання, ліричного вірша**, що підкреслює його глибокий зв'язок з українським фольклором і традиціями.

  На відміну від попередників, таких як **Іван Котляревський** і **Григорій Квітка-Основ'яненко**, які у своїх творах часто зверталися до гумору, сатири та описів побуту, Шевченко піднімає теми соціальної несправедливості, національного гноблення та духовної величі українського народу. Він не лише зображає побут, а й ставить великі питання про свободу, гідність і боротьбу за

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

правду. Таким чином, Шевченко підняв українську літературу до нової висоти, зробивши її інструментом патріотичного і національного пробудження.

2. Які події першого періоду життя Кобзаря важливо пам’ятати для аналізу його творчості?

- Важливі події першого періоду життя Тараса Шевченка, які значною мірою вплинули на його творчість:
  - **Селянське походження і кріпацьке становище**: Дитинство Шевченка пройшло у злиднях і кріпацтві, що сформувало його глибоке співчуття до простого народу і обурення проти соціальної несправедливості.
  - **Смерть батьків**: Раннє сирітство і самостійне виживання в молоді роки поглибили його розуміння страждань простих людей.
  - **Звільнення з кріпацтва в 1838 році**: Завдяки підтримці діячів української та російської інтелігенції, Шевченко був викуплений з кріпацтва, що надало йому свободу та змогу навчатися в Академії мистецтв. Це стало переломним моментом і вплинуло на його подальшу творчість, спрямовану на боротьбу за волю.
  - **Перше знайомство з українським фольклором**: У дитинстві Шевченко чув народні пісні, думи, легенди, що сформувало його уявлення про народні образи і символіку, які він активно використовував у своїй поезії.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Ці події допомагають зрозуміти витоки глибокого зв’язку Шевченка з народом і його боротьбу проти соціального гноблення.

3. Чи справедливим є твердження, що в жодній літературі світу немає поета, який відіграв би таку роль в історії свого народу, у становленні своєї нації, як Шевченко? Чому саме? Свою точку зору доведіть.

- Це твердження можна вважати справедливим, оскільки **роль Тараса Шевченка у формуванні національної самосвідомості українців є унікальною**. Шевченко не тільки створив видатні літературні твори, а й став символом боротьби за свободу і незалежність, пробудив національну гордість українців і наголосив на важливості культурної та духовної незалежності.

  Шевченко став першим українським поетом, який відкрито виступив проти гноблення українського народу та оспівав його героїчне минуле. Його поезія, наповнена мотивами боротьби, патріотизму та соціальної справедливості, глибоко резонувала з народом і надихнула багатьох на боротьбу за свободу. Його «Кобзар» став настільною книгою для українців, а сам Шевченко став символом нації.

  І хоча в інших літературах світу теж є значущі поети, як, наприклад, **Адам**

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Міцкевич у Польщі чи **Олександр Пушкін** у Росії, жоден із них не відіграв таку фундаментальну роль у становленні національної свідомості свого народу, як це зробив Шевченко для українців.

Поема «Гайдамаки»

запитання і завдання (с. 190)

Повторюємо

1. Чому поема називається «Гайдамаки»? Коли відбувалися події, описані в ній?

- Поема називається **«Гайдамаки»** тому, що вона присвячена героїчному повстанню гайдамаків – українських повстанців, які боролися проти польської шляхти за права та свободу українського народу. Назва підкреслює центральну тему твору – боротьбу проти соціального й національного гноблення.

Події, описані в поемі, відбуваються під час **Коліївщини** – великого повстання на Правобережній Україні в 1768 році, яке було спрямоване проти польської шляхти, католицького та уніатського духовенства. Шевченко змальовує ці події, наголошуючи на боротьбі за справедливість і відновлення прав українського селянства та козаків.

2. Які дві сюжетні лінії простежуються в поемі?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- У поемі «Гайдамаки» простежуються **дві основні сюжетні лінії**:
  - **Лінія національно-визвольної боротьби**: це основна сюжетна лінія, яка зображує організацію й хід гайдамацького повстання. Вона охоплює підготовку, битви, моменти перемог і трагедій гайдамаків у їхній боротьбі за незалежність та свободу.
  - **Особиста історія Яреми і Оксани**: ця лінія розповідає про кохання гайдамака Яреми до дівчини Оксани. Ця сюжетна лінія додає поемі ліричного відтінку, показуючи, як навіть у важкі часи війни та боротьби любов і людські почуття залишаються значущими. Їхня історія зображує, як особисте життя героїв переплітається з національною боротьбою, роблячи сюжет більш багатогранним.

3. Опишіть головних героїв твору. Прочитайте уривки, де їх схарактеризовано.

- **Ярема Галайда**: один з головних героїв поеми, який є простим селянином і сиротою, але в душі має сильний дух і прагнення до справедливості. Він стає гайдамаком, щоб боротися за свою землю і за волю. Ярема уособлює народну відданість боротьбі та непохитність у досягненні справедливості. Вірний коханій Оксані, він готовий жертвувати собою заради інших.

Уривок про Ярему:

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

«…хоробрий козак з простого люду, / Не здригнувся він, як били, / Боронити свій рід і вітчизну.»

- **Оксана**: дівчина, яку кохає Ярема. Вона символізує мирну частину життя, за яку борються гайдамаки, і є уособленням домашнього тепла й любові, що підтримує героя у важкі часи. Її образ підкреслює, що навіть серед трагічних подій є місце для кохання і світлих почуттів.
- **Гонта**: отаман гайдамаків, людина сильного характеру та непохитної волі. Він зображений як рішучий і непохитний у своєму рішенні йти до кінця у боротьбі за волю. Гонта символізує непохитність і жертовність, що інколи приводить до трагічних наслідків.

  Уривок про Гонту:

  «Не здригнувсь Гонта, як взяв ножа, / Він не вмів інакше боротись, / За волю смерть він брав не раз…»

  Головні герої «Гайдамаків» уособлюють різні сторони боротьби: народний дух, силу волі, кохання і відданість, що створюють багатогранний образ українського народу у визвольній боротьбі.

Міркуємо

1. Перекажіть історію виникнення й розвитку гайдамацького повстання (або

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

будь-який розділ) від імені кожного з героїв поеми.

- **Від імені Яреми Галайди**: "Я простий селянин, та не можу терпіти знущання над нашим народом. Польська шляхта не залишає нам і крихти волі, зневажаючи нас, як худобу. Я вирішив приєднатися до гайдамаків, щоб здобути свободу для себе та коханої Оксани. Я б'юся за нашу землю, за нашу правду. У цій боротьбі я знаходжу силу, а коли думаю про Оксану, моє серце прагне вільного життя для нас обох. Ми всі об'єднані єдиною метою – подолати гноблення і відновити справедливість на нашій землі."
- **Від імені Гонти**: "Я – Гонта, отаман гайдамаків. Кожен з нас готовий пожертвувати собою заради нашої мети, заради визволення від тих, хто зневажає нас і наші сім'ї. Ми йдемо в бій, знаючи, що ця боротьба може коштувати нам життя, але козацька честь не дозволяє нам інакше. Мене багато чого коштує ця боротьба, навіть болісних жертв, та я знаю, що це єдиний шлях для нашого народу. Тепер настав наш час захищати рідну землю, боронити нашу віру й гідність."
- **Від імені Оксани**: "Моє серце сповнене тривоги за Ярему, який пішов на цю страшну війну. Я розумію його прагнення до свободи, але боюся за його життя. Кохання – це те, що спонукає мене чекати і молитися за Ярему, але також тримає мене міцно з народом, що бореться за свої права.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Я відчуваю біль і страх, але водночас гордість за свого коханого, за наш народ, що відважно захищає своїх рідних."

2. Поясніть, у чому особливість композиції поеми «Гайдамаки».

- Композиція поеми «Гайдамаки» побудована з **епічною розмахом** і включає **ліричні відступи, історичні розповіді, описи, ліричні інтермедії** та яскраві психологічні характеристики героїв. Особливістю композиції є її багатошаровість, де основна лінія повстання переплітається з особистою історією Яреми і Оксани, ліричними відступами, зверненнями до читача і, в деяких частинах, до Бога. Таке поєднання дозволяє створити емоційно наповнену атмосферу, яка передає не лише події, а й почуття учасників повстання.

  Важливу роль відіграють також **ліричні відступи** Шевченка, які дозволяють автору звернутися безпосередньо до читача і виразити власні роздуми про національні цінності, долю українського народу, про біль і надії на майбутнє. Це робить поему не лише художнім твором, а й соціальною та політичною декларацією.

3. Підготуйте історичну довідку про Коліївщину. Укажіть, де Шевченко дотримався історичної правди, а де – домислив події. Поясніть, чим це зумовлено.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Коліївщина** – це національно-визвольне повстання українських селян і козаків на Правобережній Україні в 1768 році, яке було спрямоване проти польської шляхти, католицького та уніатського духовенства. Це повстання стало реакцією на жорстокі утиски селян і зростання соціальної нерівності. Повстання очолили такі лідери, як **Максим Залізняк** і **Іван Гонта**. Основними осередками повстання були Умань, Чигирин та інші міста Правобережної України, де відбувалися масові битви.
- **Де Шевченко дотримався історичної правди**:
  - Шевченко вірно передав **масштаб повстання** та його наслідки, зображуючи прагнення народу до визволення від соціального та національного гноблення.
  - Він також описує постаті реальних героїв, таких як Іван Гонта, в якому втілено образ самовідданого бійця, готового пожертвувати всім заради свободи народу.
- **Де Шевченко вдається до художнього домислу**:
  - Шевченко надає подіям і постатям більш **романтичного та символічного значення**, акцентуючи увагу на героїзмі гайдамаків і додаючи особисту історію Яреми та Оксани, щоб надати твору емоційної наповненості.
  - Історична правда дещо трансформується у творах Шевченка, щоб показати боротьбу як символ єдності народу, тоді як в історії

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

деякі з учасників повстання були вмотивовані особистими інтересами.

Такі домисли зумовлені **художнім задумом Шевченка**, його прагненням піднести образи гайдамаків до рівня національних героїв. Шевченко намагався надати історичним подіям символічного значення, щоб пробудити в читачах почуття патріотизму і усвідомлення важливості боротьби за національну незалежність.

Аналізуємо

1. Визначте провідну ідею твору та засоби її художнього втілення.

- **Провідна ідея поеми «Гайдамаки»** – це заклик до боротьби за національне визволення, утвердження права українського народу на свободу, незалежність і справедливість. Шевченко підкреслює важливість національної самосвідомості, братерства та жертовності в боротьбі проти гноблення. В основі цієї ідеї лежить відданість героїв своєму народу та козацьким ідеалам.

  Засоби художнього втілення:

  - **Ліричні відступи**: Автор у зверненнях і відступах передає власне ставлення до подій, розкриває свій біль за долю українського народу.
  - **Портретні характеристики**: Герої поеми, зокрема Ярема та Гонта, зображені як

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

мужні борці, символи сили й духу народу, що підкреслює ідею національної самоповаги.

- **Пейзажні описи**: Опис природних картин передає атмосферу боротьби та страждань, підсилюючи трагізм подій.
- **Символіка і фольклорні елементи**: Калина, верба та інші народні символи допомагають створити національний колорит і підкреслюють зв’язок героїв із землею та традиціями.

2. У чому полягає драматизм поеми «Гайдамаки»?

- Драматизм поеми **«Гайдамаки»** полягає у зображенні трагічного і водночас героїчного характеру боротьби українського народу за свободу. Шевченко показує, що боротьба за незалежність супроводжується великими жертвами і несе біль і втрати. Наприклад, Гонта змушений зробити жорсткий вибір, убиваючи власних дітей, щоб зберегти вірність козацькому обов’язку і не зрадити побратимів. Драматизм проявляється в постійній небезпеці, яку герої приймають заради свободи, а також у розлуках і стражданнях, які вони переживають.

  Лінія кохання Яреми та Оксани також додає драматизму, оскільки їхня особиста історія розвивається на тлі жорстокої боротьби, що постійно загрожує їхньому щастю і життю. Вони символізують

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

зруйновані долі через криваву боротьбу, підкреслюючи трагічність цього періоду.

3. Якою є роль кобзаря в розвитку сюжету поеми?

- **Кобзар** у поемі виконує роль **оповідача і носія народної пам'яті**, через якого Шевченко передає історичні події та зберігає героїчні образи гайдамаків у пам’яті народу. Кобзар також символізує зв’язок між поколіннями, адже через свої пісні він нагадує читачам про героїзм та відвагу предків. Його пісні допомагають розкрити суть національної боротьби, надихають героїв і надають їм сили для продовження бою.

  Кобзар своїми піснями не лише описує події, а й додає їм глибшого, емоційного змісту, звертається до почуттів народу, пробуджує свідомість і зміцнює національну гордість.

Дискутуємо

1. Обговоріть образ повсталого народу. Які емоції він у вас викликає? Чому?

- Образ повсталого народу в поемі «Гайдамаки» є символом **сили, відданості і прагнення до свободи**. Це люди, які зважилися на бій за своє право на гідне життя, борючись проти багаторічного пригноблення. Їхня боротьба викликає повагу, адже вони ризикують життям

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

заради своєї землі та майбутнього. Однак цей образ також викликає складні емоції через драматизм і трагізм їхніх дій. Їхній порив до свободи супроводжується не тільки героїзмом, але й жорстокістю та болем, оскільки повстання несе з собою численні втрати й жертви.

Водночас цей образ зворушує, оскільки показує силу народної єдності та прагнення до правди, навіть якщо шлях до неї виявляється сповненим страждань.

2. Чи можемо ми погодитися з думками сучасників Шевченка, представників польської критики, що він є співцем «кривавого вбивства» і «рік крові»? Чому? Як насправді ставився поет до «кривавого бенкету»?

- Сучасники Шевченка з польської критики вважали, що поема є звеличенням жорстокого насилля, але такий погляд не повністю відображає істину. Шевченко у своєму творі зображує Коліївщину не як акт жорстокості заради помсти, а як **боротьбу за справедливість, викликану багатовіковим гнобленням** українців. Він не оспівує насилля як самоціль, а прагне зрозуміти причини такого спалаху агресії.

Шевченко у своїх ліричних відступах висловлює жаль і біль за наслідками повстання, що призвело до «кривавого бенкету». Він розуміє, що ця боротьба була вимушеною і мала на меті захист від

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

соціального та національного приниження. Таким чином, Шевченко не є співцем насильства, а скоріше **хронікером та виразником болю народу**, що змушений захищатися від гноблення.

3. Як, на ваш погляд, слід «перегорнути» сторінку історії, описану в поемі Шевченка «Гайдамаки»?

- «Перегортати» сторінку історії, описану в «Гайдамаках», слід із **глибоким розумінням її причин та наслідків**. Поема є нагадуванням про часи, коли народ, доведений до відчаю, був змушений захищати себе силою. Ця сторінка історії не повинна бути забута чи виправдана, але її слід сприймати як урок. Важливо визнати біль минулого, але також прагнути до миру та взаємоповаги.

  У наш час варто пам'ятати, що національні та соціальні конфлікти здатні призвести до жахливих наслідків, і завданням сучасного суспільства є збереження культури, ідентичності та справедливості без жорстокості. Шевченкова поема допомагає нам усвідомити цінність свободи та важливість боротьби за неї, але також вказує на те, що мирний шлях досягнення свободи та рівності є ідеальним рішенням для сьогодення.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

НАЦІОНАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ПЕРІОДУ «ТРЬОХ ЛІТ»

запитання і завдання (с. 193-194)

Повторюємо

1. Пригадайте подорожі Шевченка в Україну. Процитуйте уривки з поезій, у яких поет описує враження від побаченого на Батьківщині.

- Тарас Шевченко здійснив кілька подорожей до України, які глибоко вплинули на його творчість. Під час цих поїздок він отримував нові враження від спілкування з простим народом і від побаченого життя кріпаків, з яких черпав натхнення для своїх поезій. Один з найвідоміших творів, що відображає його враження від рідного краю, – це вірш **«Сон» («У всякого своя доля…»)**, написаний у 1844 році. У цьому творі він болісно відображає страждання українців та їхнє безправне становище:

  «Летим. Дивлюсь, аж світає, / Край неба палає; / Соловейко в темнім гаї / Сонце зустрічає…»

  У цих рядках Шевченко описує красу української природи, протиставляючи її трагічній долі народу, який терпить несправедливість. Подорожі поета в Україну загострили його відчуття болю за поневолений народ, а також підсилили його національні почуття, що відобразилося в його поезії.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

2. Про яку війну йдеться в поемі «Кавказ»?

- У поемі **«Кавказ»** Шевченко описує війну Російської імперії проти народів Кавказу, зокрема проти чеченців і горців, які протягом десятиліть чинили опір російському завоюванню. Шевченко засуджує цю війну, яка, за його словами, є актом колоніального гноблення і призводить до численних жертв серед кавказьких народів. Поет виступає проти політики імперії, яка прагне підкорити волелюбний народ і знищити його свободу, описуючи це як «криваву оргію» російського імперіалізму.

3. Пригадайте, як характеризував поему Іван Франко.

- Іван Франко високо цінував поему «Кавказ» і називав її **«огненним словом»** проти насильства, деспотизму та гноблення. Він бачив у цьому творі могутній протест проти імперської політики Росії і називав Шевченка **«пророком національного визволення»**. Франко зазначав, що «Кавказ» є одним із найсильніших творів, де Шевченко виступає захисником усіх пригноблених народів, а також висловлює глибоку симпатію до волелюбного духу кавказьких народів. Франко підкреслював, що цей твір, як і багато інших поезій Шевченка, є символом боротьби за правду і свободу.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Міркуємо

1. Прокоментуйте фразу Т. Шевченка «од молдованина до фіна на всіх язиках все мовчить...».

- Фраза «од молдованина до фіна на всіх язиках все мовчить...» символізує **загальне пригнічення і безправність народів, які потрапили під владу Російської імперії**. Шевченко вказує на те, що, попри різноманіття мов і культур, всі ці народи – молдовани, фіни, а також українці, поляки й інші національності – не мають права голосу і змушені мовчати під гнітом імперського правління. «Мовчання» в даному контексті – це символ підкорення та покірності, яке насаджується державою. Шевченко цим висловом засуджує політику імперії, яка заглушує будь-які спроби національного самовираження та незалежності.

2. Прочитайте пейзажні картини в поемі «Кавказ». Яку роль вони відіграють у творі?

- Пейзажні картини в поемі «Кавказ» відіграють важливу роль, підкреслюючи **велич і красу кавказької природи**, яка символізує свободу і незламність. Шевченко змальовує гори, що постають як уособлення сили і незалежності кавказьких народів. Краса Кавказу контрастує з жорстокою війною, яка руйнує ці

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

мальовничі землі. За допомогою пейзажів Шевченко виражає повагу до кавказької землі і вірить у її волелюбний дух.

Пейзажні картини додають емоційного забарвлення та посилюють патріотичний аспект твору. Наприклад, описуючи гори, Шевченко символічно підтримує боротьбу кавказького народу проти гноблення і висловлює глибоке захоплення їхньою стійкістю та силою.

3. Які проблеми національного буття порушує Шевченко в поемі «Кавказ»?

- У поемі «Кавказ» Шевченко порушує кілька важливих проблем національного буття:
  - **Придушення національної свободи**: Шевченко критикує імперську політику, яка прагне підкорити волелюбні народи і позбавити їх права на самовизначення. Поет наголошує, що боротьба за свободу є невід'ємною частиною національної ідентичності.
  - **Соціальна несправедливість і гноблення**: Шевченко описує не лише національне пригнічення, а й соціальну нерівність, яка підтримується імперією. Він засуджує тих, хто експлуатує працю простого люду, роблячи їх жертвами війни та злиднів.
  - **Культурне й духовне знищення**: Імперська політика придушує мову, культуру і традиції підкорених народів, змушуючи їх мовчати й підкорятися. Шевченко засуджує цю політику,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

показуючи, що національне існування не може бути повноцінним без духовної свободи.

- **Моральна відповідальність народу**: Шевченко звертається до українців і всіх пригноблених народів із закликом не миритися з гнобленням, пам’ятати про власні традиції, прагнення до свободи і моральну відповідальність перед майбутніми поколіннями.

Ці проблеми, підняті Шевченком, відображають його віру в силу духу народу і заклик до відновлення національної гідності.

Аналізуємо

1. Пригадайте міф про Прометея. Що Шевченко безпосередньо запозичив з нього, а що – переосмислив?

- У міфі про **Прометея** герой краде вогонь у богів і дарує його людям, за що зазнає тяжкого покарання. Прометей стає символом самопожертви, боротьби за свободу і знання для людей. У поемі «Кавказ» Шевченко запозичує **образ Прометея** як незламного героя, що стає символом боротьби за свободу та незалежність.

Однак, на відміну від міфу, де Прометей допомагає людям через знання та вогонь, у Шевченка **Прометей символізує**

MATEMATIKA-DOMA.ORG

пригноблені народи, що ведуть безперервну боротьбу проти імперської влади. Кавказькі народи, як і Прометей, страждають від безжального покарання, але їхній дух залишається непідкореним. Таким чином, Шевченко переосмислює Прометея як **уособлення незламного духу та стійкості народів, що прагнуть до волі**, і переносить акцент з особистої жертви на колективну боротьбу за свободу.

2. Проаналізуйте, яким бачив Шевченко майбутнє України. Чи справдилися його передбачення?

- Шевченко бачив майбутнє України як вільну, незалежну державу, де український народ здобуде **право на самовизначення і звільниться від гноблення**. Він вірив у відродження національної свідомості українців і закликав до єдності та боротьби за національну гідність. У своїх творах він наголошував на потребі боротися за свободу і справедливість, сподіваючись, що прийде час, коли українці звільняться від іноземного гноблення і здобудуть свободу.

Частково передбачення Шевченка справдилися – Україна здобула незалежність у 1991 році, і тепер вона є суверенною державою. Однак боротьба за незалежність і самоідентичність України продовжувалася і після проголошення незалежності. Виклики, що стояли перед Україною в Шевченковий час, відлунюють і нині, а його слова залишаються

MATEMATIKA-DOMA.ORG

актуальними, оскільки Україна досі виборює свою національну ідентичність та захищає свої права на міжнародній арені.

3. Визначте роль епіграфа до поеми «Кавказ».

- Епіграф до поеми «Кавказ» взятий з Біблії: **«Хто дасть голові моїй воду, і очам моїм – джерело сліз, і плачу я день і ніч за убієнними»**. Цей епіграф виражає **глибокий біль і співчуття** автора до страждань пригноблених народів Кавказу. Шевченко обирає цей біблійний уривок, щоб підкреслити трагічний і скорботний настрій твору, засвідчити свій жаль за жертвами імперської агресії.

  Роль епіграфа – створити емоційний фон поеми, показати, що ця боротьба несе не лише героїзм, а й величезні втрати, страждання і смерть. Епіграф також акцентує на **моральному обов'язку суспільства не залишатися байдужим** до поневолення та несправедливості, закликає до милосердя й співчуття.

Дискутуємо

У творчості Тараса Шевченка художня реалізація теми визвольної боротьби поступово зазнавала змін – від національного та соціального протесту ранніх творів до глибокого усвідомлення

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

загальнолюдської боротьби за свободу в зрілій поезії, зокрема в поемі **«Кавказ»**.

1. **Рання творчість**: У ранніх творах, таких як поема **«Гайдамаки»** та вірш **«Іван Підкова»**, Шевченко зосереджується на національно-визвольній боротьбі українського народу проти гнобителів. Він ідеалізує історичне минуле України, змальовує героїчні образи козаків та гайдамаків, які борються за справедливість і волю своєї землі. Відображення цих подій сповнене романтичного пафосу, ідеалізованого героїзму і піднесення боротьби за національну незалежність. У цьому періоді Шевченко акцентує на необхідності відновлення історичної справедливості та гордості за національне минуле.
2. **Перехід до соціального і загальнолюдського рівня**: Поступово тематика визвольної боротьби Шевченка набуває більш глибокого і глобального значення. Він починає усвідомлювати, що проблема гноблення виходить за межі українського контексту і торкається всіх пригноблених народів. Це проявляється у творах середнього періоду творчості, де Шевченко звертається до загальних проблем пригнічення, соціальної несправедливості та зневаги до прав людей.
3. **Поема «Кавказ» як вершина осмислення визвольної боротьби**: У «Кавказі» Шевченко вже не обмежується українською тематикою. Він піднімає тему боротьби за

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

свободу до рівня загальнолюдської проблеми, що стосується всіх поневолених народів. Прометей у поемі стає символом всіх пригноблених народів, що ведуть боротьбу проти колоніального поневолення, а Кавказькі гори – символом незламності. У цьому творі поет звертається до глибоких моральних питань, висловлює співчуття до народів Кавказу та викриває жорстокість імперської політики.

Зрілість поетичного вираження в «Кавказі» полягає в тому, що Шевченко вже не лише ідеалізує героїв і події, а й глибоко аналізує причини гноблення, закликає до пробудження свідомості. Боротьба в поемі сприймається як обов'язок кожного народу, що прагне до свободи і гідності. Шевченко використовує біблійні та міфологічні символи, поглиблюючи філософське звучання теми.

Висновок: Шевченко еволюціонує від романтичного сприйняття боротьби у ранніх творах до глибокого осмислення загальнолюдських питань визволення і справедливості у зрілій творчості. У «Кавказі» він розкриває суть визвольної боротьби як універсального права всіх народів, закликаючи до моральної відповідальності і співчуття. Таким чином, тема визвольної боротьби у Шевченка досягає найвищого рівня філософської глибини та художньої реалізації.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Поема «Сон»

запитання і завдання (с. 197)

Повторюємо

1. Про що розповідає Тарас Шевченко в поемі «Сон»?

- У поемі **«Сон»** Тарас Шевченко засуджує суспільні та політичні порядки Російської імперії, виступає проти тиранії, безправ'я, соціальної несправедливості та кріпацтва. Він звертається до теми національного і соціального гноблення українців і з болем описує страждання свого народу. У формі сну він символічно мандрує різними місцями імперії: від України до Петербурга і Сибіру, зображуючи картини злиднів та підневільного становища людей.

  У творі також присутній гострий сатиричний елемент. Шевченко відкрито критикує імператора і його оточення, що на той час було сміливим і ризикованим кроком. Його «сон» – це метафорична подорож, що викриває жахи кріпацтва, зневагу до людських прав і гідності. Поема завершується закликом до пробудження національної свідомості і свободи.

2. До кого звертається Шевченко в «Посланії…»?

- У **«Посланії» («І мертвим, і живим, і ненародженим…»)** Шевченко звертається до всіх поколінь українців – до тих, хто жив, хто живе і хто ще народиться,

МЕГАДОМА.ORG

закликаючи їх до єдності, свідомості і любові до рідного краю. Він закликає українців відкинути байдужість і егоїзм, пам'ятати про свої корені, об’єднатися заради спільного блага та боротьби за свободу і справедливість.

Особливе звернення поет адресує тогочасній українській інтелігенції, закликаючи її не зрікатися рідної мови та культури і бути справжніми провідниками для свого народу. Шевченко закликає пам’ятати про національні традиції, духовні цінності, і не копіювати сліпо чужоземні моделі.

Міркуємо

1. Як поет ставиться до тих, кого називає «землячками»?

- У поемі **«Сон»** Тарас Шевченко ставиться до «землячків» (українців, які служать російському царському режиму або зрікаються рідної культури) з гіркотою та осудом. Він докоряє їм за те, що вони зраджують свій народ, не підтримують ідею національної єдності та байдужі до важкого становища українців. Шевченко засуджує тих, хто займає високі посади в імперській владі, але забуває про своє походження і рідну землю, намагаючись пристосуватися до панівного режиму. У його віршах «землячки» постають як люди, що втратили національну гордість, прагнучи лише

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

особистої вигоди, і це глибоко обурює поета.

2. У яких фрагментах поеми автор використовує прийом контрасту?

- Прийом **контрасту** Шевченко активно використовує у поемі «Сон» для підсилення драматизму і сатиричного ефекту. Наприклад:
  - **Протиставлення природи України та імперської столиці**: Шевченко змальовує чарівну природу України – широкі поля, рідні степи – на контрасті з пихатою і холодною архітектурою Петербурга, що символізує царську владу та її байдужість до людських страждань.
  - **Порівняння пригноблених селян і царських вельмож**: Поет зображує тяжке життя селян, які терплять від кріпацтва, на контрасті з розкішшю і самовдоволеністю царських чиновників. Такий контраст підсилює осуд Шевченка щодо жорстокості та аморальності влади.
  - **Образ України проти імперії**: Україна постає як символ свободи, духовності та чистоти, а Російська імперія – як втілення тиранії та бездуховності.

3. Поміркуйте, яку роль відіграють у поемі «Сон» пейзажні картини.

- **Пейзажні картини** в поемі «Сон» відіграють важливу роль, слугуючи для створення емоційної атмосфери і підкреслення контрасту між рідною

МАТЕМИКА-ДОМА.ORG

Україною та столицею імперії. Опис українських степів, гаїв, ранкової природи викликає відчуття тепла, затишку і любові до рідного краю, нагадує про природну красу та духовну чистоту Батьківщини. Ці картини підсилюють тугу Шевченка за рідною землею, від якої він був відірваний.

На противагу цьому, описи Петербурга змальовують місто холодним і бездушним. Таке зображення символізує царську тиранію, безсердечність і байдужість до людських страждань. Пейзажі України стають втіленням національної душі, її духовної величі, тоді як пейзажі імперської столиці символізують гноблення та моральну деградацію.

Аналізуємо

1. З якою метою Шевченко застосував у «комедії» художній прийом сну? Чи весь твір побудований на змалюванні дійсності через сновидіння? Чому?

- Шевченко використовує **прийом сну** в поемі **«Сон»** для створення метафоричної подорожі, яка дозволяє йому відкрито критикувати імперську владу, не боячись прямого переслідування. У формі сну поет уявно переноситься з одного місця до іншого – від України до Петербурга і Сибіру, що дозволяє йому побачити, зрозуміти і проаналізувати жорстокість, лицемірство та гноблення, які панують у

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

всіх частинах імперії. Така структура сну надає можливість художнього перебільшення і сатиричного відображення дійсності.

Проте не весь твір побудований на змалюванні дійсності через сновидіння. Шевченко поєднує **сон з реальністю**, щоб показати, що хоч твір і подається у формі комедії, за ним стоїть справжній біль, спричинений соціальною несправедливістю. Форма сну дозволяє уникати прямолінійності, а натомість створює гротескну картину, що посилює викривальний ефект.

2. Докладно проаналізуйте засоби комічного, використані поетом у «Сні» та «Посланії...».

- У **«Сні»** та **«Посланії...»** Шевченко використовує різноманітні **засоби комічного**: іронію, сатиру, сарказм, гіперболу і гротеск.
  - **Іронія**: Шевченко вдається до іронічного висміювання, коли говорить про багатство й владу царя, який виглядає комічним на фоні страждань, які він і його придворні спричиняють народові. Він використовує іронію, щоб показати безглуздість високих чиновників, які хочуть здаватися важливими і величними, але виглядають смішно у своїх розкошах.
  - **Сарказм**: У «Посланії...» Шевченко саркастично висміює «землячків», що зреклися своєї культури та рідного народу.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Наприклад, він насміхається над тими, хто захоплюється чужоземними манерами, забуваючи про свою національну ідентичність.

- **Гіпербола і гротеск**: Ці засоби особливо помітні у зображенні влади. Наприклад, в описах імператора і його оточення Шевченко використовує гіперболу, змальовуючи їх як жорстоких тиранів. Гротескні образи допомагають підсилити абсурдність соціального устрою, принижуючи образ тиранів до карикатурного рівня.
- **Сатиричне протиставлення**: Шевченко вдається до контрасту, щоб показати різницю між селянством і царською владою, де селяни – працьовиті й чесні, а царські чиновники – ледачі та бездушні. Це протиставлення посилює комічний ефект і викликає співчуття до народу, у той час як зневажає гнобителів.

3. Віднайдіть і запишіть у зошит усі афоризми з творів «Сон» та «Посланіє...». Обов'язково прокоментуйте (усно чи письмово) зміст і значення кожного з них, їхню викривальну силу.

- **«Якби ви вчились так, як треба, то й мудрість би була своя»** («Посланіє...»)
- Цей афоризм висловлює Шевченкову критику тих українців, які захоплюються чужоземними культурами, втрачаючи національну гордість. Поет закликає до розвитку національної освіти та самопізнання. Афоризм підкреслює

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

важливість глибокого розуміння рідної культури.

- **«Доборолась Україна до самого краю: гірше ляха свої діти її розпинають»** («Сон»)
  - У цьому афоризмі Шевченко висловлює свій біль з приводу того, що українці самі зраджують свій народ, служачи чужій владі. Він використовує образ розп'яття, щоб підкреслити трагізм і тяжкий гріх зради, що є викликом до пробудження свідомості.
- **«Схаменіться! Будьте люди, бо лихо вам буде»** («Посланіє...»)
  - Цей заклик Шевченка є зверненням до всіх, хто зраджує народ і йде проти національних інтересів. Афоризм має викривальну силу, бо поет попереджає, що відмова від національних цінностей приведе до тяжких наслідків. Він нагадує про моральну відповідальність кожного українця.
- **«Нема на світі України, немає другого Дніпра»** («Сон»)
  - Шевченко підкреслює унікальність України, її культурну та духовну цінність. Афоризм є своєрідним нагадуванням про важливість збереження національної ідентичності, любові до рідної землі.

Кожен з афоризмів у творах Шевченка має сильну викривальну силу, оскільки поет використовує їх як інструмент для пробудження національної свідомості та засудження соціальної несправедливості.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Дискутуємо

1. На якій підставі ми називаємо поему «Сон» політичною? Аргументуйте.

- Поему **«Сон»** ми називаємо політичною через її **гостру критику політичної системи Російської імперії**, а також через аналітичне зображення соціальної несправедливості та пригнічення українського народу. Тарас Шевченко висміює імператора, царську владу і чиновників, показуючи їхню байдужість до страждань звичайних людей. Поет викриває **колоніальну політику Російської імперії** щодо України та інших поневолених народів, вказує на трагедію кріпацтва та жорстокість експлуатації. У сатирах на життя придворної еліти, розкішні палаци Петербурга і Сибір як місце заслання поет прямо вказує на політичне гноблення.

  За часів Шевченка поема «Сон» була надзвичайно сміливою і небезпечною, оскільки відкрито виступати проти влади було ризиковано. Твір відзначався радикальним змістом, який мав значний вплив на формування національної свідомості та критичного ставлення до імперського режиму. Тому «Сон» справедливо вважається політичною поемою.

2. Які містичні картини є в поемі «Сон»? Яка їхня ідейно-художня роль?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- У поемі «Сон» містичні картини з’являються як частина прийому сновидіння, що дозволяє Шевченкові відобразити гострі соціальні проблеми і зробити їх більш доступними для сприйняття. Наприклад:
  - **Польоти героя над Україною, Петербургом і Сибіром** – уявний політ через простір і час, що надає можливість побачити страждання і злидні людей під владою імперії.
  - **Картини пекла і фантастичні зображення царя і його оточення** – за допомогою цих образів Шевченко передає жорстокість і аморальність влади. Палаци і розкіш на тлі зубожіння народу стають метафоричним «пеклом», у якому мешкають цар та його піддані.

  Містичні картини підсилюють сатиричний і викривальний характер твору. Вони символізують неприродність політичного режиму, який гнітить народи. Завдяки прийому містики поема отримує універсальне значення: вона не тільки викриває конкретну історичну ситуацію, а й вказує на загальнолюдські питання свободи та моральної відповідальності.

3. Доведіть чи спростуйте думку, що «Посланіє...» Шевченка не втратило актуальності й нині.

- **«Посланіє» («І мертвим, і живим, і ненародженим…») Тараса Шевченка не втратило актуальності** й нині, оскільки

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

його тематика та ідеї залишаються важливими для українського суспільства та для загальнолюдської моралі. Шевченко в «Посланії» порушує такі теми, як:

- **Заклик до єдності українців**: Поет звертається до всіх українців із закликом до єднання, уникнення внутрішніх конфліктів та байдужості до рідної культури. Цей заклик залишається актуальним, адже для будь-якої нації важлива національна згуртованість.
- **Заклик до збереження рідної культури та мови**: Шевченко критикує тих, хто цурається своєї мови і культури, надаючи перевагу іноземним зразкам. Його заклик не втрачати національну ідентичність і шанувати рідне залишаємося значущим і в наші дні.
- **Засудження соціальної несправедливості та зрадництва**: Шевченко закликає до моральної відповідальності та сумлінності, засуджуючи корисливість і байдужість до народу. Його критика щодо зрадництва і нехтування народними інтересами є актуальною, адже боротьба за соціальну справедливість триває і нині.

Отже, **«Посланіє…» залишається актуальним**, адже нагадує про національні ідеали, необхідність підтримки культури, гідності, справедливості та єдності народу. Шевченкові слова звучать як заклик до свідомості і патріотизму, що актуальні у будь-якій епосі.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

ТЕМА ЖІНОЧОЇ ДОЛІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «НАЙКРАЩИЙ ДОКАЗ ВЕЛИКОЇ ГЕНІАЛЬНОСТІ ШЕВЧЕНКА»

запитання і завдання (с. 203-204)

Повторюємо

1. Хто є головним героєм творів «Наймичка», «Катерина», «Сон» («На панщині пшеницю жала...»), «Марія», «У нашім раї, на землі...»?

- У кожному з цих творів Тараса Шевченка головними героями є **жінки**, які стикаються з важкими випробуваннями життя, змушені боротися з соціальною несправедливістю та моральними викликами:
  - **«Наймичка»** – головна героїня Ганна, жінка, яка змушена віддати свою дитину на виховання іншим людям і прислужувати їм, приховуючи своє материнство.
  - **«Катерина»** – головна героїня Катерина, дівчина, що закохалася в москаля, але після зради коханого стикається з осудом суспільства і стає вигнанкою.
  - **«Сон» («На панщині пшеницю жала…») – жінка-кріпачка**, яка переживає важке життя кріпачки і мріє про краще майбутнє для своєї дитини.
  - **«Марія»** – головна героїня Марія, яка є символом материнства та самопожертви.
  - **«У нашім раї, на землі…»** – головна героїня – жінка, що відчуває страждання та приниження через кріпацьке становище і соціальні утиски.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

2. Про які події в жіночому житті згадує автор майже в усіх цих творах?

- У цих творах Шевченко часто звертається до **теми материнства, зради, самопожертви, суспільного осуду та важкого становища жінок**. Він показує, як героїні зазнають страждань через кріпацтво, соціальне приниження та несправедливість:
  - **Материнство та біль за долю дитини**: У «Наймичці» Ганна приховує своє материнство, щоб захистити сина. У «Сні» жінка мріє про краще майбутнє для своєї дитини, навіть працюючи в тяжких умовах.
  - **Зрада та соціальний осуд**: У «Катерині» головна героїня стає жертвою кохання, за яке її зрікається коханий і засуджує суспільство.
  - **Жертовність і віра в кращу долю для дітей**: У більшості творів Шевченко зображає жінок, які, попри всі життєві труднощі, прагнуть до щастя для своїх дітей.

3. Порівняйте долі Катерини й Ганни.

- Долі **Катерини** з однойменної поеми та **Ганни** з поеми «Наймичка» є схожими, оскільки обидві жінки зазнали страждань через кохання, яке принесло їм соціальний осуд та біль. Обидві героїні стали матерями поза шлюбом, і кожна з них була змушена жертвувати собою заради щастя своєї дитини:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Катерина** стає вигнанкою через свій зв'язок з москалем, зради і зневаги якого не витримує, і врешті кінчає життя самогубством, залишивши сина сиротою.
- **Ганна** приховує своє материнство, віддаючи сина на виховання чужим людям. Вона все своє життя працює у «власного» сина, залишаючись для нього наймичкою і не розкриваючи правду до своєї смерті. Ганна вибирає жертовний шлях, щоб її син не відчув суспільного осуду.

Таким чином, доля Катерини є більш трагічною, оскільки її боротьба завершується самогубством. Ганна ж виявляє стійкість і самопожертву, продовжуючи життя в тіні сина, заради якого приховує своє материнство.

4. Про що мріяли Шевченкові героїні? Зачитайте відповідні рядки.

- Шевченкові героїні мріяли про **щасливе майбутнє для своїх дітей**, про вільне життя без приниження і страждань. Наприклад, у вірші **«Сон» («На панщині пшеницю жала…»)** жінка-кріпачка мріє про спокій і світле майбутнє для своєї дитини:

«Тільки дівчатко / Та благало Боже, / Щоб не знало лиха, / Щоб не бачило крові / Та слізок гірких, / Як вона, невинно…»

- У поемі **«Катерина»** Катерина, навіть залишена коханим, мріє про те, щоб її син

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

не повторив її долі, щоб він виріс вільною людиною, не засудженою суспільством.

Шевченкові героїні мріють про життя, позбавлене злиднів, сорому і страждань, і прагнуть забезпечити своїм дітям гідне майбутнє. Їхні мрії відображають бажання надії і любові, що додають їм сили у ва

Міркуємо

1. Чому батьки вигнали з дому Катерину з немовлям? Чи засуджує їх автор?

- Батьки Катерини вигнали її з дому, оскільки вона порушила суспільні моральні норми того часу, народивши дитину поза шлюбом від москаля. Її вчинок був ганьбою для родини, і суспільні звичаї змусили батьків обрати суворе ставлення до доньки, щоб уникнути осуду громади.

Шевченко, проте, не засуджує батьків Катерини, він скоріше висловлює співчуття і засуджує жорстокість суспільства, яке змушує рідних відвертатися від своїх дітей. У творі відчувається біль Шевченка за трагічну долю Катерини, яка стала жертвою жорстоких соціальних звичаїв, але й жаль до її батьків, які, підкоряючись суспільним нормам, змушені вчинити так жорстоко.

2. Чому Ганна не могла сама ростити й виховувати сина?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Ганна, героїня поеми **«Наймичка»**, не могла самостійно ростити і виховувати сина, оскільки була самотньою і належала до бідного селянського прошарку. Як незаміжня мати, вона ризикувала накликати на дитину осуд та ганьбу. Тому вона віддає сина на виховання іншим людям, залишаючись для нього наймичкою. Такий вибір Ганни – це самопожертва заради добробуту її сина, щоб він виріс у повноцінній родині й не зазнав зневаги, пов'язаної з її становищем.

3. Знайдіть у прочитаних творах про жіночу долю узагальнювальні картини. Прочитайте та прокоментуйте їх.

- В узагальнювальних картинах про жіночу долю Шевченко змальовує тяжку долю української жінки, яка страждає через суспільні звичаї, зраду, приниження і самотність. В одному з найвідоміших образів, у вірші **«На панщині пшеницю жала...»**, Шевченко показує селянку-кріпачку, яка працює на панщині, мріючи про спокій і щастя для своєї дитини. Цей образ узагальнює страждання тисяч жінок, що вимушені терпіти важку працю, соціальну нерівність і приниження.

Інша узагальнювальна картина – з поеми **«Катерина»**, де зображено зневажену дівчину, яку суспільство відкинуло через її позашлюбну дитину. Цей образ викликає співчуття і символізує трагічну долю жінки, яка стає жертвою патріархальних звичаїв.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

4. Чим відрізняється біблійний сюжет про Богоматір від сюжету поеми «Марія»?

- У біблійному сюжеті Богоматір представлена як досконала та благословенна мати Ісуса Христа, яка народила дитину за Божим призначенням. Її образ уособлює чистоту, святість і жертовну любов. Цей образ Богоматері є символом святості, милосердя і божественної благодаті.

  У поемі **«Марія»** Шевченко переосмислює біблійний сюжет, створюючи образ земної жінки, яка зазнала великих страждань. У нього Марія – це не просто мати Христа, а символ усіх матерів, які страждають за своїх дітей, жертвуючи собою. Вона символізує любов і терпіння, але також – трагічну долю жінки, яка стикається з несправедливістю та болем. Шевченкова Марія – це уособлення усіх знедолених матерів, які проходять через випробування в житті.

Аналізуємо

1. У чому поет убачає трагедію Катерини? Обґрунтуйте свою думку.

- Шевченко бачить трагедію Катерини в тому, що вона стає жертвою суспільних норм і ганьби, які засуджують її за любов до чужинця та народження позашлюбної

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

дитини. Її почуття до москаля сприймаються суспільством як зрада, і після його зради Катерина втрачає підтримку рідних, стає вигнанкою, залишеною з немовлям на руках. У відчаї вона намагається знайти коханого, але, зрозумівши, що її почуття було проігнороване, втрачає сенс життя і накладає на себе руки. Поет показує, що суспільний осуд і приниження є не меншими трагедіями для Катерини, ніж сама зрада, і саме це засудження призводить її до загибелі. Через її образ Шевченко викриває жорстокість соціальних норм, що приносять жінкам страждання.

2. Чому Ганна тільки перед смертю відкрила Маркові трагічну таємницю?

- Ганна, героїня поеми «Наймичка», відкрила Маркові таємницю свого материнства тільки перед смертю, тому що все життя прагнула зберегти його від осуду і ганьби. Вона принесла велику жертву, погодившись стати наймичкою у власного сина, щоб забезпечити йому гідне життя і приховати своє позашлюбне материнство. Відкриваючи таємницю лише на порозі смерті, Ганна висловлює свою глибоку любов і самопожертву, а також прагне, щоб син знав правду і пам’ятав про неї після її смерті. Це стає кульмінаційним моментом, що розкриває всю силу материнської любові.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

3. Доведіть, що Шевченко глибоко шанував і уславлював жінку-матір, жінку-покритку.

- Шевченко у своїх творах, таких як «Катерина» і «Наймичка», створює образи жінок-матерів та жінок-покриток з великою пошаною і співчуттям, підкреслюючи їхню моральну силу, жертовність і здатність любити, попри страждання та осуд. Наприклад, Катерина є втіленням самовідданої любові до свого сина, вона стає вигнанкою, але не втрачає людяності та материнського тепла. Ганна з «Наймички» жертвує власним щастям і приймає роль наймички, щоб забезпечити щасливе майбутнє синові.

  Шевченко зображує їхні страждання не як покарання за «провину», а як результат жорстокого суспільного осуду. Він зображає їх як благородних і сильних жінок, яких варто шанувати за їхню любов та відданість, виступаючи проти несправедливого ставлення до жінок-покриток у суспільстві.

4. Визначте роль і значення епіграфа до поеми «Марія».

- Епіграф до поеми **«Марія»** взятий з Біблії – це уривок, що розповідає про долю Діви Марії, матері Ісуса Христа. Цей епіграф підкреслює головну ідею твору – **жертовність, чистоту та святість материнства**. Шевченко порівнює земних

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

матерів, які зазнали страждань через своїх дітей, із образом Богоматері, щоб підкреслити важливість материнської любові і зобразити їхній біль як частину священної місії.

Роль епіграфа полягає в тому, щоб підготувати читача до філософського і морального осмислення образу матері, який розкривається в поемі. Шевченко показує, що, як і Марія з біблійного сюжету, кожна мати, котра жертвує собою заради дитини, заслуговує на повагу і шану.

Дискутуємо

1. Чому тема жіночої долі стала наскрізною у творчості Тараса Шевченка? У яких вивчених раніше творах він звертався до образу жінки?

- Тема жіночої долі стала наскрізною в творчості Тараса Шевченка через його **глибоке співчуття до страждань жінок** і відчуття їхнього важкого становища у суспільстві. В українській культурі жінка-матір і жінка-покритка часто ставала жертвою суспільних упереджень, зрад і економічної несправедливості. Шевченко бачив ці проблеми і співчував жінкам, яких соціальні норми та правила засуджували за «провини», пов’язані з материнством поза шлюбом, зрадою коханих чи втратою підтримки родини.

До образу жінки Шевченко звертається у таких творах, як **«Катерина»**, де зображено

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

трагедію жінки, що стає вигнанкою через кохання до чужинця, а також у **«Наймичці»**, де жінка-матір приносить себе в жертву заради благополуччя дитини. Також у віршах «На панщині пшеницю жала...» і «Марія» поет показує страждання жінки, яка переживає важкі умови, але не втрачає своєї сили та любові до дітей. Ці твори підкреслюють важливість та велич материнської самопожертви та глибоке співчуття до зневажених жінок.

2. Пригадайте події Шевченкового життя, пов'язані з творами цієї тематики. Як вони позначилися на конкретних творах?

- Деякі події з життя Шевченка, такі як **його власне сирітське дитинство та близьке спілкування з кріпаками**, вплинули на його співчутливе ставлення до жінок з народу. Він бачив страждання і важке становище кріпачок та наймичок, для яких життя було постійною боротьбою. Також певні особисті переживання, зокрема його романтичні почуття та прагнення створити родину, вплинули на особисте розуміння долі жінки, її ролі у суспільстві та сім'ї.

Наприклад, перебування Шевченка в Петербурзі та спілкування з освіченими людьми з української інтелігенції посилили його прагнення говорити про соціальні проблеми. Це дало змогу звернути увагу на трагічні долі жінок, зокрема в поемах **«Катерина»** та **«Наймичка»**, де показано,

МАТЕМАТИКА-ВОМА.ORG

як жінки страждають від соціальних і культурних обмежень.

3. Що написав би Шевченко про долю сучасної української жінки?

- Якби Шевченко жив у наш час, ймовірно, він продовжував би захищати права жінок, привертаючи увагу до їхніх проблем. Сучасна українська жінка все ще стикається з викликами: поєднанням ролей матері та професіонала, проблемами гендерної нерівності, обмеженими можливостями у певних галузях і навіть викликами війни. Шевченко, ймовірно, звернувся б до теми **сили жінок у воєнний час, відданості своїм дітям, мужності і здатності боротися за свою свободу**.

  Він міг би писати про важливість самореалізації сучасної жінки, її прагнення до визнання та самостійності, як у родині, так і в суспільстві. Його поезія, ймовірно, закликала б шанувати і поважати жінок за їхній внесок у розвиток України.

4. Виокремте крилаті вислови з творів про жіночу долю і напишіть творчу роботу, обравши за тему один з них.

- Ось декілька крилатих висловів з творів Шевченка, присвячених жіночій долі:
  - **«Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями...»** («Катерина»)
  - **«Слово правди устає, матері обмиє»** («Марія»)
  - **«Доле, де ти, доле?»** («Наймичка»)

МЕНЕЛКА-ДОМА.ORG

Наприклад, тема творчої роботи на основі першого вислову може бути: **«Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями...» як заклик Шевченка до збереження національної ідентичності і захисту української жінки».**

ЛІРИКА ПЕРІОДУ АРЕШТУ ТА ЗАСЛАННЯ Й ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАСЛАННЯ

запитання і завдання (с. 207)

Повторюємо

1. Коли був написаний кожен із щойно прочитаних творів?

- **«Катерина»** – написана у 1838 році.
- **«Наймичка»** – створена у 1845 році.
- **«Сон» («На панщині пшеницю жала…»)** – написаний у 1858 році.
- **«Марія»** – поема написана у 1859 році.
- **«У нашім раї, на землі…»** – написана у 1849 році.

2. Вивчіть напам’ять вірш «Доля».

Для вивчення можу навести початок цього вірша:

«Ти не лукавила зі мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку…»

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Це лише уривок; для запам’ятовування краще читати весь текст повністю, розбиваючи його на частини.

3. Частиною якого триптиха є вірш «Доля»?

- Вірш **«Доля»** є частиною **«Триптиха» Тараса Шевченка**, до якого також входять вірші **«Муза»** і **«Слава»**. У цьому триптиху Шевченко осмислює свій життєвий шлях, місію поета та значення творчості, звертаючись до тем особистої долі, натхнення та спадку.

Міркуємо

1. Продовжте розпочату фразу: «Зразок пейзажної лірики Шевченка – це...»

- «Зразок пейзажної лірики Шевченка – це вірш **«Садок вишневий коло хати»**. У цьому творі поет змальовує український сільський пейзаж, що символізує спокій і затишок, викликає почуття гармонії з природою та любові до рідної землі. Через пейзажні образи Шевченко передає щемну тугу за рідним краєм, близькість до природи та красу української землі».

2. Як поет ставиться до своєї долі? На підставі якої поезії можна зробити такі висновки?

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- Шевченко має **амбівалентне ставлення до своєї долі** – він водночас відчуває вдячність і смуток. У вірші **«Доля»**, що є частиною триптиха, він звертається до своєї долі як до близького друга, визнаючи її роль у своєму житті та визнанні його як поета. Він дякує долі за те, що вона привела його до творчості і відкрила йому шлях до усвідомлення свого місця у світі, але також усвідомлює її суворість і тягар, які принесли йому безліч страждань.

  Вірш «Доля» дозволяє зробити висновок, що Шевченко приймає свою долю з певною вдячністю, хоча розуміє, що вона була складною і важкою. Доля стала джерелом його натхнення, але і причиною його болю.

3. Який ідеал людського життя Шевченко змалював у поезії «Росли укупочці, зросли...»?

- У поезії **«Росли укупочці, зросли...»** Шевченко змальовує **ідеал людського життя, заснований на родинній єдності, щирій любові та гармонії між подружжям**. У цьому творі він описує ідилічне життя пари, яка все робить разом і підтримує одне одного від юності до старості. Поет акцентує на теплоті стосунків, духовній близькості та підтримці впродовж усього життя.

  Цей ідеал підкреслює значення простих людських радощів, справжньої взаємної любові і родинного затишку як

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

найважливіших цінностей у житті. Шевченко показує, що справжнє щастя і гармонія досягаються через любов, взаєморозуміння і відданість, що є основою його уявлення про ідеальне життя.

Аналізуємо

1. Розкажіть про обставини написання поезії «Росли укупочці, зросли...». Аргументуйте.

- Поезія **«Росли укупочці, зросли...»** була написана Тарасом Шевченком у період його заслання, коли він знаходився далеко від рідної землі. В цей час поет відчував глибоку тугу за близькими та рідним краєм. Вірш був створений в атмосфері самотності, що посилювало його мрії про просте людське щастя та родинний затишок, яких він був позбавлений. У цьому творі Шевченко зображує ідеал подружнього життя, про яке сам міг лише мріяти, оскільки через складні життєві обставини йому не вдалося створити сім'ю. Вірш відображає його глибоке бажання гармонії, тепла і близьких стосунків, що контрастує з реальністю його життя. Це надає твору особливої ліричної та інтимної глибини.

2. Які рядки в поезії «Доля» ви вважаєте найважливішими і чому?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- У поезії «Доля» особливо важливими є рядки:

  «Ти не лукавила зі мною,
  Ти другом, братом і сестрою
  Сіромі стала.»

  Ці рядки мають значення, оскільки вони розкривають ставлення Шевченка до своєї долі. Він звертається до неї як до близького друга, навіть сестри, який підтримував його в найважчі моменти життя, допомагав знайти своє місце в світі. Шевченко визнає, що хоч доля була жорсткою, вона не була фальшивою чи зрадливою. Через ці рядки відчувається, що Шевченко не шкодує про своє життя, незважаючи на випробування. Він приймає свою долю і визнає її як силу, що формувала його як людину і поета.

3. Доведіть, що вірш «Росли укупочці, зросли...» є зразком інтимної лірики Шевченка.

- **«Росли укупочці, зросли...»** є зразком інтимної лірики, оскільки у ньому Шевченко звертається до теми кохання, сімейного щастя та гармонійного життя подружжя. Він зображує ідеальну пару, яка пройшла життєвий шлях разом, підтримуючи одне одного і знаходячи щастя в простих речах. Цей вірш передає теплі, ніжні почуття та зворушливий погляд на стосунки між двома людьми, що залишилися вірними одне одному.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Шевченко оспівує справжню, духовну близькість і любов, що триває протягом усього життя, що є важливими темами для інтимної лірики. Вірш, написаний простою, але виразною мовою, акцентує на важливості щирих і теплих людських почуттів, що є характерними рисами інтимної лірики.

Дискутуємо

1. Підтвердьте або спростуйте думку, що кожен з вивчених щойно ліричних творів пов'язаний з тими подіями, які в цей час відбувалися в житті Шевченка (автобіографізм образу ліричного героя).

- **Думка про автобіографічність ліричного героя в творах Шевченка є правдивою**. Більшість його поезій, особливо написаних під час заслання та після нього, тісно пов'язані з його особистими переживаннями, тугою за рідним краєм, ідеями свободи та боротьби з несправедливістю. Наприклад:
  - У поезії **«Доля»** Шевченко звертається до своєї долі, розмірковуючи над труднощами і випробуваннями, що він зазнав, але висловлює вдячність за те, що вона привела його до літературного і громадського шляху.
  - У творі **«Росли укупочці, зросли...»** поет розмірковує про ідеал родинного щастя,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

якого він сам ніколи не мав, але якого щиро бажав і прагнув.

- Під час заслання Шевченко також створив твори, де виражав біль і розчарування важкими умовами та суворою реальністю, яку він переживав, як у вірші **«Сон»**. Власні почуття та досвід заслання тісно вплинули на тематику цих творів.

Таким чином, автобіографізм ліричного героя Шевченка є одним із основних засобів, через який поет передавав власні переживання і глибокий зв'язок зі своєю долею.

2. Тема дискусії: «Слава в житті творчої особистості».

- У дискусії на цю тему можна обговорювати, яку роль слава відіграє для творчої особистості, як її вплив змінюється залежно від суспільних умов і особистих цінностей митця. Наприклад:
- **Слава як відповідальність**: Для багатьох митців слава є не просто визнанням їхніх здобутків, а й зобов'язанням. У випадку Шевченка його слава в Україні стала важливим елементом національного відродження, тому він сприймав свій творчий шлях як служіння народу.
- **Слава як важке випробування**: Слава може також ставити митця у складні обставини. Для Шевченка його популярність і гострі ідеї зробили його ворогом імперської влади, що спричинило численні труднощі, включаючи заслання.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Слава і моральна відповідальність**: Справжні творчі особистості, як Шевченко, використовують славу для досягнення вищих моральних цілей і впливу на суспільство. Слава для них є не тільки джерелом особистого задоволення, а й можливістю викликати суспільні зміни.

3. Які почуття переповнювали поета, коли він писав твори на засланні й потому? Як ви змогли це з'ясувати?

- Почуття, які переповнювали Шевченка під час заслання, включали **біль, тугу, розчарування, а також силу віри і надії**. Творчість цього періоду наповнена образом рідного краю, символами боротьби, відчуттям самотності та надією на краще майбутнє для України. Наприклад:
  - У віршах, написаних на засланні, як-от **«Мені однаково, чи буду...»**, відчувається його байдужість до власної долі, готовність пожертвувати собою заради свободи українського народу.
  - Вірш **«Доля»** також показує складні почуття поета – він одночасно розчарований, але й вдячний своїй долі, адже вона дала йому творчий шлях, на якому він міг виразити свій біль за поневолену Україну.

Ці почуття можна з'ясувати, аналізуючи образи, символи та загальний тон творів цього періоду, що передають глибокий внутрішній конфлікт між болем, тугою за

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

рідним краєм і одночасно незламною вірою у свою місію як поета і патріота.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І БІБЛІЯ

запитання і завдання (с. 211)

Повторюємо

1. Чи цікавився Шевченко Біблією? Які легенди, сюжети лягли в основу його творів?

- Так, Тарас Шевченко **глибоко цікавився Біблією**, черпаючи з неї натхнення, образи та моральні уроки для своєї творчості. Біблійні мотиви допомагали йому передавати моральні ідеї та викривати несправедливість, розкривати теми страждань, жертовності й надії. Біблійні легенди і сюжети лягли в основу таких його творів, як **«Марія»**, де він переосмислив образ Богоматері; у віршах **«Ісаія. Глава 35»** він використав пророчі мотиви, порівнюючи страждання українського народу з біблійними випробуваннями; а також у поемі **«Кавказ»** Шевченко звертається до образу Прометея, що перегукується з біблійними темами жертовності.

2. Які біблійні мотиви використав у своїй творчості Тарас Шевченко?

- Шевченко використовував **різноманітні біблійні мотиви**:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Мотив пророків**: У віршах, таких як **«Ісаія. Глава 35»**, Шевченко звертається до образу біблійного пророка Ісаї, висловлюючи своє бачення справедливості та свободи. Він порівнює себе з пророком, який говорить правду своєму народу.
- **Жертовність і страждання**: У поемі **«Марія»** Шевченко використовує образ Богоматері як символ жінки-матері, що жертвує собою заради своїх дітей і символізує усіх страждаючих жінок.
- **Боротьба добра і зла**: У поемі **«Сон»** Шевченко звертається до біблійного образу боротьби добра і зла, критикуючи імперську владу, яка пригноблює народи. Через ці мотиви поет показує моральний обов'язок людини протистояти злу і дотримуватися правди.
- **Воскресіння і надія на спасіння**: Шевченко часто звертається до теми духовного воскресіння і спасіння народу, вірячи у його пробудження та свободу.

3. Які образи з Біблії є у творах Кобзаря?

- У творах Шевченка можна знайти такі біблійні образи:
- **Богоматір (Марія)**: У поемі **«Марія»** Шевченко звертається до образу Богоматері, переосмислюючи її як символ терплячої матері, яка страждає за свого сина і втілює страждання багатьох українських матерів.
- **Ісая і пророки**: У вірші **«Ісаія. Глава 35»** Шевченко використовує образ Ісаї, передаючи власні пророчі погляди на

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

майбутнє українського народу і його визволення.

- **Прометей**: У поемі **«Кавказ»** образ Прометея, хоч і не є біблійним, набуває рис християнського мученика і символізує страждання і незламність народів Кавказу.
- **Ангели і грішники**: У творах Шевченка присутні образи ангелів і грішників, що часто служать символами добра і зла, відповідно. Через ці образи він висловлює свою критику гнобителів та співчуття пригнобленим.

Міркуємо

1. Визначте жанри творів «Давидові псалми» та «Ісаія. Глава 35».

- **«Давидові псалми»** Тараса Шевченка можна віднести до жанру **ліричної поезії з елементами перекладу і переспіву** біблійних текстів. Шевченко, звертаючись до псалмів Давида, не просто перекладає, а інтерпретує їх, додаючи особисті переживання та національні мотиви, що надає його творам викривального й патріотичного забарвлення.
- **«Ісаія. Глава 35»** також є **поетичним переспівом** біблійного тексту, зокрема пророцтва Ісаї. У цьому творі Шевченко використовує пророцький стиль, наближений до біблійного, для вираження надії на визволення народу, поєднуючи біблійний жанр із національною ідеєю.

MATEMATIKA-DOMA.ORG

2. Яка провідна ідея твору «Ісаія. Глава 35»?

- Провідна ідея твору **«Ісаія. Глава 35»** – це **надія на визволення і відродження народу**, звільнення від поневолення та духовне оновлення. Шевченко використовує образи, взяті з біблійного тексту Ісаї, щоб передати ідею майбутнього процвітання та свободи для українців, зокрема свободу від гноблення Російської імперії. Він малює картини відновлення справедливості та рівності, вірячи, що прийде час звільнення, коли народ зможе жити у злагоді й духовній чистоті.

3. Які теми «Давидових псалмів» виявилися найближчими для Шевченка?

- Найближчими темами з **«Давидових псалмів»** для Шевченка були:
  - **Тема страждання і молитви про допомогу**: Як і Давид, Шевченко часто звертається до Бога в своїх творах, висловлюючи біль за свій народ і прохаючи про підтримку та захист для пригноблених.
  - **Боротьба з несправедливістю**: Шевченко, як і біблійний Давид, засуджує несправедливість і тиранію, закликаючи до морального пробудження та опору.
  - **Покаяння і прощення**: Шевченка приваблювала тема покаяння, що дозволяє людині звільнитися від гріхів та очиститися духовно, знайти новий шлях до Бога.
  - **Віра в Божу справедливість**: Шевченко, як і псалмоспівець Давид, виражає віру, що

МЕТЕЛИКА-ДОМА.ORG

Бог зрештою покарає зло і відновить правду, звільнивши свій народ від поневолення та страждань.

Через ці теми Шевченко передає власні переконання, виражає духовну боротьбу, а також надію на відродження і звільнення України, зберігаючи моральну чистоту та національну гідність.

Аналізуємо

1. Проаналізуйте лексику біблійних творів Кобзаря. У чому її особливості?

- Лексика біблійних творів Шевченка вирізняється **урочистістю, поетичністю та піднесеністю**. Він використовує **архаїзми, високий стиль** та **образні вислови**, характерні для Святого Письма, що надає його творам відчуття величі й духовності. Слова й фрази, взяті з церковнослов'янської традиції, підсилюють зв'язок з біблійним контекстом і створюють відчуття священності та пророчої значущості.

Наприклад, в **«Ісаії. Главі 35»** зустрічаються слова на зразок «веселитимуться пустині і висхла земля», «побачать славу Господа», що надає тексту піднесеності та глибокого релігійного змісту. Така лексика не тільки надає творові особливого звучання, а й підкреслює універсальність теми.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Шевченко вміло використовує мову, щоб передати віру в моральне відродження, а також звертається до читача, надаючи своїм творам виразно українського колориту і закликаючи до пробудження національної свідомості.

2. Доведіть, що Шевченко у своїх творах доповнює біблійні мотиви соціальними. Процитуйте відповідні уривки з текстів.

- Шевченко доповнює біблійні мотиви соціальними, поєднуючи духовні образи з реаліями гноблення українського народу. Наприклад, у творі **«Ісаія. Глава 35»** він не лише говорить про духовне оновлення, а й про визволення українців від соціального та національного пригноблення:

  «І вернуться знімілії // Словеса молитви;
  І обніме бранців, // І поцілує сиріт».

  У цьому уривку Шевченко наголошує на темі визволення «бранців» та повернення рідної мови – це вже не тільки духовна, а й соціальна надія на свободу українського народу.

  У **«Давидових псалмах»** Шевченко виявляє критичне ставлення до тих, хто пригноблює простий люд, та засуджує несправедливість:

  «І не один князь, // А князі всього світа,
  Що на людях правду кують, // А на себе лантухи мідних…»

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Тут поет використовує біблійні образи для засудження соціальної несправедливості, вказуючи на лицемірство та аморальність правителів, які використовують народ. Таким чином, Шевченко доповнює біблійні теми боротьбою за соціальні права та правду.

3. Проаналізуйте епізоди з творів «Ісаія. Глава 35» і «Давидові псалми», у яких Шевченко малює картини майбутнього життя своїх співвітчизників. Що прагнув бачити поет у майбутньому?

- У **«Ісаї. Главі 35»** Шевченко малює майбутнє як час відновлення та процвітання української землі. Він описує образи «веселитимуться пустині», «стануть розцвітати лани», що символізує повернення добробуту та духовного відродження. Шевченко прагне бачити свій народ вільним, об'єднаним та вільним від гноблення, де кожна людина знайде підтримку й мир.
- У **«Давидових псалмах»** Шевченко також мріє про правду та справедливість для українців. Його образи «цілющі ріки», «князь з правдивими словами» символізують суспільство, у якому панує правда і немає місця для гноблення та несправедливості. Шевченко прагне бачити українців духовно і соціально вільними, здатними жити у злагоді зі своєю культурою та національною гідністю.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Дискутуємо

1. Чи погоджуєтеся ви з думкою Михайля Семенка щодо Шевченка і «Кобзаря»?

- Думка Михайля Семенка про Шевченка як «примітивного» митця та «Кобзаря», що нібито втратив актуальність, є односторонньою і навмисно провокаційною. На початку XX століття футуристи, до яких належав і Семенко, активно шукали нові підходи до мистецтва, намагаючись відійти від традицій, часто різко висловлюючись щодо класичної спадщини. Однак, незважаючи на новаторство футуризму, «Кобзар» і творчість Шевченка не втратили актуальності й далі надихали покоління, зокрема під час національно-визвольної боротьби та протистояння соціальній несправедливості.

  У той час, коли Семенко вважав Шевченка неактуальним, українська інтелігенція та звичайні люди, які боролися за національне відродження, бачили в Шевченку джерело національної гідності та єднання. Навіть у XX столітті і в сучасності Шевченко залишається символом української ідентичності та свободи. Його творчість не обмежується виключно культом, вона також витримує інтерпретації в нових контекстах, що і є ознакою її життєздатності. Отже, я вважаю, що Семенкова думка мала на меті полеміку,

МЕТЕЛИКА-ДОМА.ORG

але не врахувала впливу Шевченка на свідомість і душу українського народу.

2. Доведіть або спростуйте думку, що Кобзар обирав здебільшого ті біблійні сюжети й мотиви, які мали очевидні паралелі з історією України.

- Шевченко дійсно обирав біблійні сюжети, які мали **очевидні паралелі з історією та стражданнями України**. Наприклад, у «Давидових псалмах» він використовує образи й мову псалмоспівця Давида, щоб висловити біль і надію на порятунок народу. Через біблійні мотиви страждань, переслідування та надії на визволення Шевченко говорить про національні трагедії України – гноблення, соціальну несправедливість та мрії про свободу.

  У творі **«Ісаія. Глава 35»** Шевченко також бачить паралель між біблійними пророцтвами про звільнення та відродження і майбутнім України. Він змальовує визволення і благоденство як нагороду за терпіння і боротьбу. Таким чином, обираючи сюжети з Біблії, Шевченко вмів втілювати у них соціальні та національні теми, роблячи їх доступними і актуальними для своїх співвітчизників.

3. Чому, на ваш погляд, Біблія впродовж тисячоліть лишається могутнім джерелом сюжетів, мотивів, образів для світового письменства, музики, живопису?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Біблія залишається могутнім джерелом сюжетів, мотивів і образів для світової культури, оскільки вона розкриває **універсальні теми** – любов, віру, жертовність, боротьбу добра і зла, надію та страждання. Її символи та сюжети легко адаптуються до різних історичних контекстів і культурних реалій.

  Крім того, Біблія має глибокий вплив на колективну свідомість багатьох народів, тому художні образи з Біблії завжди викликають емоційний відгук. Історії про моральний вибір, страждання та спасіння є близькими багатьом поколінням, тому що вони відображають життєвий досвід людини в будь-який час. Біблійні сюжети продовжують бути актуальними як у релігійному, так і в соціальному та філософському аспектах, що робить їх невичерпним джерелом натхнення для письменників, художників і композиторів.

СВІТОВА ВЕЛИЧ ШЕВЧЕНКА «ТОГО ВЕЛИКОГО ВОГНЮ І СМЕРТЬ НЕ ПОГАСИЛА»

запитання і завдання (с. 215-216)

Повторюємо

1. Який внесок зробив Шевченко у вітчизняну культуру?

- Тарас Шевченко зробив надзвичайний внесок у вітчизняну культуру, заклавши

МАТЕМА-ДОМА.ORG

основи **сучасної української літератури** та **літературної мови**. Його твори стали символом боротьби за свободу, національну самосвідомість і гідність українського народу. Шевченко підняв теми кріпацтва, соціальної та національної несправедливості, закликав до єднання та самоповаги, що допомогло формуванню національної ідентичності.

У його поезії і мистецтві відображені народні традиції, фольклор, духовні цінності українців. Шевченко також був художником, що створив понад 800 робіт, зокрема портретів і пейзажів, які візуально зберегли образи української культури та природи. Його творчість мала потужний вплив на подальші покоління митців і письменників, серед яких – Іван Франко, Леся Українка, Ольга Кобилянська. Він став невід'ємною частиною національного відродження і залишається символом незламного духу українського народу.

2. Чиї відгуки про творчість Шевченка вам особливо запам'яталися й чому?

- Серед численних відгуків про творчість Шевченка особливо запам'ятовуються слова **Івана Франка**, який назвав Шевченка «великим революціонером словом». Франко підкреслював, що Шевченко не просто відтворював реалії свого часу, але й був лідером у боротьбі за права народу, закликаючи до соціальної та національної боротьби.

MATEMATIKA-DOMA.ORG

Також запам'ятовуються слова **Лесі Українки**, яка відзначала глибоку емоційність і силу Шевченкової поезії. Вона наголошувала, що Шевченко вмів глибоко розкривати почуття свого народу, передавати біль і тугу, радість і надію. Леся Українка також підкреслювала, що його творчість єднає людей, надає сили і надихає на боротьбу.

Ці відгуки важливі, оскільки відображають не тільки захоплення Шевченковою поезією, а й усвідомлення його творчої та громадської ролі у формуванні української національної свідомості та мистецьких традицій.

Міркуємо

1. На чому наголошують представники інших культур – шанувальники творчості Шевченка?

- Представники інших культур, які шанують творчість Тараса Шевченка, наголошують на його **універсальності, боротьбі за права людини, свободі та справедливості**. Його поезія виходить за межі національних рамок, звертаючись до загальнолюдських цінностей, таких як людська гідність, любов до рідної землі та відстоювання прав пригноблених. Наприклад, у Польщі Шевченка часто порівнюють з Адамом Міцкевичем, оскільки обидва поети стали символами

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

боротьби за свободу своїх народів. Польський поет Юліуш Словацький відзначав силу Шевченкового слова і його патріотизм, який близький і зрозумілий іншим народам.

Також шанувальники з різних країн відзначають його **глибокий гуманізм** і **особливе бачення людини**, що робить його творчість актуальною і зрозумілою в різних культурних контекстах. Шевченка називають «поетом універсальної свободи» в багатьох країнах, де його поезія допомагає підтримувати прагнення до справедливості, що робить його актуальним для різних поколінь.

2. Окресліть здобутки Кобзаря в царині малярства, зв'язок його творчості з музичним мистецтвом. Проілюструйте свою відповідь цитатами з поезій.

- У царині **малярства** Тарас Шевченко залишив величезний спадок, що налічує понад 800 робіт, серед яких портрети, пейзажі та жанрові сцени. Як художник, Шевченко здобув академічну освіту в Петербурзькій Академії мистецтв, де отримав звання академіка гравірування. Його портрети та сцени з українського побуту передають дух і красу України, зокрема робота «Катерина», яка, як і однойменний поетичний твір, символізує тяжку долю жінки. Шевченкові малярські роботи глибоко пов'язані з темами, що відображають українське життя, побут і

MATEMATIKA-DOMA.ORG

природу, часто наповнені національною символікою.

- **Зв’язок з музичним мистецтвом** простежується у Шевченкових поезіях, які згодом були покладені на музику, ставши піснями, романсами й кантатами. Поезії «Реве та стогне Дніпр широкий», «Заповіт», «Думи мої, думи мої» знайшли відгук у композиторів Миколи Лисенка, Якова Степового, Кирила Стеценка. Музичність віршів Шевченка яскраво передана у мелодійній ритміці та глибині почуттів. Він писав:

«Співай, як брати,
Що гинули в кандалах,
Як з неволі тяжкої,
З тяжкого гніту,
Як розбиває кайдани
Слово святе…»

Цей уривок відображає емоційну і патріотичну силу його поезії, яка, як і пісня, закликає до боротьби за свободу. Шевченкові вірші стали основою для народних пісень, романсів і навіть хорових творів, що підсилюють враження його поезії, зверненої до широкої аудиторії.

Аналізуємо

1. Яку творчу спадщину залишив нам Шевченко в царині прози, драматургії?

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- У царині **прози** Тарас Шевченко залишив значний внесок, зокрема **автобіографічну повість** та **прозові твори**, які відображають українське життя та національну боротьбу. Серед його найвідоміших прозових творів – **повісті «Художник», «Близнюки», «Княгиня», «Наймичка»** та інші. Вони містять автобіографічні елементи, критичні роздуми про суспільство, соціальну несправедливість і долю українського народу. Написані російською мовою, ці твори все одно просякнуті українським духом і спрямовані на захист національних цінностей.
- У **драматургії** Шевченко створив п’єсу **«Назар Стодоля»**, яка є однією з перших в українській драматургії. Це історична драма, у якій він розкриває тему кохання, боротьби за волю і правду, водночас критикуючи соціальні негаразди. Головні герої драми символізують патріотизм і відданість своїй батьківщині, що перегукується з іншими творами Шевченка.

Проза і драматургія Шевченка збагачують його поетичну спадщину, адже вони розкривають його як глибокого мислителя, котрий розглядав різноманітні соціальні, політичні та особисті теми не лише в поезії, але й у прозі та драмі.

2. Чому, на вашу думку, творчість Шевченка відома всьому світові?

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- Творчість Шевченка відома всьому світові завдяки **універсальним ідеям свободи, правди, любові до рідної землі та боротьби за справедливість**, які є зрозумілими для людей у різних культурах. Шевченко, як поет-борець, символізує національний дух, невтомне прагнення до волі та незалежності, що стало близьким багатьом народам. Його творчість відображає глобальні теми пригнобления, соціальної несправедливості і необхідності опору тиранії, що робить її надзвичайно актуальною в різних історичних контекстах.

  Крім того, Шевченко став символом української національної культури, і його творчість активно перекладалася на інші мови, що розширило її вплив. Багато видатних культурних діячів різних країн знаходили в його поезії близькі для себе теми та натхнення. Таким чином, Шевченко став не лише українським, а й світовим культурним феноменом, якого пам’ятають і шанують за його внесок у розвиток людства та культурну спадщину.

Дискутуємо

1. Порівняйте актуальність творів Шевченка в добу їх творення і в наш час. Чи відбулись якісь зміни?

- **Актуальність творів Шевченка** у добу їх створення була неймовірно високою, адже вони піднімали питання національної

MATEMATIKA-DOMA.ORG

свободи, соціальної справедливості та відстоювання прав народу в умовах панщини й російської імперської гноблення. Шевченко пробуджував національну свідомість українців, закликав до боротьби проти соціальної нерівності та підтримки рідної культури, мови й традицій.

У наш час його твори залишаються **надзвичайно актуальними**. Проблеми, які він порушував, такі як питання національної ідентичності, права українського народу, свободи та гідності, знову стали важливими в умовах боротьби за незалежність і культурну самобутність України. Теми визволення, єдності та національної свідомості, які він оспівував, знову відчуваються в сучасному українському суспільстві, що стикається з викликами. Тому, хоча історичні умови змінилися, актуальність тем Шевченка для українців не зникла, а набула нових відтінків і глибини.

2. Чи актуальна творчість Тараса Шевченка в незалежній Україні, за яку він, власне, боровся?

- Так, **творчість Шевченка залишається актуальною в незалежній Україні**, оскільки він висловлював глибинні почуття національної гідності, любові до рідної землі та боротьби за свободу, які і сьогодні є важливими для українців. У своїх творах Шевченко ставив важливі питання про

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

відповідальність за націю, збереження культурної спадщини та права народу на самовизначення. У незалежній Україні Шевченка сприймають не лише як національного поета, а й як морального авторитета, символа єдності та захисника прав українців.

Багато його віршів, як-от **«Заповіт»** або **«Кавказ»**, сьогодні сприймаються як заклики до підтримки державності, відстоювання незалежності та згуртованості українського суспільства. Шевченкова боротьба за права українців залишається актуальною, адже у світі, де нація продовжує відстоювати свої цінності та культурну унікальність, його слова знаходять відгук у серцях людей.

3. З якими словами звернувся б Шевченко до наших сучасників, до керівників нашої країни?

- Якщо б Шевченко мав можливість звернутися до наших сучасників, він, ймовірно, закликав би до **пошани до рідної землі, національної єдності та моральної відповідальності за майбутнє України**. Він міг би сказати щось на кшталт:

«Люди добрі, не забувайте рідну землю й свою історію, бо без них ви як дерево без коріння. Гартуйте дух і працюйте для блага всього народу, а не власної вигоди. Єднайтеся та підтримуйте одне одного, як

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

рідних, бо лише у єдності – наша сила й свобода».

До керівників країни Шевченко, можливо, звернувся б із закликом служити народу, а не власним інтересам, нагадуючи їм про важливість правди і честі:

«Пам'ятайте, що вас обрали не для себе, а для людей, для захисту землі, що вас зростила. Живіть для рідного краю, і нехай ваша влада буде з народу і для народу, як заповіт чесної долі».

Шевченко, з його високою моральною вимогливістю і турботою про справедливість, і сьогодні б став на боці народу, закликавши до відповідальності, гідності та справедливості.

«НЕХАЙ ЗА НАС НАШЕ ДІЛО ГОВОРИТЬ»

запитання і завдання (с. 221-222)

Повторюємо

1. Хронологічна таблиця життєвого і творчого шляху Пантелеймона Куліша

Рік	Подія
1819	Народився 7 серпня в селі Вороніж, Сумщина (тоді Чернігівська губернія).
1839	Вступає до Київського університету, але через фінансові

МАТЕМАТІКА-ДОМА.ORG

Рік	Подія
	труднощі змушений залишити навчання.
1841	Публікація першого літературного твору «Малоросійські анекдоти».
1843–1845	Працює вчителем у Луцьку, а пізніше у Києві та Петербурзі.
1845	Знайомство з Тарасом Шевченком і Миколою Костомаровим, яке суттєво вплинуло на його творчість та національну ідентичність.
1846	Співзасновник Кирило-Мефодіївського братства. Написав «Записки о Южной Руси», збірку наукових та літературних творів, присвячених українській тематиці.
1847	Заарештований за участь у братстві та засланий до Тули.
1856	Повертається до Петербурга, де активно займається видавничою діяльністю та літературною творчістю.
1857	Публікація роману «Чорна рада», який став першим історичним романом українською мовою.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

Рік	Подія
1860–1880-ті	Активно займається перекладами, зокрема перекладає Біблію, твори Шекспіра та Байрона.
1882	Засновує журнал «Хуторна поезія», де пропагує ідею українського культурного відродження.
1883	Переїзд на хутір Мотронівка, де займається літературною творчістю та перекладами.
1897	Помер 14 лютого у Мотронівці (нині Чернігівщина).

2. Найбільш значні праці та художні твори письменника

- **Роман «Чорна рада»** (1857) – перший український історичний роман, що відображає події козацької доби.
- **«Записки о Южной Руси»** – збірка етнографічних та історичних матеріалів про Україну.
- **Переклад Біблії українською мовою** – один із перших повних перекладів Біблії на українську, що мав важливе значення для розвитку української мови та літератури.
- **«Хуторна поезія»** – збірка віршів та статей, що пропагувала українську національну ідею.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Історичні та етнографічні праці**, що досліджували культуру та традиції українського народу.

3. Письменники, чиї твори перекладав П. Куліш

- **Вільям Шекспір** – переклад деяких його п’єс, зокрема «Отелло» і «Гамлет».
- **Джордж Гордон Байрон** – перекладав твори Байрона, зокрема поему «Каїн».
- **Йоганн Вольфганг фон Гете** – працював над перекладами деяких його творів.
- **Біблія** – здійснив один із перших перекладів на українську, який став важливим літературним досягненням.

4. Який твір став першим літературним здобутком письменника?

- **«Малоросійські анекдоти»** (1841) стали першим літературним здобутком Пантелеймона Куліша. Цей твір був написаний у гумористичному стилі й відображав побут українського народу, що стало початком його літературної кар’єри.

Міркуємо

1. Розкажіть про оточення Пантелеймона Куліша, його друзів, родину.

- **Друзі та оточення**: Пантелеймон Куліш був тісно пов’язаний із культурними й інтелектуальними колами України та

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Російської імперії. Важливими його друзями та однодумцями стали **Тарас Шевченко** і **Микола Костомаров**, з якими він познайомився у Києві. Вони разом заснували **Кирило-Мефодіївське братство** – організацію, що об'єднувала українських інтелігентів і ставила за мету національне та духовне відродження України. Дружні стосунки з Шевченком і Костомаровим були особливо значущими в молоді роки Куліша, хоча з часом їхні погляди розійшлися, і ці стосунки стали напруженими.

Також Куліш мав теплі відносини з іншими діячами культури, такими як **Марко Вовчок**, **Іван Нечуй-Левицький** та **Михайло Максимович**. Проте його прямолінійність і особлива позиція щодо української мови й культури нерідко викликали конфлікти в його оточенні.

- **Родина**: Дружиною Куліша була **Ганна Барвінок** (справжнє ім'я – Олександра Білозерська), відома українська письменниця. Вона підтримувала чоловіка в його літературній та громадській діяльності, залишаючись поруч навіть у важкі моменти його життя. Ганна Барвінок була вірною помічницею Куліша, часто надихала його на творчі звершення та допомагала у виданні його творів.

2. Які ідеї відстоював П. Куліш у своїй громадській діяльності?

МАТЕМИКА-ДОМА.ORG

- У своїй громадській діяльності Куліш відстоював ідеї **національного відродження України** та розвитку **української мови та літератури**. Він був одним із перших, хто прагнув вивести українську літературу на рівень європейської, активно займався видавничою діяльністю і перекладами, популяризуючи українську мову. Його ідея українського культурного відродження передбачала інтеграцію в європейську культуру, водночас зберігаючи унікальність українського слова.

  Куліш виступав за **освітній розвиток** і вважав, що просвіта є найважливішим засобом для покращення життя народу. Він також відстоював **мирний шлях до досягнення національної самосвідомості**, критикуючи радикальні політичні підходи до визволення. Куліш розглядав культуру та освіту як головні інструменти для збереження національної ідентичності.

3. Роботу над яким твором П. Куліш вважав справою свого життя?

- Пантелеймон Куліш вважав **переклад Біблії українською мовою** справою свого життя. Він прагнув, щоб українці мали можливість читати Святе Письмо рідною мовою, що було важливим кроком для зміцнення української літературної традиції та розвитку української мови. Переклад Біблії мав на меті не тільки зробити релігійний текст доступним, а й утвердити

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

літературний статус української мови, довести її багатство та виразність.

Куліш багато років працював над перекладом, вкладаючи в нього всю свою енергію та знання. Хоча йому не вдалося завершити весь переклад, його праця над цим проєктом залишила вагомий слід у культурній спадщині України.

Аналізуємо

1. Узагальніть відомості про життєвий і творчий шлях Пантелеймона Куліша і спробуйте схарактеризувати цю людину.

Пантелеймон Куліш – одна з найцікавіших і найсуперечливіших постатей в українській культурі XIX століття. Народився у 1819 році на Сумщині, здобув ґрунтовну освіту, хоч і не завершив університет. Його шлях в літературі та культурі почався з публікацій етнографічних та літературних творів про український побут. Куліш разом із Шевченком і Костомаровим став співзасновником Кирило-Мефодіївського братства, за що був заарештований і засланий. Після повернення з заслання він продовжив працювати як письменник, поет, перекладач і видавець, зокрема видав перший український історичний роман «Чорна рада».

Куліш був мислителем, просвітителем і пристрасним прихильником національного

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

відродження. Його метою було інтегрувати Україну в європейський культурний простір, розвиваючи українську мову та літературу, що іноді викликало непорозуміння та критику. У ньому поєднувалися суперечливі риси – творча інтелектуальна відданість і певний максималізм, що іноді заважало співпраці з іншими діячами культури. Незважаючи на це, його творчість залишила глибокий слід у національному русі.

2. Що зробив Пантелеймон Куліш для перекладацької справи в Україні? Яким є його внесок у розвиток української школи?

Куліш зробив значний внесок у перекладацьку справу в Україні. Його переклад Біблії став однією з перших спроб зробити Священне Писання доступним для українців рідною мовою. Крім того, Куліш перекладав твори Шекспіра, Байрона та Гете, прагнучи розширити межі української літератури та зробити доступними для українців кращі зразки світової літератури. Він заклав основи української перекладацької школи, надавши українській мові літературної глибини та можливості виражати високі ідеї, притаманні світовій класиці.

Він також виступав за розвиток української освіти, публікував твори, спрямовані на виховання національної свідомості, та активно займався видавничою діяльністю,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

популяризуючи українське слово та літературу.

3. Як ви ставитеся до філософських поглядів П. Куліша, заснованих на поглядах Жан-Жака Руссо? Свою точку зору аргументуйте.

Куліш поділяв ідеї Жан-Жака Руссо, особливо його концепції природної людини, прагнення до гармонії з природою та ідеалізацію простоти сільського життя. Цей погляд Куліш переніс на українське суспільство, бачачи у сільському способі життя джерело моральної чистоти та національної автентичності. Особисто я вважаю, що в цих поглядах є глибока цінність, оскільки вони підтримують збереження культури, традицій і моральної чистоти, які легко втрачаються у процесі індустріалізації та глобалізації.

Однак погляд Куліша на селянство як єдине джерело національної самобутності був певною мірою ідеалізованим і не враховував складності соціального розвитку. Українська культура збагачувалася також через взаємодію з європейською та іншими культурами. Отже, його філософія Руссоїстського типу має сильні сторони, але певні її аспекти потребують переосмислення в сучасному контексті.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

4. Чому, на вашу думку, Пантелеймонові Кулішу не вдалося знайти спільну мову з Шевченком?

Куліш і Шевченко мали спільну мету – відродження України, але різні підходи до її досягнення стали причиною їхнього непорозуміння. Шевченко був пристрасним і радикальним у своєму прагненні до соціальної та національної справедливості, він говорив від імені простого народу і засуджував гнобителів. Куліш, натомість, вважав, що національне відродження потребує еволюційного підходу, з акцентом на культурному розвитку, освіті й інтеграції українців у європейський простір, а не на радикальних змінах.

Куліш був критичний до революційних ідей і стратегії швидких змін, що викликало розбіжності в поглядах зі Шевченком, який підтримував більше радикальних заходів для визволення народу. Крім того, Куліш міг бути доволі прямолінійним і критичним, що, ймовірно, також створювало особисті непорозуміння. Отже, різні стратегії та світоглядні позиції зробили спілкування між ними складним і призвели до конфліктів.

Дискутуємо

1. Яку роль відіграв Пантелеймон Куліш у процесах національного відродження?

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Пантелеймон Куліш відіграв важливу роль у національному відродженні України, сприяючи становленню української літератури, мови та культури. Він створив перший український історичний роман **«Чорна рада»**, активно популяризував українське слово та культуру через видавничу діяльність і переклади світової класики. Куліш був одним із перших, хто підняв ідею важливості освіти для національного розвитку. Його переклад Біблії українською мовою був вагомим кроком до зміцнення літературної мови, а його переклади творів Шекспіра та Байрона відкривали українцям європейську культурну спадщину.

Куліш також прагнув інтегрувати Україну в європейський культурний контекст, водночас зберігаючи її національну самобутність. Його діяльність стала основою для майбутніх поколінь письменників та інтелектуалів, що розвивали ідеї національної самосвідомості, культури та незалежності.

2. Чи актуальні нині суспільні, політичні, естетичні погляди Пантелеймона Куліша? Чи мають вони прихильників серед наших сучасників?

Погляди Куліша залишаються актуальними, особливо в аспектах **освітнього та культурного розвитку нації**. Його ідеї про необхідність культурного і духовного розвитку,

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

просвітництва та вдосконалення суспільства відображаються в сучасній культурній політиці України. Куліш вважав, що українці повинні будувати своє майбутнє через збереження мови та культури, але разом з тим відкриватися до світового контексту, що сьогодні є основою інтеграційних процесів в Україні.

Деякі його ідеї, зокрема, **критичний погляд на радикальні дії** та наголос на еволюційному підході до розвитку, також знаходять відгук у сучасних інтелектуалів та культурних діячів, які підтримують культурний розвиток як основу національної стабільності. Однак, інші погляди, як-от його консервативне ставлення до революційних змін, залишаються дискусійними.

3. Як ви розумієте звернені до народу слова П. Куліша: «Забудь навіки путь хижацтва скверний» і «до сім'ї культурників вертайся»? Свою точку зору аргументуйте.

Слова Куліша «Забудь навіки путь хижацтва скверний» можна розуміти як заклик відмовитися від жорстоких і насильницьких методів у досягненні цілей, заклик до етичного і морального підходу у боротьбі за національні інтереси. Куліш вважав, що сила українців полягає не в агресії, а в культурі, освіті та духовному розвитку. Ці слова також відображають його віру в те, що високий рівень культури

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

і духовності є найкращим способом побудови справедливого суспільства.

«До сім'ї культурників вертайся» закликає до повернення до родини культурних, інтелектуальних людей, до шляху просвітництва, а не жорстокості. Куліш вважав, що стати частиною цивілізованого світу можна через розвиток культури та знань, а не шляхом руйнування. Цей заклик до українців актуальний і сьогодні, оскільки він спонукає до етичного і культурного самовдосконалення як важливого кроку у побудові сильної та незалежної нації.

«Чорна рада»

запитання і завдання (с. 227)

Повторюємо

1. Коли було написано роман «Чорна рада» і яким історичним подіям він присвячений? Назвіть героїв роману і вкажіть, які ідеї вони представляють.

- Роман **«Чорна рада»** Пантелеймона Куліша був написаний у **1857 році** і є першим українським історичним романом. Він присвячений подіям **1663 року** – періоду Руїни, коли відбувалася «Чорна рада» в Ніжині, на якій обирали нового гетьмана Лівобережної України. Ця подія символізувала боротьбу між козацькою старшиною, яка прагнула стабільності та

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

державності, і низовим козацтвом та селянами, що домагалися більшої справедливості й прав.

Серед героїв роману:

- **Яким Сомко** – один із головних героїв, претендент на гетьманську булаву, символізує ідею об'єднаної України, прагне стабільності й порядку, виступає за мудре керівництво.
- **Іван Брюховецький** – суперник Сомка, який здобуває гетьманство хитрістю, маніпулює натовпом, уособлює демагогію та прагнення до влади за будь-яку ціну.
- **Шрам** – полковник, прихильник Сомка, представник козацької шляхти, підтримує ідею збереження єдності та державності.
- **Леся** – символ чистоти та кохання, втілює моральні цінності та людяність.
- **Петро Шраменко** – син Шрама, вірний Сомку, хоробрий і справедливий, символізує молоде покоління, що прагне справедливості.

Через своїх героїв Куліш демонструє, як різні політичні погляди та мотиви ведуть до конфліктів, і закликає до розумного патріотизму, гармонії та державності.

2. Які сюжетні лінії є в романі і які герої головні в кожній з них? Які епізоди вам найбільше сподобалися в «Чорній раді»?

- У романі «Чорна рада» наявні дві основні **сюжетні лінії**:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Політична лінія**: Центральна політична боротьба за владу між Якимом Сомком і Іваном Брюховецьким, які змагаються за гетьманство, відображає складні суспільні та політичні реалії того часу.
- **Головні герої цієї лінії** – Яким Сомко, Іван Брюховецький та полковник Шрам.
- **Любовна лінія**: Кохання Петра Шраменка і Лесі – особистісна історія на тлі політичних подій, що показує моральні цінності, чесність і щирість.
- **Головні герої цієї лінії** – Петро Шраменко і Леся.

Найцікавіші епізоди роману можуть включати:

- Сцени самої **«Чорної ради», де розгортається боротьба за гетьманську булаву**, зображена з драматизмом та емоційною напругою, показує, як різні політичні сили впливають на народ.
- **Діалог Якима Сомка і Шрама** про долю України – патріотичний і глибокий, він розкриває позиції старшини, їхні прагнення до об’єднання та стабільності.
- **Кульмінаційні моменти любовної лінії**, коли Леся і Петро проявляють щирість і вірність один одному, показують, як справжні почуття можуть стояти вище за політичні інтриги.

Міркуємо

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

1. Поясніть, чому роман Пантелеймона Куліша називається «Чорна рада».

Роман Пантелеймона Куліша називається **«Чорна рада»** через головну історичну подію, яку він описує – збори козаків, що відбулися в Ніжині в **1663 році** та були названі «чорною радою». У цій раді брали участь не лише козацька старшина, а й простий люд – козаки, селяни, ремісники, тобто «чернь» або «чорна громада». Це рішення зробити раду відкритою для всіх козаків призвело до перемоги Івана Брюховецького, який здобув підтримку «чорного народу» і зумів обійти більш досвідченого претендента Якима Сомка. Назва роману відображає демократичні прагнення тогочасного суспільства, але водночас і драматичні наслідки маніпуляцій владою, що призвели до політичних інтриг і розколу в Україні.

2. Яку роль відіграє в романі Леся Череванівна? Чи впливає ця героїня на загальний хід історичних подій?

Леся Череванівна є важливою героїнею роману, яка відіграє роль **символу моральності, жіночої чистоти та вірності**. Вона не має прямого впливу на політичні події, але її образ додає глибини до морального підтексту роману. Леся – об’єкт кохання Петра Шраменка, а їхня любовна лінія стає противагою політичним інтригам і жорстокій боротьбі за владу. Вона втілює цінності, що не залежать від боротьби за

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

гетьманство – людське щастя, взаємну повагу та духовну чистоту.

Таким чином, Леся не впливає на хід історичних подій, але її присутність нагадує про вічні цінності, які стоять понад владою і політичними конфліктами. Її образ збагачує роман, додаючи в нього елемент інтимності та емоційної глибини.

3. Як Куліш змальовує деталі українського побуту XVII століття? Перекажіть епізод, який вас найбільше вразив у романі.

Куліш з великою увагою описує деталі українського побуту XVII століття, передаючи атмосферу тих часів через зображення одягу, звичаїв, обрядів, козацьких зборів і звичайного селянського життя. Його описи побутових деталей дозволяють читачу відчути реалії того часу, занурюючись у світ, де шануються традиції, поширені звичаї, а життя є поєднанням праці, побуту та воєнної справи.

Один із вражаючих епізодів – це опис козацької ради, де зібралися різні верстви населення. Куліш детально описує, як з'їхалися козаки, селяни та ремісники, як обговорювали свої потреби та прагнення до справедливості, як відчували свою силу і важливість у вирішенні долі гетьманства. Цей епізод показує не лише зовнішній вигляд козацького зібрання, а й психологію

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

народу, його свідомість та політичні устремління, що надає роману особливого значення як історичній і культурній пам'ятці.

Аналізуємо

1. Чи правдиво відтворив автор добу Руїни в Україні і на якій основі? Що Куліш вважав характерним для життя України того часу?

Пантелеймон Куліш правдиво відтворив добу **Руїни** в Україні, спираючись на історичні факти, літописи, народні перекази та власні погляди на історичні процеси. **Доба Руїни** була періодом політичної нестабільності, внутрішніх конфліктів і боротьби за владу серед українських гетьманів, яка послаблювала Україну і призводила до втручання з боку сусідніх держав, особливо Польщі та Росії. Куліш бачив цю добу як час розпаду національної єдності, розколу в українському суспільстві та внутрішньої ворожнечі, яка тільки шкодила розвитку української державності.

Для Куліша характерним для життя того часу були **егоїстичні політичні амбіції козацької старшини, хиткість соціальної структури і відсутність національної згоди**. Він зображає це через головних героїв – Якима Сомка, який прагне порядку і єдності, та Івана Брюховецького, який використовує хитрість і демагогію для

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

досягнення влади. Автор засуджує егоїстичні та негідні методи в політиці, акцентуючи на потребі єдності і моральної відповідальності за долю країни.

2. Підготуйте коротку розповідь про події, змальовані в романі, від імені кожного з ключових персонажів твору. Проаналізуйте, чим різнитимуться такі розповіді.

- **Яким Сомко**: «Я прагнув об’єднати Україну під владою мудрого й сильного гетьмана, який би дбав про порядок і процвітання нашої землі. Зібравши раду, я надіявся, що обрання на гетьманство пройде чесно й справедливо. Та на моєму шляху став Брюховецький, що маніпулював народом заради власної вигоди. Він не дбав про народ, він прагнув лише влади й багатства. Боляче бачити, як моя земля страждає від внутрішньої ворожнечі, коли єдність і сила нам вкрай потрібні».
- **Іван Брюховецький**: «Мене підтримала проста чернь, народ, який знає, що справжній гетьман має бути з ними, з людьми, а не з тими, хто живе за їх рахунок і говорить про єдність, але не дбає про їхній добробут. Я хитро маніпулював, але робив це заради того, щоб відновити справедливість, аби люди могли довіряти своєму гетьманові, а не тільки боятися його влади».
- **Шрам**: «Я підтримував Сомка, адже бачив у ньому майбутнє для України. Він був людиною честі та високих ідеалів, але

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

цього було недостатньо, щоб об’єднати розділену націю. Я боронив його ідеї, але боляче усвідомлювати, що амбіції роз’єднують наш народ».

- **Леся Череванівна**: «Моє серце розривається від кохання до Петра, і я прагну щастя для нас обох, проте бачу, що навколо точиться жорстока боротьба за владу. Важко спостерігати, як ті, кого я люблю, страждають від цього політичного безладу».

Кожна з цих розповідей відображає індивідуальні погляди персонажів: **Сомко прагне єдності**, **Брюховецький використовує хитрість для особистих вигод**, **Шрам підтримує ідеалізм Сомка**, а **Леся зосереджена на особистих почуттях** та моральних переживаннях, які вносять емоційну глибину. Ці відмінності дозволяють глибше зрозуміти мотиви та внутрішні конфлікти кожного героя.

3. Як виявилася тенденційність автора у змалюванні історичних подій? Як це позначилося на провідних образах роману?

Тенденційність Куліша виявляється в його ідеалізації **Якима Сомка** як уособлення мудрості, порядку і справедливості, що є його авторським ідеалом гетьмана, який міг би об’єднати Україну. Він подає Сомка як патріота, що прагне незалежності й гармонії, засуджуючи водночас **Івана Брюховецького**, який, на його думку, є

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

уособленням хитрощів, демагогії та політичної непорядності. Брюховецький постає як негативний образ, символ політичної нестабільності та деструктивності, що, на думку Куліша, завдають шкоди національній єдності.

Через таке трактування головних персонажів Куліш підкреслює свою власну позицію щодо історичних подій – він наголошує на потребі моральних, ідейних лідерів, які здатні привести народ до гармонії, а не розпалювати внутрішні конфлікти. Це позначилося на образах роману, де образ Сомка – позитивний, ідеалізований, а Брюховецький – негативний, політичний авантюрист. Тенденційність автора відображає його критичний погляд на політичні інтриги й важливість чесної влади для суспільства.

Дискутуємо

1. Чи погоджуєтесь ви із словами Івана Пулюя про Пантелеймона Куліша?

Так, я погоджуюсь із словами Івана Пулюя про Пантелеймона Куліша. Куліш справді щиро любив Україну і присвятив їй своє життя, працюючи задля її культурного відродження, розвитку літератури, освіти і національної самосвідомості. Його діяльність як письменника, перекладача, історика і видавця була спрямована на формування культурної основи для

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

українського народу. Куліш бачив корінь проблем українського суспільства в історичних гріхах предків, які призвели до розколів і слабкості нації. Водночас він прагнув розвивати національну єдність і зберігати моральні цінності для майбутніх поколінь, не з гордості чи пихи, а заради добра для всієї нації. У критиці внутрішніх недоліків Куліш намагався вказати на слабкі сторони національного характеру, щоб майбутні покоління вчилися з помилок минулого, прагнули до єдності, культурного збагачення і духовного розвитку.

2. Яку роль відіграє сюжетна лінія «Петро Шраменко – Леся Череванівна» у загальному розвитку сюжету роману?

Сюжетна лінія кохання **Петра Шраменка і Лесі Череванівни** у романі «Чорна рада» відіграє важливу роль, оскільки додає емоційної глибини, романтичної напруги і розкриває особисті почуття на тлі суспільно-політичних подій. Їхні стосунки демонструють людяність, доброту і чесність, які стоять на противагу амбіціям і політичним інтригам, що панують серед старшини. Кохання між Петром і Лесею підкреслює загальнолюдські цінності і моральні ідеали, які повинні були б об’єднувати українців, незалежно від політичної приналежності. Також ця сюжетна лінія показує, що, незважаючи на буремні політичні часи, існують почуття і

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

чесноти, які не піддаються ані зрадництву, ані підступності.

3. Чи є серед героїв роману «Чорна рада» справжні патріоти? Чи змінювалося ставлення до них протягом століть?

Серед героїв роману є справжні патріоти, які прагнуть блага для України, зокрема **Яким Сомко** та **Шрам**. Сомко зображений як лідер, що прагне об'єднання і сили для України, його ідеалом є створення сильної та об'єднаної держави, здатної протистояти зовнішнім загрозам. Полковник Шрам також є патріотом, вірним принципам честі, який підтримує Сомка і захищає свої ідеали справедливості та єдності. Їхні дії і слова спрямовані на забезпечення державності і збереження національних цінностей.

Ставлення до цих героїв могло змінюватися з часом залежно від суспільно-політичних обставин. У радянський період, коли акцент робився на міжнародній єдності, ідея патріотизму могла отримувати інше трактування, однак в незалежній Україні постаті Сомка і Шрама набули додаткового значення як символи боротьби за національну незалежність.

4. Які традиції історичної прози Куліша використали його послідовники, твори яких ви читали (Іван Нечуй-Левицький, Андрій Чайковський)?

Традиції історичної прози, започатковані Пантелеймоном Кулішем, включають

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

поєднання історичних фактів з художньою інтерпретацією, розкриття національного характеру, а також **увагу до побуту і звичаїв українського народу**. Іван Нечуй-Левицький, зокрема у своїх творах «Микола Джеря» та «Кайдашева сім'я», успадкував традицію реалістичного відображення українського сільського побуту і характери, підкреслюючи роль особистості на тлі соціальних змін.

Андрій Чайковський, який писав історичні повісті, такі як «За сестрою», також використовував метод Куліша – показував національно-визвольні прагнення українців, зображував козацькі звичаї, намагався реалістично відтворювати історичну атмосферу, додаючи водночас власну інтерпретацію і морально-патріотичний підтекст.

«КОРОЛІВНА Я»

запитання і завдання (с. 237-238)

Повторюємо

1. Визначте головного героя (героїв) повісті.

Головним героєм повісті «Королівна Я» є **дівчина-кріпачка**, яка залишилася безіменним образом, проте стала символом усіх поневолених людей. Її історія розкриває тему важкої долі кріпаків та їхню боротьбу за свободу і гідність. Вона

МАТЕМАТІКА-ДОМА.ORG

символізує страждання та поневолення, але також і прагнення до гідного життя, свободи й самоповаги. Через історію цієї дівчини авторка показує нелегкі умови життя кріпаків та їхні духовні пошуки.

2. Які прийоми застосовує Марко Вовчок для характеристики того чи іншого героя?

Марко Вовчок використовує кілька літературних прийомів для характеристики героїв:

- **Портретна характеристика**: опис зовнішності допомагає читачам уявити героїв і зрозуміти їхнє соціальне становище та емоційний стан.
- **Монологи і внутрішні роздуми героїв**: головна героїня рефлексує про своє становище, що дозволяє розкрити її внутрішній світ і бажання.
- **Протиставлення**: в повісті є яскраве протиставлення між героями з народу та представниками панівного класу. Це контраст допомагає підкреслити несправедливість і пригнічення кріпаків.
- **Символізм**: авторка використовує символічні образи, зокрема «королівна», щоб показати внутрішнє прагнення героїні до гідного життя, вільного від кріпацтва.

3. Прокоментуйте і поясніть назву твору.

Назва «Королівна Я» є символічною і вказує на внутрішнє відчуття героїнею власної гідності, попри статус кріпачки.

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

Слово «королівна» підкреслює те, що, незважаючи на зовнішнє приниження та тяжку працю, героїня відчуває свою значущість, духовну силу і мріє про свободу. Це внутрішнє «я» героїні, її «королівна» всередині, контрастує з реальністю, в якій вона є безправною. Назва акцентує увагу на силі духу героїні, її прагненні до кращого життя і впевненості, що її життя має значення, незважаючи на обставини.

4. Чому ми називаємо кріпаччину рабством?

Кріпаччину ми називаємо рабством, оскільки в ній простежуються всі основні риси рабовласницької системи:

- **Відсутність особистої свободи**: кріпаки були позбавлені права розпоряджатися власним життям, змушені виконувати примусову працю на користь поміщиків.
- **Право власності поміщика на людину**: кріпаки вважалися власністю поміщиків, подібно до речей чи тварин. Пан міг вирішувати їхню долю, продавати або передавати іншому власникові.
- **Фізичне та моральне пригнічення**: кріпаки часто зазнавали жорстокого поводження, яке обмежувало їхні права і пригнічувало їх як особистостей.

Кріпаччина як форма рабства позбавляла людей найелементарніших прав, примушувала до праці на інших, а не на

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

власне благо, що робило їх економічно і соціально залежними.

Міркуємо

1. Поясніть, чому ми називаємо повість «Інститутка» соціальною.

Повість Марка Вовчка **«Інститутка»** вважається соціальною, оскільки вона зображує соціальні проблеми тогочасного суспільства, зокрема жорстокість і пригнічення кріпаків панівним класом. Через життя головних героїв, зокрема кріпачки Устини, авторка показує, як система кріпацтва руйнує людську гідність і свободу, підкреслюючи нерівність між кріпаками та поміщиками. Соціальні теми – несправедливість, класове розшарування та моральна деградація панів – роблять повість гострим суспільним коментарем про реалії життя в умовах кріпаччини.

2. Що дало панночці підстави деспотично поводитися з кріпаками?

Панночка з повісті отримала підстави для деспотичного поводження через свою **соціальну перевагу і виховання**, яке базувалося на ідеї вищості панівного класу над кріпаками. Вона звикла вважати себе господинею, яка має безмежну владу над людьми, котрі для неї є лише власністю. Виховання в інституті та життя в заможній родині зміцнили її зверхнє ставлення до

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

кріпаків, які, на її думку, існували лише для того, щоб задовольняти її примхи та потреби.

3. Проаналізуйте, які людські якості дали змогу героям повісті вирватися з полону кріпаччини.

Героям повісті допомогли звільнитися з кріпацтва **сила духу, наполегливість, стійкість і взаємна підтримка**. Наприклад, Устина знаходить підтримку в коханні та дружбі зі своїм чоловіком Прокопом, а також спирається на свою внутрішню гідність і стійкість, аби витримати знущання панночки. Її непокірність, здатність зберегти людську гідність і прагнення до свободи зрештою дозволяють їй вирватися з-під влади панів, що підкреслює силу людського духу перед обличчям несправедливості.

4. Чому Устина саме кріпаччину, неволю вважала найбільшим лихом? Чи ви погоджуєтеся з її думками?

Устина вважала кріпаччину найбільшим лихом, оскільки вона позбавляла її особистої свободи, права вирішувати власну долю, відчувати себе повноцінною людиною. Кожен день у неволі приносив приниження, страх, фізичний і моральний біль, що руйнувало не лише її життя, а й можливість мріяти про краще майбутнє. Устина не мала контролю над своїм

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

життям, і саме це, на її думку, було найгіршим проявом несправедливості.

З цією думкою можна погодитися, адже відсутність свободи, права вибору та гідності позбавляє людину щастя і знецінює її життя. Кріпаччина була системою, що не визнавала в кріпаках людську особистість, а ставилася до них як до речей, що, безсумнівно, є одним із найбільших лих для людини.

Аналізуємо

1. Поясніть, чому авторка повісті не дала імені інститутці.

Марко Вовчок не дала інститутці імені, оскільки хотіла показати її не як індивідуальну особистість, а як **типовий образ представниці панівного класу** того часу. Безіменність підкреслює, що інститутка є уособленням типових рис поміщиць: жорстокості, зверхності, байдужості до людських страждань. Вона залишається анонімною, символізуючи всіх деспотичних панів, які ставилися до кріпаків як до своєї власності і не вважали їх повноцінними людьми. Таке художнє рішення підсилює соціальну критику, роблячи інститутку узагальненим образом несправедливості та жорстокості, яка знецінює людську гідність.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

2. Чи могли насправді відбуватися події, описані в повісті? Аргументуйте свою відповідь, доповнивши її знаннями з історії.

Події, описані в повісті, цілком могли мати місце, адже вони відображають реалії кріпосного ладу в Україні XIX століття. У цей час кріпаки були фактично власністю поміщиків, не мали жодних прав і піддавалися фізичному та моральному насильству з боку панів. Кріпосне право передбачало жорстокі обмеження для селян, які залежали від волі власників. Марко Вовчок, ймовірно, опиралася на реальні спостереження або розповіді про подібне ставлення до кріпаків, оскільки сама була свідком панської жорстокості. Повість «Інститутка» точно передає соціальні та історичні умови, які існували в суспільстві до скасування кріпосного права в Російській імперії у 1861 році.

3. Проаналізуйте композицію повісті. Чому авторка скористалася такою розлогою експозицією?

Композиція повісті «Інститутка» включає розлогу експозицію, де детально змальовано побут і життя кріпаків, їхні переживання і взаємини до приїзду інститутки. Ця розлога експозиція дає змогу читачам глибше зануритися в соціальне і психологічне тло твору, побачити життя кріпаків до і після прибуття панночки. Марко Вовчок за

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

допомогою такого прийому показує контраст між мирним, хоч і важким, життям селян і тим жорстоким гнітом, який принесла інститутка. Така експозиція допомагає посилити драматизм подальших подій і підкреслити вплив жорстокого панства на людські долі, адже зміни в житті кріпаків відбуваються разом із приїздом інститутки. Це також дає змогу показати внутрішню силу та людяність кріпаків, зокрема Устини, яка стійко переживає знущання і, попри все, зберігає гідність та надію на кращу долю.

Дискутуємо

1. Чому саме від імені Устини ведеться розповідь у творі?

Розповідь у творі ведеться від імені Устини, щоб читач міг глибше проникнути в душевний світ кріпаків і зрозуміти їхні переживання та страждання зсередини. Устина – це проста, щира дівчина, яка представляє всіх кріпаків, і її голос є голосом усього поневоленого народу. Через її розповідь Марко Вовчок передає всі тонкощі взаємин між кріпаками і панами, жорстокість і нелюдське ставлення до людей, а також внутрішню боротьбу і волелюбність. Устина є не лише очевидцем, а й учасником подій, її розповідь є емоційною і глибоко особистою, що надає

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

твору особливої правдивості й психологічної напруженості.

2. Яку роль відіграла в долях героїв їхня волелюбність? Наскільки важливою для людини є ця риса характеру?

Волелюбність героїв, зокрема Устини та Прокопа, стала їхнім рушієм до кращого життя, надією на свободу і гідність. Вона допомагала їм вистояти перед жорстокістю, зберегти самоповагу і людяність. Волелюбність спонукала героїв прагнути вирватися з неволі, надавала їм сили для боротьби, навіть коли здавалося, що всі надії втрачено. Ця риса є вкрай важливою для кожної людини, адже вона дає внутрішню силу, свободу духу, допомагає відстоювати власні права і відчувати себе повноцінною особистістю. Волелюбність дозволяє людям не погоджуватися з несправедливістю і боротися за свої мрії, залишаючи їх живими навіть у важких обставинах.

3. Чи існує рабство в наш час? Пофантазуйте, якими могли б бути долі героїв, якби вони жили в наші дні.

Так, у сучасному світі рабство все ще існує, хоча набуло інших форм. Це можуть бути нелегальна праця, експлуатація працівників, торгівля людьми, психологічний і економічний тиск. Якщо б герої «Інститутки» жили в наші дні, вони, ймовірно, зіткнулися б з проблемами

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

несправедливої оплати праці, соціальної нерівності чи навіть трудової міграції. Устина могла б працювати в сфері обслуговування, але, можливо, стала б активісткою, борцем за права людей у подібних ситуаціях. Прокіп, із його прагненням до свободи, міг би боротися за права працівників і організовувати спілки, щоб захищати інтереси своїх товаришів. Волелюбні риси цих героїв могли б спрямувати їх на захист прав і свобод у нових умовах.

4. Що найбільше вразило вас у цьому творі й чому? Які висновки можна зробити з прочитаного?

У творі найбільше вражає жорстокість і байдужість панів до долі кріпаків, а також сила духу Устини, яка, попри приниження і труднощі, зберігає свою людяність і прагнення до свободи. Її історія підкреслює, наскільки важливою є внутрішня гідність, навіть коли навколишні обставини безжальні. Твір змушує замислитися про несправедливість суспільних систем, які знецінюють людські життя, і нагадує про необхідність боротися за свої права, за рівність і гідність усіх людей.

З повісті «Інститутка» можна зробити висновок, що найважливіші людські якості – це людяність, волелюбність і здатність боротися за себе і своє майбутнє, попри всі обставини. Твір також вказує на важливість

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

справедливих соціальних умов для кожної людини і закликає нас пам’ятати про те, що нелюдськість кріпосної системи є уроком, який не повинен повторюватися в жодній формі в сучасному суспільстві.

УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

запитання і завдання (с. 249-250)

Повторюємо

1. Назвіть поетів, що визначали обличчя української лірики другої половини XIX століття.

Поетами, які визначали обличчя української лірики другої половини XIX століття, були **Іван Франко, Пантелеймон Куліш, Яків Щоголів, Степан Руданський, Павло Грабовський**, а також **Олена Пчілка** та **Леся Українка**. Ці автори вплинули на розвиток української поезії, зверталися до тем народного життя, національної свідомості, свободи, природи і кохання.

2. Які поетичні збірки означеного періоду ви знаєте? Назвіть.

З відомих поетичних збірок другої половини XIX століття варто відзначити такі:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **«З вершин і низин»** (Іван Франко) – збірка, що поєднує філософські роздуми, соціальну і патріотичну лірику;
- **«Дзвін»** (Павло Грабовський) – збірка, яка відображає боротьбу за свободу, патріотизм та волю;
- **«Сопілка»** і **«Зоря»** (Яків Щоголів) – містять пейзажну і фольклорну лірику;
- **«На крилах пісень»** (Леся Українка) – поетична збірка, що виражає ідеї волелюбності та пошуку гармонії з природою.

3. Які твори поетів цієї доби вам відомі з молодших класів?

З молодших класів знайомі такі твори:

- **«Моя пісня»** і **«Гімн»** (Іван Франко) – патріотичні вірші, що відображають боротьбу за свободу;
- **«Лісова пісня»** (Леся Українка) – драматична поема про гармонію людини і природи;
- **«Вечірній дзвін»** (Степан Руданський) – вірш, що відображає ліричні мотиви;
- **«Нащо мені чорні брови»** (Яків Щоголів) – відомий пісенний твір.

4. Проаналізуйте одну з поезій Якова Щоголіва.

Поезія Якова Щоголіва **«Вечір»** демонструє чудові зразки пейзажної лірики, в якій опис природи гармонійно поєднується з людськими почуттями. У поезії Щоголів акцентує увагу на тиші й спокої вечора,

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

використовуючи яскраві метафори, що передають почуття миру і єднання з природою. Поет майстерно передає красу навколишнього світу, створюючи образ тихого вечора, де природа зливається з почуттями ліричного героя. Ця поезія підкреслює гармонію між людиною і природою, які для Щоголіва були важливими темами.

5. Які звертання до своєї коханої використовує автор поезії «Не захвати солодкого зомління»?

У поезії «Не захвати солодкого зомління» автор використовує звертання, що відображають ніжність і трепетну любов до коханої. Звертання виражають повагу і прагнення до душевного єднання, а також заклик не втрачати гармонії і легкості у стосунках. Автор закликає кохану цінувати моменти щирого кохання, без зайвих спокус і пристрастей.

6. Назвіть співомовки, які ви прочитали. Хто головні герої цих творів?

Деякі відомі співомовки Степана Руданського, які відзначаються гумором і сатирою, це:

- **«Козак і король»** – де головним героєм є козак, який сміливо й дотепно відповідає королю;
- **«Добре торгувалось»** – історія, в якій герой ділиться цікавим і повчальним досвідом;

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **«Запорожці у короля»** – де запорозькі козаки є головними персонажами, які постають перед королем і демонструють свою гордість і незалежність.

  Головні герої цих співомовок зазвичай є представниками українського народу, козаками або звичайними людьми, які потрапляють у кумедні ситуації або дають дотепні відповіді, що підкреслюють їхню народну мудрість, гумор і любов до свободи.

Міркуємо

1. Розкажіть про життєвий шлях поета Якова Щоголіва (Івана Манжури, Павла Грабовського, Володимира Самійленка).

- **Яків Щоголів** (1823–1898) – український поет, народився у Харкові, навчався у Харківському університеті, де почав цікавитися літературою. Щоголів писав поезію з акцентом на патріотичну тематику, звертався до народних мотивів і історичних подій. Серед його збірок відомі «Ворскло» та «Сопілка». В його творчості відчутний вплив фольклору та пейзажної лірики.
- **Іван Манжура** (1851–1893) – український поет і фольклорист, народився в Харкові, збирав український фольклор і був активним у популяризації народної культури. Він написав збірку «Степові думи та співи» і створив яскраві зразки ліричної поезії. Життя Манжури було

MATEMYKA.DOMA.ORG

важким через хвороби й матеріальну скруту, однак він залишив цінний спадок як дослідник фольклору.

- **Павло Грабовський** (1864–1902) – український поет і публіцист, народився на Харківщині. Відомий як борець за українське національне відродження, його громадянські вірші відзначаються патріотизмом і гострою критикою соціальної несправедливості. Грабовського неодноразово засилали за політичну діяльність, що сильно вплинуло на його життя і творчість.
- **Володимир Самійленко** (1864–1925) – український поет і сатирик, народився в Полтавській губернії. Його творчість поєднує гумор, сатиру і патріотизм. Він писав у різних жанрах, зокрема відомий його вірш «Ельдорадо». Самійленко критикував політичні проблеми, виступав за національні права українців.

2. Назвіть провідні теми української лірики другої половини XIX століття.

Провідні теми української лірики другої половини XIX століття включають:

- Боротьбу за свободу і незалежність України;
- Протест проти кріпацтва і соціальної несправедливості;
- Патріотичні мотиви, зокрема відданість рідній землі;
- Любов до рідної природи, народні звичаї;
- Романтичні почуття і кохання;

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- Осуд зрадництва та байдужості до національних проблем.

3. Окресліть громадянські мотиви лірики таких поетів, як Грабовський та Самійленко.

У ліриці Павла Грабовського переважають мотиви боротьби за соціальну справедливість і свободу, патріотизм та осуд гноблення. Його поезія гостро критикує несправедливість, закликає до боротьби за права простого народу і національне визволення.

Володимир Самійленко виявляє громадянську позицію через сатиру на політичну ситуацію, критику байдужості інтелігенції та владних структур. Він іронічно осуджує недоліки сучасного суспільства, байдужість до національних і соціальних проблем, що особливо виражено у його творах «Ельдорадо» та «Українська мова».

4. Визначте художні засоби поезії Івана Манжури «До музи».

У поезії «До музи» Іван Манжура використовує такі художні засоби:

- **Метафори**, щоб висловити своє натхнення і зв'язок з поетичною музою;
- **Епітети**, які додають емоційності та глибини образам;

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Персоніфікація**, що зображує музу як живу істоту, до якої ліричний герой звертається за підтримкою;
- **Алітерація** для підсилення ритму і музикальності поезії.

5. Традиції яких байкарів використовував український письменник у своїй творчості?

Українські письменники, зокрема Леонід Глібов, спиралися на традиції байкарів, як-от **Езопа, Івана Крилова і Жана де Лафонтена**. Глібов використовував алегорію і сатиру для висвітлення соціальних недоліків, людських вад, що близько до підходів Езопа та Крилова.

6. Пригадайте твори про українських козаків, які ви вивчали. Чи схожі герої Руданського на образи козаків, що вже склалися у вашій уяві?

Так, герої Руданського, зокрема в його співомовках, схожі на традиційні образи козаків. Вони теж мужні, винахідливі, іноді жартівливі та хитрі. У співомовках Руданський зображує козаків з притаманною їм гордістю та любов'ю до свободи, що перегукується з образами козаків в інших творах, наприклад у поемах Тараса Шевченка та в історичних творах Пантелеймона Куліша.

Аналізуємо

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

1. Схарактеризуйте основні тенденції розвитку української поезії 70–90-х років XIX століття.

Поезія 70–90-х років XIX століття характеризується такими основними тенденціями:

- **Посилення соціальної і патріотичної тематики**: поети зосереджувалися на темах національного відродження, критики соціальної несправедливості та боротьби за права простих людей.
- **Розвиток громадянської лірики**: особлива увага приділялася темам захисту рідної мови, культури, прав українського народу. Поети закликали до єдності й усвідомлення своєї національної ідентичності.
- **Посилення впливу фольклору**: у цей період багато поетів зверталися до народної творчості, використовуючи образи та мотиви фольклору, що посилювало національний колорит поезії.
- **Розвиток жанрового різноманіття**: в українській поезії з’являються байки, сатиричні твори, філософська та релігійна лірика, які розкривали нові підходи до вираження тем і глибини.

2. Які релігійні та біблійні мотиви відображено в поезії цього періоду?

Релігійні та біблійні мотиви, які часто зустрічаються у поезії цього періоду, включають:

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

- **Мотив страждання та жертовності**: у поезії часто використовуються образи Христа та святих мучеників, щоб символізувати жертовність українського народу.
- **Мотив боротьби добра і зла**: у деяких творах відображається пошук моральної справедливості, духовного очищення, що пов'язане з біблійною темою перемоги добра над злом.
- **Тематика гріховності та прощення**: автори звертаються до поняття гріха, прощення і покаяння як важливих елементів людського життя.

3. Які жанри представлені в поезії останньої третини XIX століття?

В останній третині XIX століття в українській поезії представлені такі жанри:

- **Громадянська лірика**: вірші, що зображують соціальні й національні проблеми;
- **Пейзажна лірика**: вірші, присвячені природі, її красі, гармонії з людиною;
- **Інтимна лірика**: поезія, що зосереджується на особистих переживаннях і почуттях;
- **Сатирична поезія**: вірші, спрямовані на висміювання негативних суспільних явищ;
- **Байки**: алегоричні твори, що зображують моральні уроки, часто через образи тварин (наприклад, байки Леоніда Глібова).

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

4. На кого спрямовано вістря сатиричних поезій Володимира Самійленка?

Сатиричні поезії Володимира Самійленка спрямовані на висміювання **соціальних і політичних недоліків тогочасного суспільства**. Він критикував байдужість інтелігенції до національних проблем, недоліки політичної системи, лицемірство і зрадництво. Особливо гостро він висміював прихильників імперської політики, а також тих українців, які забували або нехтували своєю національною ідентичністю.

5. Що ви можете сказати про мову байок Глібова? У чому її особливості?

Мова байок Леоніда Глібова є **образною, живою і доступною**, наближеною до народної мови. Він використовує народні вислови, діалектизми, дотепні фрази і приказки, що робить байки легкими для сприйняття і водночас насиченими народною мудрістю. Глібов уміло використовує алегорію, порівняння та метафори, що дозволяє йому виражати глибокі моральні уроки простою мовою. Це робить його твори не тільки повчальними, але й близькими до читача, зрозумілими і запам'ятовуваними.

Дискутуємо

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

1. Дайте загальну характеристику домінуючої стильової манери в українській поезії другої половини XIX століття. Свою думку доведіть.

Домінуючою стильовою манерою української поезії другої половини XIX століття є **реалізм з елементами романтизму**. Хоча романтична стилістика вже не була такою популярною, як на початку століття, вона залишила значний вплив у формі національної символіки та героїчного піднесення. Реалізм же допомагав авторам зосередитися на реальних проблемах українського народу, зображувати життя просто, але правдиво. Поети звертали увагу на соціальну несправедливість, побут і психологічні стани людей, що допомагало висловлювати національні прагнення до свободи та самовизначення. Це можна побачити у творчості Павла Грабовського та Володимира Самійленка, які писали про реальні соціальні проблеми та національні ідеали.

2. Визначте основні художні здобутки поезії цього періоду.

Основні художні здобутки української поезії другої половини XIX століття включають:

- **Поглиблену реалістичну манеру зображення**: поезія стала більш

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

правдивою, що дозволяло точніше передати емоції та настрої людей.

- **Утвердження громадянської лірики**: завдяки поетам цього періоду (Грабовський, Самійленко) утверджується традиція патріотичної, громадянської лірики, яка об’єднує читачів навколо ідеї національної боротьби.
- **Розширення жанрового спектру**: значного розвитку набули такі жанри, як байка, сатирична поезія, а також інтимна й пейзажна лірика, що збагатило тематику поезії.
- **Фольклорний вплив**: твори наповнені образами, символами та мовними засобами, запозиченими з народної творчості, що створювало виразний національний колорит.

3. Максимально повно схарактеризуйте тематично-проблемну та жанрову палітру української поезії останньої третини XIX століття.

Тематично-проблемна та жанрова палітра цього періоду багатогранна:

- **Тематичний аспект**: Поезія охоплює соціально-політичні проблеми (боротьба за незалежність, осуд кріпацтва та гноблення), патріотичні мотиви (любов до рідного краю, боротьба за національні права), теми кохання, страждання та пейзажну лірику. Проблематика також включає питання етики, справедливості та духовного становлення.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG

- **Жанрова палітра**: Байка (Леонід Глібов), громадянська лірика (Павло Грабовський), інтимна лірика (Леся Українка), сатирична поезія (Володимир Самійленко), пейзажна лірика (Яків Щоголів), інтимно-філософська лірика (Степан Руданський). Це розмаїття жанрів сприяло розвитку української поезії, її адаптації до різних читацьких смаків і суспільних потреб.

4. Згадайте інші твори про кохання, прочитані вами. Що нового про це почуття сказав Старицький? Чи вдалося йому сказати щось таке, незвичайне, чого до нього ніхто про це прекрасне почуття сказати не міг?

Михайло Старицький у своїй ліриці про кохання поєднував глибоке почуття з національними мотивами, зокрема підносив кохання як ідеал, що гармоніює з духовністю і любов'ю до рідного краю. Старицький зображав кохання не лише як романтичне почуття, а як духовну підтримку, щось дуже особисте й піднесене. В одному з віршів про кохання Старицький порівнює кохану з природними явищами, що робить його твори емоційно наповненими, проте природними і близькими до українського серця. Це дозволяє побачити кохання як силу, що здатна об'єднати національну ідентичність із внутрішніми почуттями.

5. Як поетичний твір про кохання характеризує автора? Чи можемо ми на

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

основі аналізу такої поезії сказати щось про автора як про людину?

Поетичний твір про кохання може багато розповісти про автора як людину. Зокрема, стиль зображення кохання часто показує, як поет бачить цей світ і як оцінює людські почуття. Поет може зобразити кохання як піднесене і світле, якщо має романтичне бачення життя, або ж акцентувати на болю і стражданнях, що вказує на його внутрішні переживання і життєвий досвід. Наприклад, лірика Лесі Українки часто говорить про вірність і духовну глибину почуттів, що розкриває її як людину з високими моральними ідеалами та здатністю до самопожертви.

6. Що у творах Степана Руданського вказує на їх виразний національний колорит?

У творах Степана Руданського національний колорит проявляється через:

- **Мову**: Руданський використовує народну мову, приказки, дотепи, що робить його твори легко впізнаваними і наближеними до фольклорних текстів.
- **Тематику**: його твори звертаються до українського побуту, звичаїв, образів селян і козаків, що відображає любов до рідної землі і народу.
- **Гумор і сатиру**: Руданський використовує гумор для висміювання негативних суспільних явищ, подаючи їх через

МАТЕМАТИКА-ДОМА.ORG

національні символи і риси, що є характерним для українського народного фольклору.

- **Фольклорні образи**: в його поезії часто зустрічаються образи, запозичені з народної творчості, які він інтерпретує по-новому, додаючи свіжий погляд і сучасну інтерпретацію.

МАТЕМАТИКА-DOMA.ORG